

Claudiu T. ARIEȘAN, **Istoria comicului românesc**, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Timișoara, Editura Datagroup, 2022, 569 p.

Oamenilor le-a fost mai ușor să depășească toate perioadele istorice dificile (holocaust, nefastul comunism, pandemia de coronavirus) făcând haz de necaz (v. Felecan D., O. Felecan, 2020: 265–266)¹. Terapia prin râs i-a fascinat pe mulți, astfel că umorul nu încetează să constituie obiect de studiu pentru cercetători din toată lumea și noi cărți apar în permanență în limbi și țări diferite. Amintim doar câteva: *The Routledge Handbook of Language and Humor* (Attardo 2017)², *The Language of Humor. An Introduction* (Nilsen, Nilsen 2018)³, *Humour and Culture 5. Romanian Humour* (Constantinescu, Măda, Săftoiu 2020)⁴, *Umorul mediatizat. Repere analitice* (Măda 2021)⁵, *Antologia umorului negru* (Breton 2022)⁶, *HUMOUR. Sens et interprétation* (Ouasmi, Idrissi, Ouachene 2022)⁷. În „concurență” cu Occidentul, spațiul românesc nu este mai prejos și, printre autorii cei mai prolifici și competenți în acest subiect, Claudiu T. Arieșan se află pe podium, cu mai multe titluri: *Hermeneutica umorului simpatetic. Repere pentru o comicologie românească* (1999)⁸, *Între surâs și rugăciune. Modele culturale din comicologia clasică și patristică* (2003)⁹, *Geneza comicului în cultura română* (2010)¹⁰. Dovada unor subiecte de larg interes și a lucrului bine făcut o reprezintă epuizarea tirajelor inițiale și reeditarea unor cărți, ca urmare a cererii din piața de profil. *Istoria comicului românesc* se încadrează în această categorie, fiind ediția a 2-a revizuită și adăugită a *Genezei comicului în cultura română*. După cum mărturisește autorul în capitolul I, *Surâsul tămăduitor la români*, „dacă prima lucrare se concentrase pe destinul comicului românesc”, în aceasta a „insistat, reluând inevitabil unele texte, argumente și demonstrații, asupra elaborării culturale a zonei surâsului intelectual din cele mai vechi timpuri până în prezent. Desigur că este vorba de o amplă schiță cartografică, colorată cu citate semnificative și concepții marcante” (p. 13–14). De altfel, preocupările profesorului timișorean legate de râs, terapie perpetuă în orice situație de criză și armă contra tiraniei/unui regim autocratic, se întind pe mai multe decenii și datează încă din perioada studenției autorului. Încununarea studiilor umoristice s-a desăvârșit prin susținerea unei teze de doctorat strălucite – *Hermeneutica umorului simpatetic în critica românească până în secolul al XIX-lea* – la sfârșitul anilor '90.

¹ Conținuturi implicite în bancurile generate de pandemia Covid-19: repere teoretice (I), în „Philologica Jassyensia”, XVI, 2 (32)/ 2020, p. 265–272.

² Salvatore Attardo (ed.), *The Routledge Handbook of Language and Humor*, Routledge, 2017.

³ Don Nilsen, Alleen Pace Nilsen, *The Language of Humor. An Introduction*, Cambridge University Press, 2018.

⁴ Mihaela-Viorica Constantinescu, Stanca Măda, Răzvan Săftoiu (eds), *Humour and Culture 5. Romanian Humour*, Krakow, Tertium, 2020.

⁵ Stanca Măda, *Umorul mediatizat. Repere analitice*, Brașov, Editura Universității Transilvania din Brașov, 2021.

⁶ André Breton, *Antologia umorului negru*, București, Editura Cartea Românească Educațional, 2022.

⁷ Ouasmi, Lahcen, Latifa Idrissi, Nadia Ouachene, *HUMOUR. Sens et interprétation*, Paris, L'Harmattan, 2022.

⁸ Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

⁹ Timișoara, Editura Universității de Vest, 2003.

¹⁰ Timișoara, Editura Excelsior Art, 2010.

Criterii și repere comicologice reprezintă cea mai amplă parte a cărții supuse atenției și pornește de la premisa că „râsul și problematica lui nu intră sub zodia trivialului; [...] în al doilea rând, universalitatea râsului face ca studiul acestuia să nu fie doar apanajul filozofiei sau esteticii sau psihologiei sau sociologiei” (p. 16), ci, interdisciplinar, le îngemănează pe toate. Sunt analizate *Terminologia râsului, abordări analitice* ale acestuia, *psiho-fiziologia, investigații psihanalitice și interpretări sociologice* ale râsului, pe baza unei bibliografii vaste, atât internațională (Charles Mauron, Paolo Santarcangeli, Armando Plebe, Karl Jaspers, Georges Dumas, Henri Bergson, Martha Wolfenstein, Charles Mauron, Marius Latour, Johan Huizinga, Ludovic Dugas ș.a.), cât și românească (Teodor Baconschi, Marian Popa, Valentin Silvestru, Paul Zarifopol). Clasicist ca formare, Claudiu T. Arieșan nu avea cum să treacă cu vederea peste autorii antici, greci și latini, păgâni și creștini, care s-au ocupat de subiectul analizat: Platon, Aristotel, Aristofan, Xenofon, Plaut, Cicero, Quintilian sunt doar câțiva dintre cei citați. Referirile se fac fie direct la fragmente originale sau traduceri, fie prin intermediari, dovedind buna cunoaștere a ceea ce s-a scris până în prezent, dar și o putere de sinteză enciclopedică. Raportarea este uneori critică, precum în cazul lui Freud: „tristul paradox al teoriilor freudiene despre râs este însă altul: un medic psihiatru, avizat și saturat de informații, nu suflă niciun cuvânt despre posibilitățile (ori măcar eventualitățile) terapeutice ale comicității, care s-ar putea dovedi vitale tocmai în cazul depresivilor ce l-au preocupat atât. Iar explicația acestei frustrante sincope stă și în declarația psihanalistului însuși, ce admite că se simte în siguranță numai pe terenul «patologiei vieții psihice»” (p. 29).

Teoriile filozofice și estetice sunt urmate de *Perspectiva antropologică și religioasă*, în dorința de a epuiza trecerea în revistă a ceea ce s-a scris despre umor și ironie. „Definind ființa umană prin intermediul limbajelor sale semnificative”, Claudiu T. Arieșan subliniază „cele trei forme de exprimare proprii lui *homo sapiens*, lui *homo religiosus* dar și lui *homo ridens*: comunicarea gestuală, limbajul discursiv, esența sacră – acestea confirmând o funcție religioasă a râsului” (p. 104). *Comicul discursului, Gestica râsului, Aporia grotescului, Esența sacră și dimensiunea religioasă a râsului, Surâsul oriental și Vechiul Testament, Perspectiva neo-testamentară, Evoluții patristice și scolastice, Sfinți și teologi, Sinteza simpatetică, Forța râsului și edificarea zămbitoare* sunt secvențele care alcătuiesc firul analitic, de aceeași factură universală, pornită parcă din dorința de a epuiza subiectul, de a-i aminti pe toți cei care s-au ocupat de umor, fie italieni, francezi, englezi, ruși, germani, români. Citându-l pe Paolo Santarcangeli, autorul insistă „că numai râsul pozitiv și rugăciunea încarcă bateriile ființei și regenerează circuitele psihice, nervoase, informaționale” (p. 169).

Capitolul al III-lea, intitulat *Umor și ironie*, debutează cu posibile confuzii și distincții necesare între satiric, parodic, grotesc, ironic, umoristic. „Ironia este privită de cei vechi și înțelepți ca o categorie moral-estetică separabilă de maligna și primejdioasa ipocrizie doar prin puterea de a fi obiectivă, generală și chiar tinzând spre veridic” (p. 177). Atât umorul, cât și ironia sunt tratate diacronic, începând cu Antichitatea greco-romană, trecând prin toate epocile istorice și curentele culturale, până în zilele noastre. Dintre zecile de nume invocate și citate, autorul insistă asupra lui Kierkegaard, care, „reunind premise filozofice, psihologice, estetice și teologice pentru a propune soluții la nivel intelectual, moral, dar și ontic”, a elaborat „o comicologie dintre cele mai comprehensive și profunde, sintetică și înnoitoare deopotrivă” (p. 190). *Relația dintre umor și ironie* este urmată de *Șansele umorului simpatetic*, subcapitol în care am reținut o distincție între *umorist* și *ironist*: primul „apare mereu natural și simpatetic, departe de orice trufii și distanțări impuse, nu neapărat angelic, dar niciodată materialist”, în timp ce al doilea „implică inegalitatea dintre el și restul oamenilor, uzând de o forță corozivă atât de «diabolică» (fie și doar în sens etimologic), încât, revărsată asupra însuși producătorului, îi poate întuneca mințile” (p. 213).

Următoarea parte a volumului aduce în discuție *comicul universal și cel românesc*. Așa cum fiecare ființă umană are o amprentă umoristică/ironică proprie, în glumele, bancurile care circulă oral sau pe diferite rețele de socializare se pot desluși anumite generalizări tipologice, care imprimă o pecete distinctivă inconfundabilă unor grupuri sociale și etnice. Astfel, Claudiu T. Arieșan, după ce definește *umorul universal și specificul umoristic* (p. 222-229), își concentrează atenția pe câteva dintre caracteristicile umoristice atribuite câtorva dintre etniile care contează la nivel global, în capitole distincte: *Umorul englez. Beda Venerabilul – un model al surâsului ang(e)lic; Voioșia franceză între humour și esprit; Râsul german dincolo de grobianism și kitsch; Umorul hispanic; Humor stepelor și modelul satirei rusești; Umorul american între inovație și tradiție; Hazul iudaic și alte forme de umor național*. Abordarea nu este exhaustivă, ci, bazându-se pe exemple culte, excerptate din beletristică și din bibliografia de specialitate deopotrivă, oferă cititorului elementele esențiale caracteristice etniei vizate. De pildă, „umorul englez – cu specificul și universalitățile sale – derivă din suma individualităților ce-l compun și reflectă pe ansamblu calitățile și defectele colectivității ce-l generează, reproduce și consumă” (p. 240). Chiar dacă ne-am aștepta să găsim câteva glume britanice, fie cu aristocrații englezi, fie cu avarii scoțieni, sau unele referiri la Benny Hill ori Mr. Bean, acestea lipsesc. Intenția autorului nu este de a propaga zâmbetul și râsul, ci de a analiza științific caracteristicile etnoculturale. Interesantă este constatarea privitoare la evrei, care „aveau nevoie de umor, acest efect suprem al rațiunii, pentru a se acomoda cu o ostilitate mai mult sau mai puțin intensă a celor care îi socoteau mai diferiți decât erau în realitate”: „evreii știu să rădă pentru că au plâns prea mult de-a lungul vremurilor și fiindcă gluma simplă înseamnă a râde de ceilalți, iar umorul – a râde și de tine însuși” (p. 260).

Dacă prima jumătate a cărții s-a concentrat pe analiza teoretică a fenomenului în discuție, bazată pe o vastă bibliografie internațională de specialitate, începând cu subcapitolul *Emergența comicului în literatura populară* (p. 262-291), atenția autorului se îndreaptă spre spațiul românesc, în concordanță cu titlul cărții. Argumentarea se face prin intermediul unui citat din Al. George: „în cazul poporului român avem de-a face cu o adevărată vocație a râsului și literatura sa o atestă cu prisosință în toate formele [...]; în cazul poporului nostru râsul își semnaleză prezența în straturile cele mai năpăstuite ale populației și în epocile cele mai tragice ale istoriei, ca un fel de revanșă asupra tuturor nenorocirilor, dar și ca o expresie a vitalității irezistibile a celor oprimați” (p. 262).

Se analizează *modelul snoavei românești*, iar în subcapitolul *Paremiologia hâtră și amuzantă* se ajunge la un teritoriu limitrof liricii populare: „cel al strigăturilor, zicătorilor, proverbelor, povățuirilor, asemănărilor, «cuvintelor adevărate», idiotismelor și cimiliturilor” (p. 271). Iuliu A. Zanne și Tudor Pamfile au adunat nenumărate exemple de creații românești, edificatoare pentru filonul de umor propriu ethosului folcloric autohton. Nu putea lipsi din analiză *Păcală – personajul comic național*, erou caracterizat printr-o fantezie fără limite. Pentru cariera literară a lui Păcală, mai multe pagini sunt dedicate maramureșeanului Petre Dulfu, care a valorificat pățaniile din snoavele personajului la îndemnul lui Slavici și Hasdeu.

Oarecum firesc, urmează *Evoluția comicului în literatura cultă*, care debutează cu *Începuturi beletristice și teoretizări savante*. Desele trimeri la G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Doina Curticăpeanu, Radu Enescu, N. Manolescu, Nicolae Cartoian, E. Lovinescu, Adrian Marino ș.a. aproprie textul de obiectivitate, fără însă a neglija propria viziune asupra expresiei comice. Astfel, „căutându-i originile și acreditarea înaintea momentului pașoptist sau heliadist, identificându-i cauzele profunde și deslușindu-i – pe cât posibil – mecanismele funcționale” (p. 312), Claudiu T. Arieșan își îndreaptă atenția spre *surâsul înțelept al cronicarilor*, între care Antim Ivireanul și Miron Costin ocupă un loc de cinste. Chiar dacă este amintit și Dimitrie Cantemir, autorul afirmă că „cele dintâi preocupări explicite în domeniul comicologiei se ivesc la noi în contextul amplei campanii de culturalizare inițiate de cărturarii Școlii Ardelene” (p. 329): Samuil Micu, Ioan Budai-

Deleanu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu. Această perspectivă ordonatoare pornind de la conștientizarea umorului național asociat cu critica culturală, amintește de o altă perspectivă, cu filon religios, realizată de Cristian Bădiliță și Laura Stanciu: *Geniul greco-catolic românesc*, București: Editura Vremea, 2019.

Cu întemeietorul presei transilvănene, George Barițiu, se trece la *Umorul în publicistica națională*, reprezentat de revistele satirico-umoristice din Transilvania, în special („Calicul”, „Umoristul”, „Gura satului”), dar și de presa culturală și literar-artistică („Dacia literară”, „Foaia literară”). „Dacă în publicațiile satirico-umoristice interferența dintre umor și critică s-a făcut din direcția primului spre cel de-al doilea, presa de cultură, «serioasă» prin definiție, va apela și ea la tehnici și procedee umoristice plecând însă dinspre critică” (p. 372).

Capitolul al VII-lea aduce în prim-plan două *modele comicologice*: B.P. Hasdeu și Mihai Eminescu. Cu primul se marchează „momentul de sinteză a umorului românesc”, fiind „cel dintâi la care chemarea umoristică e dusă până la pragul perfecțiunii într-un domeniu – publicistica – de unde apoi se interiorizează gradual în toate sectoarele de travaliu intelectual – deloc puține – ale acestui titan” (p. 383). După trecerea în revistă a antecedentelor biografice prielnice, Claudiu T. Arieșan dezvăluie *portretul unui tânăr umorist* până la *maturitatea umorului hasdeian*, reflectat în publicistica și opera științifică. Asumarea critică și creatoare a umorului în cultura românească începe cu Hasdeu, considerat „primul român care, în deplină cunoștință de cauză estetică, a ales modul umoristic, ca superior din toate punctele de vedere, celorlalte categorii comice” (p. 409). În ceea ce îl privește pe Eminescu, Șerban Cioculescu i-a clasificat umorul de la tonul șăgalnic, din poezia de dragoste, la gluma simpatică adresată prietenilor, corelată cu satira acerbă consacrată inamicilor, până la umorul gratuit din postume. Profesorul timișorean caută răsul eminescian în jurnalistica de atitudine și îi descifrează câteva repere: jovialitatea disperată, disperarea politicoasă și spiritul polemic, toate „cu aplicație politico-socială, cultural-civilizatorie sau literar-artistică” (p. 421).

Ultimul capitol al cărții se prezintă ca un excurs bibliografic *pentru o comicologie românească*. Este constituit din patru părți, care pun în discuție *Stadiul problemei*, *Note specifice ale răsului național și umorului popular românesc*, *Teoreticienii ai specificului autohton și comicologi diletanți și Între Creangă și Caragiale. Repere ale interpretării umorului cult românesc în sec. XX*. Sunt rezumate principalele teorii filozofice, estetice, psihologice etc. detaliate în capitolele inițiale, dar se regăsesc și multiple completări, obligatorii într-o sinteză precum cea de față. Se insistă asupra aportului adus de George Topîrceanu, Petre Locusteanu, Ștefan Cazimir, Dimitrie Drăghicescu, Gh. Adamescu, Dim. Apostoliu, Gino Lupi, Mihai Ralea, Al. A. Philippide, Nicolae Iorga, Eugen Todoran, Vladimir Streinu, Gh. Iordache, Constantin Noica, Tudor Vianu, Dumitru Stăniloae, printre mulți alții.

Dacă ar fi să consemnăm o limită a cărții recenzate, am invoca lipsa notelor de subsol prin mutarea acestora la finalul cărții (pe nu mai puțin de 66 de pagini!): pentru cititorul absorbit de lectură pare incomod să treacă de sute de ori la sfârșit pentru a căuta anumite completări, didascalii sau referințe bibliografice.

Concluzia nu poate fi decât una: cartea *Istoria comicului românesc* reprezintă un eveniment editorial, un model de lucrare științifică realizată cu acribie filologică, gândită de un *homo doctus* care a știut să-și umple viața cu lecturi de calitate și le-a sintetizat strălucit. Este încă o dovadă că dascălii de la Universitatea de Vest contribuie, prin cărțile lor, nu doar la împlinirea umanoarelor românești, ci și la statutul Timișoarei de Capitală Europeană a Culturii în 2023. *Vivat, crescat, floreat!*

Oliviu Felecan
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
România

Dumitru CHIOARU, **Avatarurile lui Orfeu**, București, Editura Univers, 2021, 272 p.

Dumitru Chioaru, eseistul, poetul și universitarul sibian, a ales mitul orfic și recurențele sale poetice pentru a releva caracterul reflexiv, metafizic și estetic al liricii europene din Antichitate până în secolul al XX-lea. Practicând istoria invarianților filosofici, mito-poetici, Chioaru dezvoltă un excurs academic de înaltă ținută, firesc de așezat în siajul cercetării poeticii europene din seria unor Hugo Friedrich, George Steiner sau Marcel Raymond, construind o amplă viziune, oarecum simetric opusă, studiului poeziei tranzitive practicat de Gheorghe Crăciun în *Aisbergul poeziei moderne*.

Structurat în șapte capitole care urmăresc *avatarurile* sau metamorfozele poetice ale instanței orfice, volumul oferă o sinteză de larg comparatism nuanțat, în care analizele se realizează cu erudiția fină și totodată avizată a cercetătorului de cursă lungă. De la sursele mitologice la reactualizările estetice, Orfeu re apare, atât ca întruchiparea generică a Poetului, cât și ca reprezentarea unui *pattern* al exploratorului, al Ființei în căutarea absolutului în iubire (a se vedea primul avatar, cel grecesc, care impune de asemenea o gnoză, o imagologie și o mistică), în cunoaștere (v. avatarurile latin și medieval, dar și cel renescentist și romantic), în creație (v. avatarurile baroc, modernist).

Ceea ce definește poezia orfică este în concepția autorului o „viziune a existenței materializate în limbaj. În structura ei, cuvântul redobândește rolul de Logos/ Verb creator. Mai mult, poezia orfică înseamnă, în termeni grecești, unitatea dintre *logos* și *melos* (...)” (p. 13–14).

De la imnurile lui Orfeu la poezia melică a lui Sapho, de la odele pindarice la lirica lui Teocrit, autorul caută să identifice episoadele conflictului orfic, interior, trecând la expresia externalizată din lirica latină, prin Vergiliu, Horațiu, Catul și Propertiu, Ovidiu, unde recurențele sunt marcate de proiectarea în istorie, în sânul naturii, în cetate, în lumea politică, obliterând cerul/ transcendența prezente la greci mult mai pregnant.

Pentru specificitatea avatarului medieval-creștin, Dumitru Chioaru alege să realizeze o hermeneutică ancorată inevitabil în lirica trubadurilor, unde precizează că doctrinele orfismului se reînnoadă cu *melosul*, asemenea liricii orfice antice. Idealitatea liricii curtenești are ca *telos* reprezentarea cultică a Fecioarei Maria, simbolul purității. Autorul studiului arată că acest ideal „așează mitul iubirii dintre Orfeu și Euridice pe plan creștin, înglobând elementele ereziei cathare și depășind erosul păgân (...) către o formă de Agapé, în care dragostea se spiritualizează” (p. 69). Citându-l pe Denis de Rougemont cu celebra sa carte *Iubirea și occidentul* (trad. Univers 1977), alături de H.I. Marrou cu *Trubadurii* (trad. Univers 1977), Chioaru continuă discursul hermeneutic în mod creativ, original analizând lirica lui Bernard de Ventadour sau a lui Jaufré Rudel (p. 71–72), pentru a susține demonstrația. Apoi capitolul trece la François Villon – „Un orfeu care a coborât în Infern fără întoarcere” (p. 74), la truverii din *Dolce stil nuovo*, evident culminând cu Dante, în opera căruia catabaza și anabaza sunt dialectic împletite, actualizând un Orfeu creștin. Incursiunile în bibliografia de specialitate susțin demonstrațiile, actualizând pentru cititor autorii canonici.

Pentru avatarul renescentist-baroc, explicația hermeneutică axată pe lirica lui Petrarca, Pierre de Ronsard, Gongora, Quevedo și Shakespeare conduce convergent spre *pactul învierii*. Construcția argumentației se fondează, așa cum am văzut până acum, pe același demers, actualizând vârful canonului, chiar cu antrenarea lui Harold Bloom în acest traseu recuperator.

În ceea ce privește actualizarea avatarului romantic, pentru a susține demonstrația și concluzia potrivit căreia paradigma romantică recuperează valențele orfice prin tragismul momentului pierderii definitive a Euridicei odată cu *întoarcerea privirii*, Dumitru Chioaru îi citează pe Hölderlin și Novalis, pe Shelley și Keats, pe Nerval și Leopardi. Prin *Aurelia nervaliană*, de exemplu, „Orfeu mitic sfârtecat de bacante trăiește (...) experiența autosfârtecării, care a marcat destinul poeziei moderne” (p. 175).

Ultimele două avataruri, cel modern-simbolist și cel modernist al poeziei pure actualizează momentul *sfârtecării* și al *capului și lirei*, ca momentele finale și finaliste ale patternului orfic. De la Poe și Baudelaire la Verlaine, Rimbaud și Trakl, de la Mallarmé la Valéry și Rilke, traseul hermeneutic se încheie prin Apollinaire, aflat între model și anti-model, Orfeu și anti-Orfeu, exploratorul care încheie cercul și deschide un altul, aflat sub semnul avangardelor, producând o inversare a mitului.

Așadar studiul lui Chioaru, prin cele șapte recurențe mito-poetice, antrenează la o lectură restauratoare a mitului orfic. Cercetarea sa cu multiple valențe de imagologie poetică redesează direcția reflexiv-ontopoetică a liricii premoderne și moderne europene, prin intarsieri, recuperări critice, o privire panoramică structurantă, în care accentele noi și privirea actualizată sunt mereu necesare.

Ca orice studiu comparatist, *Avatarurile lui Orfeu* reprezintă pentru cititorii avizați o lecție de mitocritică pe care autorul și-o asumă în ciuda academismului canonic, în limpezimea și clasicitatea lui. Dumitru Chioaru suspendă totuși demonstrația la final, lăsând cale liberă lectorului pentru niște concluzii deschise, amplificatoare în paradigma determinată de Umberto Eco prin *opera aperta*, care impune, dezirabil, o *semioză infinită* ca rod al lecturii și relecturii. Ar fi fost de dorit poate o dezvoltare a inversiunii mitului, din avangarde începând sau dincolo de acestea, dar, evident, aceasta poate fi o nouă carte. Ceea ce este remarcabil este faptul că cercetarea de față nu este doar un demers pentru specialiști, el are o intrinsecă miză didactică, neafirmată, dar tacit conținută de exercițiul hermeneutic rapid, alert, cu ferme note de concluzionare, cu reactivarea unei bibliografii care parcurge spații proteice, de la arhetipologia jungiană la imagologia bachelardiană, de la studiile de antropologie a imaginarului ale lui Gilbert Durand la mitocritica lui Pierre Brunel, de la Marcel Detienne, Maurice Blanchot, Carlos Bousoño, Roger Caillois și Albert Béguin, cu celebrele lor studii, la Wilhelm Dilthey, Benedetto Croce, E.R. Dodds, Northrop Frye, Henri Meschonnic, Paul Ricœur, Gianni Vattimo, Jean-Pierre Vernant, Maria Zambrano, la studii despre orfism precum cele ale lui André Boulanger, Georges Cattai, Luc Brisson, John Block Friedman, Brian Juden, Irène Gayraud, G.R.S. Mead, Louis Moulinier, Jean-Michel Maulpoix, Sorel Reynal, Charles Segan, Elisabeth Sewell etc. Sursele românești nu sunt nici ele uitate: sunt menționate studiile și eseurile lui Nicolae Balotă, George Călinescu, Matei Călinescu, Gheorghe Crăciun, Ștefan Augustin Doinaș, Mircea Eliade, Nicolae Manolescu și Eugen Simion.

De remarcat este faptul că în exegeza autohtonă, doar Doinaș, Cornel Căpușan și Margareta Curtescu (Chișinău) au semnat studii sau eseistică fugară pe aceeași temă. Iată de ce Dumitru Chioaru, prin cartea sa, *Avatarurile lui Orfeu*, umple un gol atât din punct de vedere comparatistic, hermeneutic, cât și academic, studiul fiind atât de binevenit. Aceasta este și o motivație spre lectură, relectură și studiu.

Rodica Ilie
Universitatea „Transilvania” din Brașov
România

CONCORDIA DISCORS vs DISCORDIA CONCORS: Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Cross-Cultural and Translation Strategies. “The *Id* of the Underworld vs the *Superego* of Heaven: Psychologically-Based Approaches” (II), Suceava, “Ștefan cel Mare” University Press, Issue no 12/2019, 186 p.

The Id of the Underworld vs the Superego of Heaven: Psychologically-Based Approaches (II) is the 12th issue of *CONCORDIA DISCORS VS DISCORDIA CONCORS: Researches*

into *Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Cross-Cultural and Translation Strategies (CDDC)* (Comparatistica Series), a self-supporting peer-reviewed open access annual academic journal of international scope, aiming to “provide nimble minds with the rare opportunity to apply and assert themselves in the fascinating – if, alas, still underpopulated – province of comparative philology and humanities” (cf. <http://condisdiscon.blogspot.ro/2015/02/aims-and-scope.html>).

Like its predecessor (*The Id of the Underworld vs the Superego of Heaven: Psychologically-Based Approaches (I)*), issue no 12 of *CDDC* is idiosyncratically themed to cover a vastly transdisciplinary area featuring research fields as diverse as *ethnopsychology, neurolinguistics, psychoanalysis, psychobiography, psychodrama, psychohistory, psycholinguistics, psychonomics, psychopathology, psychophysics*, a.s.f. (cf. <http://condisdiscon.blogspot.ro/2015/02/call-for-contributions.html>).

A most inspired symmetry is running through the thematic couple, with the sections featured by both issues on a par numerically and the fourth section in each of them intended to aid in their thematically complementing one another: *Comparative Literature*, p. 25–65, *Cross-Cultural Strategies*, p. 65–127 (with the subsection *Intercultural Education* included in this issue as well), preceded by *Proemial Study*, p. 11–25, and followed by *Contrastive Linguistics*, p. 127–143, and *Translation Strategies*, p. 143–161, with *Reviews*, p. 161–177, *Notes on Contributors*, p. 177–185, and *Index of Keywords, Topics and Topic-Related Subjects*, p. 185–186, appended.

The author of the *Proemial Study*, *L'influence de certains paramètres expérimentaux et de la fluence cognitive sur les jugements de type utilitariste* [The Influence of Several Experimental Parameters and of Cognitive Fluency on Utilitarian Judgements], is Olga Gancevici, associate professor in the Department of French Studies at the Faculty of Letters and Communication Sciences, “Ștefan cel Mare” University of Suceava, with a BA in both Philology and Psychology and a PhD in Postmodern Drama. Grounding her research on the dual model of moral judgements and sacrificial dilemmas, i.e. deontological vs utilitarian (s. the *trolley* or the *switch dilemma*, the *Fat Man* or the *footbridge dilemma*) as applied by Costa et al. to the linguistic context provided by Spanish and English in the USA, then further correlated with and corroborated by subsequent experiments by Kubo and Kawai on relationships between humans, and later on by Barque-Duran et al. on those between moral judgements and IT devices employed, Gancevici deems necessary to interrogate “utilitarian tendencies when people have to make a decision regarding a dilemma that is expressed in a foreign language (that they are familiar with), given the increasingly frequent mediation of recent technologies” (p. 11).

As if intent on plunging the reader even deeper into the “id of the underworld” than she did previously in her mainly theory-oriented contribution to Issue 11 (s. *Coordonate arhe- și anarhetipologice în Asuntos de un hidalgo disoluto. Baze teoretice ale sondării psihismului dongasparian*), Lavinia Ienceanu is *Dragging the Cerberus out of Don Gaspar Medina Urdaneta's Unconscious: Persona vs Shadow-Aspects* [Persona vs umbra: o radiografie a cerberilor inconștientului dongasparian] in the *Comparative Literature* section. A doctoral student in Spanish Literature, with a BA in Spanish (major) and Comparative World Literature (minor), and an MA in Spanish Language, Literature and Civilization, both from “Al. I. Cuza” University of Iași, Ienceanu is adroitly turning the spotlight on the ever-changing individuation process of Héctor Abad Faciolince's protagonist in *Asuntos de un hidalgo disoluto*, in particular on the highly versatile *persona*-shadow interaction, “With the latter viewed not as a generator of, much rather as a complement to the anti-self, or, better put, as a haven for fertile forces lying dormant” (p. 25). From beneath Urdaneta's mask hiding his multipersonality, which the young, yet remarkably astute contributor manages to tear off, there eventually emerges “a most bizarre blend of uranian and chthonian traits, perpetually torn between centripetal and centrifugal tendencies, assimilation and dissimilation, censorship and unboundedness, denial and acceptance,

inferiority and superiority, self-effacement and self-assertion, which simply baffles the reader when, in abruptly giving up his desire to rise to fame, Don Gaspar first gives in to his compulsion to be reduced to anonymity and, as a last resort, to sheer nothingness” (*ibidem*).

This issue’s *Cross-Cultural Strategies* section hosts four contributions. Ioana Cosma, a lecturer of English in the Department of Translation at the University of Pitești, is helping the reader break free from the underworldly inferno by taking him on *The Journey from the Underground to the Heavens: Michael Ondaatje’s In the Skin of a Lion*. Apt recourse is had to a vantage point from which Toronto’s cultural heritage memory is shown to influence the shaping of immigrant identities, while people and politics appear “imbricated in an image attempting to allow the effort of various characters to preserve traces of authenticity” (p. 65).

The second article in this section is contributed by Ionela Starparu, a PhD candidate in Philosophy, with a BA in Philology and an MA in English Studies, who is keeping the reader in limbo *Between Freud’s Libidinal Instinct and the Christian Perspective of Love*, in that she makes so bold as to view Freud’s theory of sublimation, claiming that “unacceptable sexual impulse could be deviated from its original purpose by the superego’s restrictive laws and transformed into a superior state of tender love, morality, artistic abilities” (p. 81), through the psychoanalytically less orthodox eyes of eastern theologians, and then even bolder to argue “that love cannot derive from the sexual drive, but rather the opposite is more logical” (*ibidem*).

Audaciously swimming against the pure-feeling-of-love trend advocated *supra* is the third contribution in the *Cross-Cultural Strategies* section, *Likable Viragos: The Rise of the Sexually Assertive Women in Contemporary North American High School Films*. In it, Małgorzata Nicieja and Stankomir Nicieja – a senior lecturer in the Foreign Languages Centre, the former, and the latter an associate professor in the Department of Studies on Culture and Religion, both based at the University of Opole, Poland – meticulously anatomize a selection of American high school films (*Election*, 1999; *Breathe In*, 2013; *Blame*, 2017), taken to be symptomatic of the latest fad in this popular genre, which seems to be featuring the advent of a new type of character: “highly intelligent and manipulative women who seduce unsuspecting male partners, often their teachers, for emotional or practical gain” (Stankomir & Stankomir: 95). Adding to the paradox even further is the wide acclaim which such characters receive despite their blatantly immoral behaviour, with the films “read as celebrations of female agency as well as symbolic expressions of male *angst* in the face of the growing social importance of women’ (ib.). The conclusion advanced is even more distressing, for the authors firmly maintain that “the figure of a manipulative and assertive young woman will continue re-emerging in various incarnations in the audio-visual productions about school in the coming years” (*ibidem*).

If previously co-starring as innocent victims of “likable viragos” (s. Stankomir & Stankomir *supra*), in *Le Petit Prince ne va pas bien. Essai sur une pédagogie à rebours* [The Little Prince is Not Well. Essay on Education Gone into Reverse] – included in the *Intercultural Education* subsection –, which dramatically reverses perspectives, teachers become the butt of some lacerating criticism on account of certain modern “anti-pedagogical” strategies deployed. While comparing Saint-Exupéry’s *Le petit prince* with Mike Osborne’s movie *The Little Prince*, Corina Ifimia, a senior lecturer with the Department of Foreign Studies at the University of Suceava, deems imperative to point out that “nowadays’ education, be it parental or institutional, hence child/student-oriented, is going in a wrong direction and, worse even, leading to traumas” (p. 113) and then appropriate to pinpoint the demotion of Literature from an extremely useful and highly rewarding teaching strategy to a mere appendage thereto.

In a spirit-lifting attempt to show the at best confused reader that ‘not everything is lost’ in the province of cross-cultural strategies, *The Id of Idiosyncratic Idioms in Individual Romance and Germanic Languages vs the Superego of Universal Languaculture* in the *Contrastive Linguistics* section blends psycholinguistics, sociolinguistics and languaculture in a contrastive-cum-comparative approach to “cognitive, linguistic and cultural patterns

shared by five languages descended from two different ancestors: West Germanic (English and German) and Latin (Italian, Romanian, Spanish)” (Măciucă: 128). The 450-idiom multilingual corpus researched by Gina Măciucă, who holds a fully tenured position as habilitated professor of Contrastive Linguistics, Translatology and Linguocomedy in the Department for Foreign Studies of the Faculty of Letters and Communication Sciences at Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania, has been found to yield two distinct types, allowing of comparison in terms of similarities and contrasts (the Romance-cum-Germanic languacultural type, further divided into the intralanguaculturally-similar and the interlanguaculturally-similar subtypes) or epitomizing a *forma mentis* endemic to an individual languaculture, respectively (the languaculturally idiosyncratic type). While rigorously documenting the latter type, Măciucă also contributes a fresh angle to the psychoanalytically-based approaches to *Miorița*, which “not only challenges the tenability of the old-fashioned stance on wolves and ewes viewed as *bona fide* archenemies, but it also magically restores the world to its pre-Cain love, confidence and harmony” (p 136). And, paradoxically enough, “the languacultural pattern emerging therefrom shows the archetypal beast – the wolf, in our particular case – and the archetypal human to swap places, or better still, positions, as metaphorical representations of the subconscious and of the (super)conscious, respectively, suggesting therefore a reverse stereotyping of the classic dichotomy submundane id vs celestial superego” (*ibidem*).

In the *Translation Strategies* section Raluca Nicoleta Balațchi, who currently holds a tenured position as associate professor of French Language and Linguistics at the University of Suceava, is *Exploring the Translator’s Ego, with Its Richness and Shadows*. In order to better illuminate the topic at issue, the author of *Psychologie, psychanalyse et traduction : sonder le moi du traducteur, avec ses richesses et ses zones d’ombre* chose to draw on Irina Mavrodin’s work as research corpus, with a major focus on the renowned Romanian translator and translato­logist’s ‘subjective’ writings, i.e. her essays, and, in particular, on “One of the concepts ventilated by Irina Mavrodin, which, as we suggest, can be turned to good account in the fresh light of psychological approaches, [which] is *the writing hand*” (Balațchi: 143).

Three books are being reviewed in the final thematic section of the issue, *Călătoria către sine. Memoriile unui psihiatru* [Becoming Myself. A Psychiatrist’s Memoir], Irvin D. Yalom, Vellant, București, 2017, 401 p., *Cent ans de Saussure (1916–2016)*, Sanda-Maria Ardeleanu, Ioana-Crina Coroi (coord.), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2016, 196 p. and *Limbă și comunicare – perspective didactice. Aplicații pentru învățământul primar*, Angelica Hobjilă, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016, 684 p., and the reviewers are Ionela Starparu (s. *supra* *Between Freud’s Libidinal Instinct and the Christian Perspective of Love* for affiliation details), Corina Iftimia (s. *supra* *Le Petit Prince ne va pas bien. Essai sur une pédagogie à rebours* for affiliation details) and Constantin Șchiopu, respectively, the last of them teaching courses in Romanian language and literature as well as education and communication strategies as a habilitated professor at the Academy of Music, Theatre and Fine Arts of Chișinău, Republic of Moldova.

Faithfully reflecting both the Man (*scil.* Freud) and his time is the Proem to the first proemial study in the *CDDC* 11–12 series, which also views synoptically the thematic couple «Într-o lume premodernă în care se prefigura deja – și grație revoluției tehnice în plin avânt – viziunea optimistă a “imanentizării eshatonului” (Voegelin Eric, *apud* Tismăneanu: 2018, web.), sau, în termeni laici, a coborârii paradiselui pe pământ, Freud, jovialul eminentemente pesimist în abisalitatea sinelui său, a avut curajul științific de a eviscera subconștientul uman, dezvelind tenebrele unui veritabil infern terestru» (Măciucă: 10).

Gina Măciucă
 “Ștefan cel Mare” University of Suceava
 Romania

Angela-Corina CRISTOREANU, *Strategii de comunicare ale elevilor în mediul online*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 337 p.

Progresul tehnologiei din țara noastră din ultimele două decenii, faptul că cea mai mare parte a populației a obținut acces la internet/interacțiunea electronică, a condus la creșterea libertății de exprimare. Prin utilizarea canalelor de comunicare și a platformelor sociale existente s-au dezvoltat noi modalități de comunicare interumană, fără constrângeri spațio-temporale.

Dacă pentru unele persoane vârstnice comunicarea online a constituit o adevărată provocare, pentru mulți dintre elevi, utilizarea resurselor digitale în vederea realizării procesului comunicativ pare că nu a reprezentat nicio dificultate. În prezent, este de necontestat faptul că tehnologia a ajuns să ocupe un loc esențial în viața multor tineri. Internetul asigură accesul rapid la interacțiune și socializare, iar strategiile utilizate de elevi în mediul virtual, impactul și influența limbajului online asupra acestora sunt teme care merită cercetate în lingvistica românească.

Cartea Corinei Cristoreanu, *Strategii de comunicare ale elevilor în mediul online*, reprezintă o investigație complexă a particularităților limbii în mediul virtual, tratează o temă actuală și de interes în limba română, venind în completarea aporturilor științifice în domeniul analizei comunicării școlare din mediul online, care sunt „încă în stadiu incipient pe terenul lingvisticii autohtone” (p. 19).

Demersul investigativ interdisciplinar este construit pe suporturi teoretice și metodologice pragma- și sociolingvistice, valorificându-se și contribuții ale psihologiei cognitive. Cercetarea este structurată în opt capitole, primele două tratează cadrul teoretic, iar următoarele redau demersul investigativ.

În capitolul întâi, *Introducere*, autoarea motivează alegerea subiectului atât prin interesul acordat în calitate de dascăl pentru înțelegerea și optimizarea comunicării elevilor „nativi digitali”, cât și prin dorința de a contribui la „cartografierea” particularităților limbii în mediul virtual. Tot aici sunt prezentate *Obiectul și structura cercetării*, sunt definite *Obiectivele specifice, operaționale ale cercetării*, este evidențiată *Semnificația demersului investigativ* și sunt explicate *Metodologia de cercetare* și *Metodologia de constituire a corpului* cu dificultăți și limite.

Perspective teoretice asupra conceptului de comunicare constituie subiectul capitolului al doilea. Cercetătoarea remarcă faptul că definirea comunicării este o acțiune dificilă, din moment ce comunicarea este un concept deschis și interdisciplinar, iar pentru a înțelege acest fenomen este necesară o raportare la contextul mai larg. Abordările multiple ale fenomenului comunicativ sunt relevante baza cercetării unor dicționare autohtone și străine. Este prezentată evoluția semantică a termenului, în strânsă legătură cu dezvoltarea societății și cu progresul mijloacelor de comunicare. Prin valorificarea lucrărilor de specialitate pe tema dată, sunt reliefate elementele structurale ale comunicării, cu diferitele denumiri în funcție de orientare, școală sau model teoretic cercetat. În continuare, sunt prezentate reperele teoretice care stau la baza elaborării lucrării și sunt inventariate formele comunicării în funcție de diferite criterii, forme derivate din dihotomia comunicare directă–comunicare indirectă/mediată. În acest sens, sunt analizate diferite paradigme și modele ale comunicării, pe baza cercetărilor străine, dar și autohtone (sunt evidențiate orientările lui Fiske – Școala comunicării ca proces și Școala comunicării ca producție –, abordările lui Drăgan – comunicarea-transmitere, comunicarea-tranzacție, comunicarea-participare, comunicarea-expresie, comunicarea în situație –, tipologia propusă de cercetătorul belgian Lohisse – paradigma modelelor liniare ale comunicării și modelele înglobate în a doua generație –, direcțiile oferite de Pânișoară – teoria matematică sau teoria informației, teoria cibernetică), graficele care însoțesc informațiile fiind de un real interes. Astfel, sinergia dintre

sociolingvistică, psiholingvistică, pragmatică, semiotică și ciberneticoferă un tablou complet și minuțios structurat al teoriilor și modelelor comunicării.

În partea a doua a capitolului este tratată *Comunicarea educațională*. Aici comunicarea poate fi raportată la două axe majore: pe plan orizontal, „comunicarea stă la baza organizării sociale”, iar pe plan vertical, tinde „înspre atingerea unei superiorități intelectuale prin cultură” (p. 43). Autoarea cercetează variabilele contextuale care au impact asupra dialogului, analizând ipoteza conform căreia comunicarea din școala românească este influențată de anumiți factori, și realizează un studiu de caz, prin care își propune „să abordeze comunicarea școlară prin prisma interacțiunii verbale, decelabile în comportamentul lingvistic al elevilor, dar și al profesorilor” (p. 52). Abordarea nu se limitează la analiza interacțiunii verbale în mediul școlar, pe axă orizontală și verticală, ci are în vedere cercetarea trăsăturilor comportamentului lingvistic, pentru a se identifica măsura existenței unei relații pozitive între anumite strategii comunicative și învățare. Rezultatele studiului au validat ipotezele formulate, și anume, faptul că „învățarea colaborativă, combinată cu adoptarea unor strategii eficiente de comunicare didactică, pe de o parte, iar pe de altă parte, cu creșterea motivației elevilor prin intermediul învățării prin descoperire au dus la îmbunătățirea vizibilă a performanțelor subiecților în discuție (p. 57). În completarea acestui studiu, sunt oferite câteva sugestii de îmbunătățire a calității comportamentului lingvistic.

Pentru o introducere graduală în esența cărții, Corina Cristoreanu tratează încă din acest capitol aspecte importante ale comunicării mediate de calculator, explicând concepte de cyberpsihologie (identitate cibernetică, cyberpoliteness, netiquette, teoria oglinzii). În partea a doua a lucrării sunt cercetate strategiile de comunicare ale elevilor în mediul digital, prin realizarea unor paralele punctuale cu „modalitățile clasice de interacțiune în comunicarea directă, *face-to-face*” (p. 68), în vederea analizării unor aspecte ale comunicării și identificării unor soluții de îmbunătățire a acestora.

Partea a doua a volumului debutează cu capitolul al treilea, *Strategii de comunicare în mediul online*, cu referire la strategii de inițiere a interacțiunilor lingvistice – salutul – și strategii de comunicare rutinizate pentru situații specifice – urările aniversare. Prin demersul investigativ propus, cercetătoarea a studiat comunicarea virtuală în rândul tinerilor „pentru a observa în ce măsură elevii utilizează un limbaj diferit de cel considerat *normă* și pentru a măsura impactul și influența acestuia în rândul elevilor din cele trei cicluri: primar, gimnazial, liceal” (p. 74). Pe baza unui corpus alcătuit din diferite mesaje postate de membrii unor grupuri pe rețeaua de socializare *Facebook* pe durata a patru ani, au fost inventariate cele mai utilizate formule de adresare și urări aniversare, au fost identificate mecanismele morfosintactice și valorile pragmatice ale acestora și a fost realizată o tipologie a formulilor de adresare după mai multe criterii, oferindu-se exemple reprezentative¹¹. Valoarea cercetării rezidă în identificarea unor aspecte pozitive, dar și a câtorva neajunsuri: pe *Facebook*, interacțiunile dintre elevi sunt autentice, deoarece nu există constrângeri; numărul formulilor de adresare este limitat și repetitiv; liceenii preferă formulele de adresare nonconformiste, în timp ce școlarii mici, pe cele convenționale; comunicarea pe rețelele sociale este lipsită de fond, având rolul de a consolida relațiile de grup; numărul participanților activi la conversații este mult mai mic raportat la membrii grupului; pentru a compensa absența elementelor paraverbale, tinerii folosesc repetiții de vocale/grupuri de sunete, emoticoane, porecle,

¹¹ Pentru filtrarea multiplelor formule de adresare, s-a folosit grila de clasificare propusă de Aguert și au fost evidențiate următoarele dihotomii: „formule de adresare convenționale – neconvenționale, formule preferate de băieți – formule preferate de fete, de import – autohtone, formule care au un anumit grad de agresivitate verbală – formule care reflectă politețea, formule frecvent folosite – rar folosite, termeni protocolari – termeni familiari” (p. 79). După tipologia propusă de Zvirid, se evidențiază salutul ancorat temporal și cel neancorat temporal, bogat exemplificate prin imagini preluate din internet.

regionalisme, abrevieri, prescurtări. Concluzia formulată arată faptul că „acest tip de schimb verbal este, de fapt, o pseudocomunicare, deoarece se remarcă, în majoritatea cazurilor, un schimb de informații cu finalitate strict fatică, dar golit din punct de vedere semantic, sec, datorită uzurii lingvistice” (p. 85).

Capitolul al IV-lea supune atenției cititorului *Actul poreclirii în mediul școlar ca strategie denominativă neoficială*. „Atribuirea porecelor are ca scop individualizarea și constituie un act de *numire neconvențională*” (p. 90). Cercetătoarea analizează psiholingvistic, lexicologic și pragmatic aproximativ 200 de porecle culese din mediul școlar românesc din zona Clujului, de la 250 de elevi care învață în trei școli, două din mediul rural și una din mediul urban. Porecele sunt clasificate după diferite criterii, lexicale, semantice și socioculturale, sunt analizate statistic, fiindu-le evidențiate trăsăturile comune (au conținut predominant negativ, persiflează caracteristici fizice, puține exprimă trăsături pozitive) sau diferite (în mediul rural reflectă elementele universului rural, având la bază nume de animale și meserii sau forme populare ale cuvintelor, în timp ce în mediul urban, poartă amprenta culturii mediatice – anglicisme, jocuri de cuvinte/rime). Situate între ludic și agresivitate, cercetătoarea confirmă faptul că „porecele prezentate sunt percepute de majoritatea elevilor ca având un caracter ludic și nu jignitor, agresiv” (p. 101), acestea fiind atribuite în scop distractiv, fapt care se explică prin amprenta universului ludic al copilăriei asupra preadolescenței.

Capitolul următor a fost consacrat investigării unei părți a limbajului nonstandard – *Argoul – strategie de comunicare multifuncțională: identitară, criptică, ludică*, și oferă o imagine globală asupra acestui tip de limbaj specific tinerilor, care are rolul de indicator al coeziunii de grup. „Argoul este un limbaj instabil, o limbă vie care se îmbogățește mereu, se schimbă, se adaptează, se modelează în funcție de particularitățile grupului în care ia naștere” (p. 112). Argoul este prezentat atât din perspectivă sincronică, cât și diacronică, este explicat mecanismul de formare a acestuia și îi sunt prezentate funcțiile, uneori funcția criptică fiind subordonată celei ludice: „Considerăm că plâsmuirea și introducerea unor termeni argotici în limbajul elevilor accentuează nota ludică, veselă a vorbirii cotidiene a acestui grup reprezentativ, caracterizat de ingeniozitate, creativitate și umor” (p. 111).

Tipologia argoului în mediul școlar este investigată cu prioritate din perspectivă sociolingvistică, urmărindu-se identificarea factorilor care stau la baza proliferării acestui fenomen. Au fost înregistrați termenii argotici întâlniți în comunicarea virtuală în cadrul grupurilor de elevi și a fost prelucrat corpusul, prin actualizarea clasificării bipartite oferite de Dauzat. Au fost investigate atât schimbările de formă prin compunere sau derivare – cu toate procedeele specifice –, cât și cele de sens, nefiind neglijați nici termenii argotici împrumutați, în special anglicismele. De asemenea, expresiile argotice observate la elevi au fost grupate în funcție de apartenența lor la un câmp lexical. Clasificarea realizată este dovada unei munci meticuloase, iar concluziile formulate sunt deosebit de valoroase – numărul expresiilor argotice utilizate crește gradual, concomitent cu vârsta elevilor, ajungând la gradul maxim în perioada liceului; argoul este folosit în măsură mult mai mare de băieți, fiind o caracteristică masculină; în mediul urban, vocabularul elevilor este mai bogat în termeni argotici decât în mediul rural.

În capitolul al VI-lea Corina Cristoreanu tratează o realitate imposibil de ignorat, un subiect mai puțin comod pentru unii, *Tabuul – strategie comunicativă cu funcție de subminare a etichetelor sociale și a convențiilor lingvistice*. Construindu-și demersul științific pe cercetări și studii din bibliografia străină în principal¹², autoarea cercetează fenomenul tabuizării de la origini și explică schimbările semantice ale conceptului determinate

¹² În bibliografia străină fenomenul tabuului a fost abordat încă de la începutul secolului al XX-lea, în timp ce „bibliografia românească este deficitară în acest sens” (p. 139). Menționăm că, între timp, bibliografia românească s-a îmbogățit cu contribuția Roxanei Pașca, *Tabuul lingvistic – o analiză pragmatolingvistică*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022 (vezi recenzia cărții mai jos, în această secțiune).

de evoluția societății (tabu primitiv/tabu modern). Sunt prelucrate două tipologii ale tabuului, o tipologie schițată de Allan și Burrige, axată pe categoriile tematice dominante și alta propusă de Qanbar, bazată pe două categorii tabuistice – dependente de context și generale, cea din urmă fiind divizată în *cuvinte interzise* și cuvinte permise cu utilizarea unor *minimizatori* (eufemisme). Identificarea subiectelor tabu din punctul de vedere al elevilor, explicarea motivațiilor care stau la baza folosirii acestora, precum și observarea frecvenței folosirii lor în limbajul de tip *chat* al elevilor reprezintă punctul de interes maxim al capitolului. Concluziile formulate în urma analizei corpusului sunt pertinente: adolescenții folosesc unele înjurături ca pseudoforme de salut sau chiar cu rol de substitut al salutului; limbajul marcat de un grad ridicat de tabuizare se corelează, de regulă, cu lipsa interesului pentru educație și cu rezultate școlare slabe; în mediul rural, efectul de amenințare al tabuului este perceput mult mai intens (datorită mediului sociocultural, comunitățile rurale fiind mai adânc ancorate în viața religioasă), în timp ce în mediul urban, ele devin triviale, banale; expresiile tabu sunt utilizate cu predilecție de către elevii de sex masculin.

Capitolul al VII-lea, *Jocurile de cuvinte – strategii de comunicare cu funcții fatice la nivel stilistico-semantic*, are ca punct de plecare jocul – fenomen ancestral, care trece de granițele copilăriei și modelează în permanență ființa umană. Acest fenomen se manifestă și în limbajul copiilor: „Crearea jocurilor de cuvinte poate avea ca scop, pe de o parte, descrierea realității, mânuind în acest sens critica, ironia, iar, pe de altă parte, ludicul, dimensiune fundamentală a lumii copiilor” (p. 162). Vârsta copilăriei este caracterizată de o doză mare de imaginație și creativitate, procese care determină producerea unui repertoriu bogat de jocuri de cuvinte. Cercetătoarea analizează și clasifică din punct de vedere lingvistic structuri extrase din comunicarea elevilor pe chat și din meme-urile utilizate, urmărind „pe de o parte, relațiile semantice instituite între unitățile lexicale din componența structurilor considerate a fi jocuri de cuvinte, tipologia acestora, iar, pe de altă parte, particularitățile morfosintactice, stilistico-semantic, pragmatice și discursive” (*ibidem*). Sunt exemplificate și explicate jocuri de cuvinte bazate pe mecanisme lingvistice, axate pe figuri fonologice – holorima, apocopa, repetiția –, bazate pe procedee stilistico-semantic – antiteza, hiperbola, zeugma, metafora, polisemia, cuvintele-valiză, deraierea lexicală, calamburul, metonimia argotică, figuri ale intensificării. În același mod sunt analizate și jocurile de cuvinte bazate pe mecanisme cognitive, acestea fiind clasificate în trei categorii, axate pe nonsens, ironie sau paradox. Corina Cristoreanu a conchis că în contextul studiat, inovațiile lingvistice au, complementar funcției ludice, o funcție de persiflare, de integrare în grup, ele axându-se pe activarea sensului figurat și sunt produse pe baza mecanismelor cognitive.

Ultimul capitol tratează *Memele digitale – strategie de comunicare multimodală*. Termenul *memă* a fost folosit inițial în biologia evoluționistă și adoptat pe urmă în alte discipline; în domeniul comunicării acesta a fost în mare parte ignorat, deși unele studii contemporane consideră meme-urile acte de vorbire ușor de înțeles. Subiectul memelor este cercetat în acord cu accepțiunea dată de Milner și Schiffman, cu referire la problematica discursului și a identității ca efect al utilizării lor. Este prezentată evoluția termenului de la origini până în prezent, semnificația actuală fiind diferită de sensul inițial. Sunt relevate distincțiile terminologice – memă-conținut viral –, potențialul polisemic și caracterul multimodal al memelor, sunt explicate și exemplificate funcțiile și caracteristicile acestora.

Faptul că în ultimul timp există programe cu ajutorul cărora se pot crea și răspândi rapid și ușor meme conduce la abundența folosirii lor. Autoarea ne oferă o analiză complexă a unor categorii de meme identificate în comunicarea elevilor, acoperind o tematică variată, universală și de sezon. În rândul elevilor, crearea sau distribuirea memelor „are la bază și raționamente de ordin psihologic (definirea identității virtuale, motivații emoționale, obținerea unui statut, feedback social). De asemenea, se constată utilizarea din ce în ce mai frecventă a memelor ca acte ilocuționare, inserate în locul unor reacții sau comentarii, meme sarcastice” (p. 201).

Rezultat al unei munci riguroase și minuțioase, desfășurate pe o perioadă îndelungată în mediul școlar, volumul poate fi considerat un câștig atât pentru științele limbii, cât și pentru alte domenii. Modalitatea de abordare a tematicii, vastul material bibliografic, diversitatea și calitatea anexelor demonstrează valoarea cercetării și pun în evidență abilitatea și dăruirea cercetătoarei în operarea cu concepte ale lingvisticii. De apreciat sunt și cele două sinteze în limbile engleză și franceză, care sporesc valoarea cărții prin oportunitatea valorificării ei în lingvistica internațională.

Tünde Emese Șterța
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
România

Mari C. JONES, Damien MOONEY (eds), **Creating Orthographies for Endangered Languages**, Cambridge University Press, 2017, first paperback edition 2020, 333 p.¹³

Many endangered languages (further on EL) are not written, while others have a long-written tradition (e.g. Sardinian, see Chapter 10) and an extensive literature has already been produced. However, many of them often lack a *standardized* orthography, which in the case of more local varieties becomes even a bigger challenge to create (e.g., the Istriot spoken in Istria). Having a standardized orthography can help to preserve a language, which can then be more easily taught and (eventually) maintained¹⁴. Having an orthography could be helpful to create texts and databases that, with the help of technology¹⁵, could preserve EL. However, the creation of an orthography is a difficult and complex task that requires many linguistic and extralinguistic decisions to be made, and for which the collaboration between native speakers and expert linguists is mandatory, as the volume we present here shows.

The collective volume *Creating Orthographies for Endangered Languages* edited by Mari C. Jones and Damien Mooney deals precisely with the important task of creating an orthography system for endangered languages¹⁶. The book considers different case studies reported both by academics and by members of indigenous communities and it arises important questions in the field of EL and language revitalization both by providing interesting considerations on the challenge of developing an orthography for EL and by considering linguistic and extra-linguistic factors involved in this process.

¹³ I would like to thank Luca Melchior for carefully reading the review and providing me with interesting comments to think about.

¹⁴ It is here important to differentiate between *Verschriftung* (the simple graphical representation of speech) and *Verschriftlichung* (the elaboration of textual and discursive traditions, cf. Oesterreicher, Wulf, “Verschriftung und Verschriftlichung im Kontext medialer und konzeptioneller Schriftlichkeit”, in: Ursula Schaefer (Hrsg.), *Schriftlichkeit im frühen Mittelalter*, Tübingen, Narr, 1993 (= ScriptOra, 53), p. 267–292. The graphic standardization has a more general standardization dimension and works toward the *Verschriftlichung*; this – like the introduction of a language in the school – can certainly have positive effects for its maintenance, but it can also result in negative reactions, since the speakers do not recognize their own variety. (I thank Luca Melchior for this reference).

¹⁵ S. Randaccio, C. Zoli, C. Soria, *Standardised orthography – a shoe for a bare foot*, 2014, paper presented at the Fourth Language Conference on Language Endangerment. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/264192973> [Last access 5.11.2020].

¹⁶ The book was first published in 2017, but the first paperback edition was printed in April 2020.

Dr. Mari C. Jones is Professor of French Linguistics and Language Change at the Faculty of Modern and Medieval Languages, specialized in language death theory and dialectology, while Dr. Damien Mooney is Senior Lecturer in French Linguistics and Language Change. Both of them are experts in the field of endangered languages, which is also evident from the short authors' bio-bibliographical note on the first page of the book. The volume is dedicated to the memory of Mari C. Jones's father Philip Griffith Jones (1937–2015). The dedication is followed by the table of contents of the volume (p. vii–viii) and a separate list of all the contributors with their affiliations (p. ix–x). At the end of the book there is a cumulative bibliography (p. 305–330), which can also serve as a literature review, and the index (p. 331–333).

The book is organized in the following fifteen contributions not further divided in thematic sessions: *Creating orthographies for Endangered Languages* by Mari C. Jones and Damien Mooney (p. 1–35), *Who owns vernacular literacy? Assessing the sustainability of written vernaculars* by Christopher Moseley (p. 36–53), *Hearing local voices, creating local content: participatory in orthography development for non-dominant language communities* by Mansueto Casquite and Catherine Young (p. 54–68), *Ortographies 'In the Making': the dynamic construction of community-based writing systems among the Náayeri of North-Western Mexico* by Margarita Valdovinos (p. 69–87), *Community-driven, goal-centered orthography development: A Tsakhur Case study* by Kathleen D. Sackett (88–108), *Writing for speaking: he N | uu Ortography* by Sheena Shah and Matthias Brenzinger (p. 109–125), *Reflections on the Kala Binjatuwā – A three-year-old Alphabet from Papua New Guinea* by Christine Schreyer (p. 126–141), *When letters represent more than sounds: ideology versus practicality in the development of a standard orthography for Ch'orti' Majan* by Kerry Hull (p. 142–154), *The difficult task of finding a standard writing system for the Sioux Languages* by Avelino Corral Esteban (p. 155–175), *Orthography development in Sardinia: the Case of Limba Sarda Comuna* by Rosangela Lai (p. 176–189), *Breton Orthographies: An Increasingly Awkward Fit* by Steve Hewitt (p. 190–234), *Spelling Trouble: Ideologies and Practices in Giernesiei/Dgernesiais/Guernésiais/Djernezié...* by Julia Sallabank and Yan Marquis (p. 235–253), *Orthography Development on the Internet: Romani on YouTube* by D. Viktor Leggio and Yaron Matras (p. 254–275), *Orthography Creation for Postvernacular Languages: Case Studies of Rama and Francoprovençal Revitalization* by Bénédicte Pivot and Michel Bert (p. 276–290), and *Changing Script in a Threatened Languages: Reactions to Romanization at Bantia in the First Century BC* by Katherine McDonald and Nicholas Zair (p. 291–304).

Although there is no chapter division according to the topics discussed, we could claim that the first two serve as a good introduction; in chapters 3–8 the focus is on participatory approaches to orthography development; in chapters 9 to 12 case studies from the United States, the Channel Islands, France and Italy are discussed; the last three chapters are diverse as they range from orthography development on the Internet (13), to orthographic development for language revitalization of “postvernacular” languages (14) and, finally, a chapter with a historical ground about a new orthography for Oscan, a language that ceased to be spoken two thousand years ago.

The first chapter has been written by the editors and has the same title as the book. It serves as an introduction to the topic (p. 1–31) and it also gives an overview of the volume (p. 31–35) by shortly presenting each of the fifteen chapters. In the first part important topics are discussed, such as the questions of *literacy* for EL (p. 2–6), EL's standardization (p. 6–12), orthography development (p. 12–14), and creation (p. 14–23) considering both linguistic and extralinguistic factors (p. 23–31).

The second chapter by Christopher Moseley, editor of the UNESCO's *Atlas of the World's Languages in Danger* is based on responses to a survey conducted among linguists and missionaries who were engaged in creating Roman-based orthographies for (thirty)

unwritten languages all around the world (eg., Vanatu, Niger, Mexico, Italy, Malaysia, etc.)¹⁷. The languages are considered as in transition from unwritten to written thanks to orthography creators. Besides discussing the importance of native-speaker informants and the suitability of a language to be used both for reading and writing, the role of new technologies in the acquisition of literacy of small vernaculars is also approached.

In chapters 3–8 participatory approaches to orthography development are discussed based on case studies of languages which number of speakers ranges from three (N|uu) to fifty thousand (Tsakhur).

Starting from Fishman's¹⁸ eight-stage Graded Intergenerational Disruption Scale (GIDS) Mansueto Casquite and Catherine Young (chapter 3) discuss ways of assessment of language vitality and move on the importance of developing literacy skills in students' mother tongue early in their education. Later on, the authors discuss the development of languages in the multilingual Philippines by underlying the importance of a collaborative approach, where participants from different professions and with different roles in the community built a multidisciplinary team that worked on the development of a writing system.

In chapter 4 Margarita Valdovinos deals with the adoption of an orthographic system for Cora Mariteco, an indigenous language spoken in Nayarit, north-western Mexico. The author organized a community-based workshop in order to discuss issues related to orthography, together with the speakers. She highlights the necessity of *introducing* an orthography to a community and sees it as "a long process that implies two ways of thinking and acting: the logistics of literacy and the cultural ideas of the community of speakers" (p. 86).

Kathleen D. Sackett reports on the case of a new Roman-based orthography for the Tsakhur in Azerbaijan (chapter 5), while Sheena Shah and Matthias Brenzinger write about N|uu (chapter 6). In both the chapters phonologically-driven questions arise. Sackett highlights the importance of making the orthography *learnable* by the community of speakers and therefore stands for the deviation for the phonemic principle. Shah and Brenzinger emphasize as well the importance of making the orthography accessible to the speakers who should be part of the decision-making processes.

In chapter 7 Christine Schreyer reports on her teams' experiences with developing the Kala alphabet from 2010, and the development of the orthographic system as part of the community-based research project to document the language and raise its level of use. The author then describes community reflections and her own on the orthography use she documented three years later, in 2013. The questions she reports are very significant since they can be applied also to other minority communities that are adopting an orthography (e.g. sound representation, ease of use of the orthography, etc.). The only challenge that remained was to try to teach more people how to use the orthography and to encourage more writing (p. 140). On the other hand, on the example of Italy's minority languages (Sardinian, Friulian, Franco-Provençal and Ladin) Krefeld¹⁹ explains that the spontaneous interest in writing in the minority language is threatened by the discussions about standardization, which are non-existent or at least much less ideological with respect to dialects.

How to deal with letters that represent more sounds and the lack of written literature is the question raised by Kerry Hull in Chapter 8, who studied the Ch'orti' language, a Mayan language spoken in Guatemala, most of which written material was in the SIL alphabet. An attempt to create an orthography was made by John Fought in the 1960s and 1970s who described the phonology of the language – an approach very often adopted by

¹⁷ A complete list of respondents and the languages concerned can be found in the Appendix (p. 52).

¹⁸ J.A. Fishman, *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*, Clevedon, Multilingual Matters, 1991.

¹⁹ T. Krefeld, "11. Profilo sociolinguistico", in *Manuale di linguistica italiana*, Berlin/Boston, De Gruyter, 2016, p. 271, doi: <https://doi.org/10.1515/9783110360851-013>.

linguists who want to create an orthography, but which is also often not shared by the community of speakers because of its complexity that is hard to understand for non-specialists. So, this was the case also with Fought's description.

Chapters 9 to 12 provide case studies from the United States, the Channel Islands, France and Italy. In these four chapters the authors analyse previous attempts in creating orthographies and give recommendations for their future development. Avellino Corral Esteban (Chapter 9) offers an analysis and a comparison of writing systems of the Lakota and Dakota varieties of the Sioux languages in order to establish which of the existing ones reproduces better the pronunciation. After a linguistic analysis of sounds the author considers non-linguistic factors as well, such as educational, socio-historical, political and technical factors. The author also draws back on five principles for orthographic development that have been previously suggested by other researchers: (i) acceptability to the whole community of native speakers, (ii) linguistic soundness, (iii) ease of learning, (iv) linguistic transfer into the national language and (v) ease of reproduction (p. 173). Starting from them he then suggests possible candidates that may serve as a standard orthography. Finally, while some speakers of Lakota and Dakota would like to have a common writing system, this is not true for all the speakers. Esteban suggests that the speakers should decide themselves which approach to adopt considering that the preservation and the revitalization of the Sioux languages would benefit from standardization.

Dealing with two or more varieties of a language is also mentioned in Chapter 10 by Rosangela Lai about orthography development in Sardinia. Sardinian has been officially recognized by the Historical Minorities Protection Act approved by the Italian Republic (Law 482/1999)²⁰. It has a long-written tradition, which golden phase dates to the Middle Ages; there two traditional orthographies can be distinguished, one based on Logudorese and the other one on Campidanese. In her chapter Lai examines the *Limba Sarda Comuna*, an orthography from which native speakers were excluded.

In Chapter 11 Steve Hewitt analyses the existing orthographies to write Breton, a language without natural intergenerational transmission, while in Chapter 12 Julia Sallabank and Yan Marquis write about the orthographic conventions to write Guernsey Norman French, whose examination showed a wide range of spellings and inconsistencies between rhetoric and practices and whose future the authors believe to be in the hands of the 'new speakers'. Because of that, they suggest the creation of a shallow orthography and underlie the importance of having public support from an official body.

The focus of Chapter 13 by D. Viktor Leggio and Yaron Matras is about the orthography development on the Internet on the Romani case. The written forms of Romani are investigated among video networks on YouTube "giving consideration to the choice of dialectal forms and orthographies in users' interactions" (p. 254) using NodeXL. The results show that while dialectal features are related to the varieties spoken by the speakers, the orthographies are based on the languages in which they have acquired literacy.

In chapter 14 Bénédicte Pivot and Michel Bert discuss the role of orthographic development for the revitalization of Francoprovençal in France and Rama in Nicaragua, both defined "postvernacular" following Shandler's definition²¹.

In the 15th and last Chapter, Katherine McDonald and Nicholas Zair examine how the script of Oscan was influenced by political powers and language shift to Latin, with which it

²⁰ See also P. Coluzzi, L. Brasca, E. Miola, "Writing systems for Italian regional languages", *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 40(6), 2019, p. 491–503; E. Miola, "La tirannia della tastiera: Il caso dell'ortografia piemontese", *Language Problems and Language Planning*, 39(2), 2015, p. 136–153.

²¹ See Jeffrey Shandler, Postvernacular Yiddish, "Language as a performance art", *TDR/The Drama Review*, n. 48, v. 1, p. 19–43.

was in contact (as well as with Greek).²² This is the only chapter with a historical perspective. As other contributions in the volume, the authors consider the importance of both linguistic and extra-linguistic factors in the creation of a new orthography for Oscan using the Roman alphabet.

Through its fifteen chapters this book gives a valuable contribution to the field of endangered languages by proving, through the case studies reported, how not only linguistic, but rather extralinguistic factors play an important role in creating a standardized orthography, which is often considered to be an important factor for language revitalization and which can facilitate the language learning process. The theoretical frameworks of experts in the field and the (practical) experiences in documenting EL discussed in the book represent its most valuable and original contribution. Through the chapters it becomes clear that, for living languages, not only linguists should be involved in the task of creating an orthography, but native speakers as well, as they are those who will later on use the language and eventually teach it to the younger generations, which is however, not a warranty for the survival of the language, as stated by Moseley in chapter 1: “Just because a language has a writing system does not guarantee its future use” (p. 37). Although, there are many questions that remain still unanswered (e.g. in the case of more local varieties, which is the one we should consider for a standardized orthography? etc.). They should probably be dealt with by each single language community considering a variety of factors.

We believe that a big goal has already been achieved by the editors and the authors of the volume in making linguists and communities (more) aware of the issues related to creating orthographies and aware of the importance of collaborating. By providing its readers with different experiences, it is so far the only volume entirely dedicated to the development of a standardized orthography for endangered languages²³.

Since many EL are not written, and since a written code is often seen as a prerequisite for activities related to language maintenance and revitalization²⁴, we hope that the volume will reach a wider audience, both in academia and beyond, and that it will serve its purpose.

Isabella Matticchio
University of Rijeka
Croatia

Richard KEARNEY, *Despre povești*, traducere din limba engleză și cuvânt-înainte de Carmen Mușat, București, Editura Tracus Arte, 2020, 226 p.

Volumul *Despre povești* al lui Richard Kearney reprezintă o pledoarie a autorului în favoarea rolului terapeutic, cathartic al poveștilor, fie ele înțelese ca relatări-narațiuni ale unor evenimente istorice, fie invenții-expresii ale imaginației și sensibilității creatoare ale scriitorilor/ povestitorilor de ficțiune ori povestiri-mărturie ale oricăror persoane, creatoare de sens al propriei vieți în urma sau în ciuda traumelor suferite. Poveștile ascultate, povestite, inventate, mărturisite, ca dovezi irefutabile ale creativității omenești și puterii de re-legitimare prin ele a celor care le spun și care devin esențiale pentru configurarea identității

²² See also Katherine McDonald, *Oscan in Southern Italy and Sicily: Evaluating language contact in a fragmentary corpus*, Cambridge University Press, 2015, p. 3.

²³ On that topic see also Lenore Grenoble, Lindsay J. Whaley, *Saving languages. An introduction to language revitalization*, Cambridge University Press, chapter “Orthography”, 2005, p. 137–159.

²⁴ See also Friederike Lüpke Orthography development, in P.K. Austin & J. Sallabank (eds), *The Cambridge handbook of endangered languages*, 2011, p. 312–336.

lor colective și/ sau individuale, ca modele posibile pentru modul original de a ne re-reprezenta lumea, de a ne oferi remedii terapeutice, cathartice sau empatice, soluții la îndemână pentru a ne raporta *etic și uman* la ceilalți – aceștia percepuți ca alte ipostaze complementare ale noastre și nu drept unele antitetice.

În sprijinul acestor idei, autorul mărturisește încă din *Prefața* cărții sale că, pentru el, poveștile au avut un rol profund formator, prin stimularea imaginației, a sensibilității și a capacității de empatie cu cele petrecute sau suferite de diversele personaje în poveștile copilăriei sale, astfel discursul căpătând pe alocuri și accente memorialistice, prin forța evocatoare a rememorării. Recunoștința autorului se îndreaptă atât către universul imaginat, cât și către persoanele care i-au orientat și modelat imaginația, prin povestirea, inventarea de povești.

Apărut în 2002 la Editura Routledge și în 2020 la Editura Tracus Arte, în traducerea lui Carmen Mușat, *Despre povești* abordează o problematică extrem de actuală, volumul ilustrând elaborarea de către Kearney a conceptului de „*hermeneutică a imaginației*, demers început în 1987, în *The Wake of Imagination*” (p. 9), acesta fiind al doilea volum din trilogia *Philosophy at the Limit (Filozofia la limită)*, după cum specifică în *Cuvânt-înainte* C. Mușat (p. 10), alături de volumele *The God Who May Be*, 2001 [*Dumnezeul care poate fi*] și *Strangers, Gods and Monsters*, 2003 [*Necunoscuți, zei și monștri*]. C. Mușat definește hermeneutica propusă de Kearney ca „articulată pe conceptele aristotelice de *phronesis-mimesis-mythos*” și pe „<*înțelegerea narativă*> teoretizată de Paul Ricoeur” (p. 10), menționând faptul că R. Kearney investighează cum poți spune ce e de nepovestit, cum poți re-configura lumea prin povești (p. 10), el pledând în toată trilogia sa pentru „dimensiunea *etică* a practicii narative, definite ca <discurs fundamental inter-subiectiv>”, polemizând cu teoria barthesiană a morții autorului și demonstrând că atât autorul, cât și receptorul au un rol definitoriu în re-configurarea sensurilor poveștilor (p. 12).

Ca structură *de suprafață*, cum îmi place să o numesc – în sensul diviziunii anunțate de cuprinsul cărții –, demonstrația lui Kearney în favoarea rolului esențial al poveștilor în viața oamenilor își urmează cursul în patru secțiuni / capitole, ulterioare *Prefetei* (subdivizate la rândul lor) și ale căror titluri sugestive ne oferă un *insight* cu privire la problematica abordată în ele, urmate de *Note*, în care autorul oferă detalii pentru cei „care doresc să parcurgă bibliografia academică ce stă la baza demonstrației sale” (p. 17), după cum el însuși precizează. Astfel, în Partea întâi, *De unde vin poveștile?*, Kearney vorbește despre *nevoia de a spune povești* (p. 21), *nevoia de povești* în general (p. 23), recunoscându-le ca fiind atât de caracteristice oamenilor din toate timpurile, care nu pot și nu vor dispărea, mai ales din nevoia noastră de a exista ca identitate, iar aceasta neputându-se întâmpla decât prin a povesti, deci căpătând o identitate profund narativă. Discuția pornește de la semnificația termenului «*mythos*», nevoia umană de „fantezie narativă” (p. 26) și relația lor cu narațiunile fondatoare, miturile, iar apoi continuă cu diferența dintre narațiuni mitice *istorice și ficționale* (p. 27), modul în care ele „au modificat *mythos*-ul tradițional” (*ibidem*), dar și faptul că „*au în comun funcția mimetică*” (p. 31). Intenția autorului este devoalată în sensul discutării relației dintre istorie și ficțiune, a *întrepătrunderii* dintre ele (p. 32) din interiorul narațiunilor, apelând la exemple atât din categoria narațiunilor poetice, ficționale, cât și la istorisirii adevărate.

În Partea a doua, *Trei studii de caz: Daedalus, Dora, Schindler*, Kearney analizează întrepătrunderea mai sus-amintită în narațiunile lui James Joyce (anume în *Ulise* și *Portret al artistului la tinerețe*), urmărind cum se scrie povestea eroului Stephen Daedalus, dar și povestea Dublinului așa cum l-a văzut / reprezentat J. Joyce; apoi, discută cât este realitate și cât percepția / reprezentarea subiectivă a teoriilor lui S. Freud în relațiile sale despre cazul Idei Bauer, cunoscută ca Dora (dar și conceptele de «*cură narativă*», «*sindromul cazului false*» și „*rolul terapeutic al rememorării narative*”, p. 75). Ca al treilea exemplu, urmărește cazul Schindler, atât în reprezentarea cinematografică, amintind de *Controversa Spielberg-Lanzmann* în ecranizarea Holocaustului (p. 85), ca și dezbaterile dintre negaționiști și cei care aduc mărturie dureroasă asupra *Shoah*-ului, dar și despre care este cea mai bună

modalitate de a reprezenta / povesti despre inimaginabilul care deja s-a petrecut în istorie sau despre ceea ce este greu de suportat ca rememorare narativă la nivel individual - ca supraviețuitor al atrocității istoriei.

Partea a treia, *Narațiunile naționale: Roma, Britania, America* problematizează relația dintre realitate și ficțiune, dublul rol al narațiunilor naționale fondatoare, anume *mythos-mimesis*, urmărind cum identitatea națiunilor s-a construit pe imaginea în oglindă a *Celuilalt*, nuanțând relația dialectică dintre respingere și includere, dar și conceptul de alteritate, plus modul său de reprezentare în istoria națiunilor enumerate în titlul capitolului (romanii în relație cu etruscii, națiunea britanică în relația cu irlandezii, americanii în relație cu populația indigenă – numită mai târziu în istorie ca *nativi americani*). De asemenea, relația dintre uitare – mărturie, memorie – iertare.

Partea a patra, *Aspecte narative* s-ar putea traduce și *Narațiunea contează*, după cum observa Carmen Mușat în *Cuvântul-înainte* (subintitulat *Povești și imaginație etică*), denumire bazată pe jocul de cuvinte din engleză, în original *Narrative Matters*. Aici Kearney reia categoriile estetice din *Poetica* lui Aristotel (*mythos, mimesis, catharsis, phronesis, ethos*) și le re-înnoiește sensurile, prin nuanțări sau definiții originale ale semnificațiilor, discutându-le în relație cu poveștile și puncte de vedere ale unor personalități culturale, precum Paul Ricoeur, Hans Georg Gadamer, Alasdair MacIntyre. Autorul creionează astfel, o „filozofie a istorisirii” (p. 32), conform propriei sale denumiri a discuției propuse în capitolul final.

În acest ultim capitol, *mythos*-ul / intriga este definită de autor ca *acțiune având în vedere un sfârșit*, el identificând între relatare (*telling*), fabulă / fantezie și structură artistică / *crafted structure* (p. 182), arătând că toate aceste trei sensuri ale *mythos*-ului relevă „funcția de *poiesis* a narațiunii”, „un mod de a face din viețile noastre povești-de-viață”. *Mimesis*-ul este redefinit ca „re-producere”, „re-creare” a experienței noastre (p. 185) și nu ca simplă invenție prin imitație a realității povestite, el creând un „hiatus între a trăi și a povesti”, autorul amintind și de clasificarea lui P. Ricoeur între cele trei tipuri de *mimesis* (a. „prefigurare a lumii care se cere povestită”, b. „configurare a textului prin actul relatării”, c. „reconsiderare a existenței noastre” ca „întoarcere de la text la acțiune”). *Catharsis*-ul, definit ca stărnire a reacțiilor de spaimă și milă la Aristotel, este nuanțat de Kearney ca empatie și compasiune ale noastre pentru ceilalți. *Phronesis*-ul trimite la autenticitatea, veridicitatea din punct de vedere istoric ale narațiunii, presupunând relația dintre absolut și relativ în cadrul narațiunii și fiind redefinit de Kearney ca „istoria și povestea a ceva” (p. 206). În timp ce *ethos*-ul se evidențiază ca „împărtășirea etică a lumii deținute în comun cu ceilalți” (p. 207), dar și drept constituirea în forme de discurs a poveștilor.

Concluzia autorului la finalul Părții întâi este că *Narațiunea contează*, indiferent de felul pe care îl îmbracă ea, „Fie că vorbim de poveste, de istorie sau de un amestec al celor două”, crezând într-o putere a narativității care „face diferența în viețile noastre, în chip fundamental” și afirmând: „Într-adevăr, merg până acolo încât susțin, parafrazăndu-l pe Socrate, că viața nepovestită nu merită trăită” (p. 33).

De la această concluzie cred că ar trebui să pornim în devoalarea structurii *profunde* a eseului lui Kearney, ea oferind o construcție simetrică ipotezei de la care pornește acesta în eseul său. Astfel, întrebându-se *De unde (ne – n. n.) vin poveștile?*, autorul afirmă că „A spune povești este o îndeletnicire omenească la fel de elementară precum a mânca. Ba chiar mai mult decât atât, deoarece în timp ce mâncatul face posibilă viața, poveștile fac ca viața să merite să fie trăită. Ele determină condiția noastră *umană*” (p. 21).

A spune povești este atât un act fondator de la baza civilizației occidentale, observă Kearney, căci ne ajută să ne explicăm „crearea lumii și modul în care am apărut noi” (aici amintindu-l pe Hesiod cu privire la inventarea miturilor), cât și o oportunitate pentru a împărtăși celorlalți povești despre cine suntem și / sau cum percepem noi lumea, aici autorul discutând perspectiva filosofică a lui Aristotel, când a susținut în *Poetica* sa că „arta de a povesti – definită ca imitație dramatică și ca înlănțuire a acțiunilor umane – ne oferă

posibilitatea de a *împărtăși lumea*” (p. 21). Kearney afirmă că numai când aspectele dispartate ale vieții noastre devin poveste și devin astfel „*memorable*”, abia atunci „devenim noi înșine agenți ai propriei istorii” (p. 21), petrecându-se trecerea de la viața trăită biologic, *zoe*, la cea omenească, *bios*, „de la timpul trăit la timpul pus în scenă și enunțat” (p. 22), trecere valabilă la nivelul comunității, al istoriei colective, dar și la cel al istoriei individuale, personale.

Ca să spui cine ești, spui o poveste, afirmă Kearney, capeți o identitate narativă care te instituie pe o axă temporală între prezentul a ceea / cine ești prin prisma experiențelor trăite deja și viitorul pe care-l realizezi proiectiv tot în prezent. Dar prin spunerea poveștii te interpretezi și crezi un sens coerent, ajungând astfel la „a pune ordine într-o existență, care ar fi altfel risipită în timp” (apelând la concepția lui Dilthey), „obiceiul de a spune povești umanizează timpul, transformându-l din trecerea impersonală a unor momente dispartate într-o structură, o intrigă, un *mythos*” (p. 22). Așadar, a spune povești devine esențial pentru a te ordona, a te prefigura, configura și apoi, a te întoarce la realitate sau la acțiune, îmbogățit cu experiența lumii imaginate și enunțate.

Trăsătura comună universală a poveștilor este sintetizată de Kearney în enunțul: „Cineva povestește ceva cuiva despre ceva” (p. 23), ceea ce îl face să declare narațiunea ca fiind un „act comunicativ prin excelență” (p. 23), polemizând astfel cu ideea absenței sau a morții autorului (ori a receptorului), căci ei sunt „de regulă <impliciți>”, afirmă Kearney (p. 23).

Poveștile oferă satisfacerea nevoii noastre de „fantezie narativă”, în opinia lui Kearney (p. 26), de a (re-)crea lumea prin (re-)povestire, mereu altfel, datorită punctului de vedere diferit din care e spusă sau interpretată ea și a gradului de fidelitate față de evenimente (p. 27): astfel, el distinge între narațiunile istorice și cele ficționale, afirmând că cele istorice „au modificat *mythos*-ul tradițional printr-o fidelitate mai mare față de evenimente din trecut”, în timp ce acelea ficționale „urmăreau să descrie evenimentele în funcție de anumite standarde ideale de frumusețe, bunătate sau noblețe” – ele culminând „cu apariția romanului modern, în perioada post-renascentistă” (p. 28). Kearney are o poziție polemică și față de cei care cred că asistăm „la sfârșitul istoriei” și „al poveștii” deopotrivă (p. 29), considerând că tehnologia nu va putea suplini vreodată imaginația și capacitatea umană creativă: „Computerele pot, desigur, să copieze și să simuleze, dar rămâne valabilă întrebarea dacă acestea pot crea la fel ca imaginația narativă omenească” (p. 29), iar ca noile tehnologii doar „ar putea dezvălui noi moduri de a povesti” (p. 30), nicidecum să creeze dispariția narațiunii sau a fascinației umane pentru ea.

Pentru Kearney, narațiunea are o putere magică pe care o exercită asupra oamenilor și anume, „capacitatea ei de a da sens timpului, istoriei și vieților lor” (*i.e.* ale ascultătorilor - n. n), unele povești oferind soluții practice sau servind „la tratarea suferinței psihice, nu doar fizice” (p. 25), reprezentând chiar „moduri de a exprima dorința noastră arzătoare de a descoperi Marea Salvare de la moarte” (autorul citând aici opinia lui Tolkien, p. 25). Poveștile topesc în ele și re-configurază elementele vieții reale (istorice, sociale, culturale), în și prin imaginația celui care le spune, propunându-le celor care le ascultă „un mod imaginar de a fi în lume”, prin asumarea unui „dublu rol *mimesis-mythos*” (p. 31), ne invită „să vedem lumea în chip diferit, ne determină ca, la rândul nostru, să experimentăm *catharsisul*: eliberarea de emoții precum mila și frica” (p. 31).

Kearney contestă limitarea cathartică operată de Aristotel ca valabilă doar la „narațiunile ficționale și poetice”, „admițând că există o întrepătrundere între ficțiune și istorie” (p. 32). Referitor la aceasta, el discută raportul dintre adevărul narativ și imaginația narativă, pe care îl analizează în cele trei studii de caz amintite mai sus, astfel, în cazul narațiunii ficționale la James Joyce, dar și în cazul vieții reale – anume „cura narativă” psihanalitică, în care „impulsul narativ are repercusiuni foarte diferite”, întrebările „*ce și cum povestim*” (p. 59) au efecte etice profunde asupra pacientului, dar și a terapeutilui, ca și în cazul „traumelor istorice”, nu doar al celor individuale, când „întrebările referitoare la adevărul narativ sunt cruciale” (p. 81).

Pentru narațiunile ficționale, Kearney discută modul în care James Joyce, prin intermediul lui Stephen Daedalus în *Portret al artistului la tinerețe* și *Ulise*, „a reușit să transforme orașul care l-a paralizat și l-a alungat într-un cosmopolis al sufletelor aflate în conflict”, amintind în cazul romancierului de „geloziile meschine ale colegilor literați din Dublin” (p. 43). Pornind de la opinia exprimată de S. Daedalus, cum că „nu istoria va scrie povestea lui, ci, dimpotrivă, povestea lui va rescrie istoria [...] oamenii își vor aminti de el nu pentru că e din Irlanda, ci Irlanda va fi amintită datorită lui!” (p. 41–42), Kearney ne arată cum Joyce schimbă istoria printr-o decizie a imaginației și voinței personajului său emblematic și care, pentru filozoful ce susține cauza poveștilor, „reprezintă chintesenta eroului ficțional care vrea să se reinventeze” (p. 41).

În *Ulise*, Joyce reface lumea în călătoria lui Daedalus prin Dublin. Stephen Daedalus „încearcă să se trezească din <coșmarul istoriei> într-o lume transformată prin intermediul imaginației” (p. 42). Mergând pe firul decantării adevărului de imaginație, Kearney afirmă că Leopold Bloom este reinventarea „figurii incerte a celui care l-a salvat, de fapt, pe Joyce dintr-o încăierare umilitoare de pe strada Grafton – <un evreu încornorat pe nume Hunter>” (p. 43). În povestea relației tată-fiu dintre L. Bloom și S. Daedalus, Joyce reconciliază o serie de perechi antinomice, producând „o sinteză narativă a unei întregi serii de tați și fii legendari: Yahve și Christos, Regele Hamlet și Prințul Hamlet, Odiseu și Telemah, Shakespeare și Hamnet etc.” (p. 43–44), aducând laolaltă în spațiul ficțiunii ceea ce se opune în viața reală, „cele două narațiuni rivale ale culturii occidentale, cea greco-romană și cea iudeo-creștină” și care apoi „se amestecă în monologul nestăvilit și ireverențios al lui Molly, care urmează căutării tată-fiu” (p. 44). Astfel, consideră Kearney, Joyce transformă „un eșec istoric” într-un „triumf ficțional”, „o reverie nestingherită creată prin abandonul total în voia asocierilor libere” (p. 44). Ca un continuator modern și experimental al narațiunii „atât în roman, cât și teatru” este numit Samuel Beckett, el examinând „atent tendințele postmoderne ale acelei imaginații” care poate preschimba istoria la dorința cuiva. Dintre toți naratorii beckettieni, Molloy, Moran, Malone, Murphy, „niciunul nu încetează vreo clipă să se întrebe dacă ar trebui să continue să povestească sau nu” (p. 46), Kearney discutând raportul dintre realitate și ficțiune și concluzionând că mare parte a literaturii anglo-irlandeze de după Joyce și Beckett „se înscrie undeva la mijloc”, între „imperativul joycean de a recrea istoria în totalitate” și „estetica omnipotenței impertinente, la antipodul <esteticii eșecului> despre care Beckett depune mărturie” (p. 47).

Dacă eliberarea de stereotipurile sau „coșmarurile istoriei” ajută la purificare și la crearea unei ficțiuni „ca fantezie care transformă și vindecă” (p. 56), asumarea descoperirii adevărului narativ dintre asocierile libere devine esențială în cazul terapiei prin rememorare narativă sau a mărturiei despre traumele istoriei resimțite la nivel colectiv și / sau individual. Problema identificată de Kearney în ceea ce privește cazul Dorei tratate de Freud este că acesta „nu l-a tratat ca pe o viață în căutarea istoriei, ci ca pe o istorie (de caz) în căutarea unei vieți”, fiind posibil ca Freud „să fi fost atât de convins de propria sa <teorie> psihodinamică a isteriei – în termeni de amintiri refulate ale seducției oedipiene și simptome ulterioare conversiei –, încât a avut nevoie de povestea Dorei pentru a o introduce în intriga pre-scrisă a propriei lui <istorii de caz>” (p. 69), astfel că încă persistă confuzia asupra cui aparține, de fapt, povestea – lui sau Dorei?

Filozoful Kearney afirmă că alții îl acuză pe Freud de „un exces de imaginație narativă” (p. 69), în timp ce părerea lui este că „în tinerețe, Freud s-a luat prea în serios ca adept al raționalismului în medicină, pentru a fi acceptat de *establishment*-ul științific din vremea lui”, fiind „reticent să admită că psihanaliza este, într-o măsură semnificativă, un proces de transfer și de proiecție narativă și că, exact *din această cauză*, are mare nevoie de *discernământ critic și etic*, discernământ pe care Freud și câțiva dintre discipolii săi nu păreau nici pregătiți și nici dispuși să-l utilizeze”, Freud dând „*prea puțină atenție* impulsurilor lui de a povesti, impulsuri ai căror prizonieri deveneau atât el, cât și pacienții lui” (p. 70). Kearney deplânge faptul că Freud, prin cazul Dorei, nu a arătat faptul că

„psihicul uman care suferă nu este doar o colecție de date simptomatice, care pot fi incluse într-o categorie clinică sau alta, ci și o istorie ce conține povești unice”, orientate mai ales spre conferirea de sens unor aspecte narrative precum „caracter, intrigă, răsturnare de situație, tranziție și, mai cu seamă, catharsis” (p. 71).

Aș adăuga că la acest reduționism au reacționat de altfel și filozofii Gilles Deleuze și Félix Guattari în *Anti-Oedip*, aceștia având o atitudine polemică față de teoria inconștientului - reductibil la mitul lui Oedip în concepția freudiană, și propunând conceptul de „mașinărie dezirantă”, reabilitând figura divergentă a schizofrenicului / a eului de tip schizoid, percepute ca „anti-producție”, drept un caz special, atipic de raportare la realitate și identificat de ei în figura lui Molloy al lui S. Beckett. Astfel, acesta nu mai este perceput / tratat ca un simplu „corp-legumă sau un autist ca în concepția freudiană”, ci este definit drept <Homo Natura>, după cum am discutat aceasta și în cuprinsul disertației mele de masterat („*Anormalii în literatură*”, 2003), din care am citat anterior și din care redau următorul citat: „Molloy a fost identificat de Deleuze și Guattari ca figura prin excelență a schizoidiei. El este <mașinărie dezirantă> a <vieții generice>, pentru care <eu și non-eu, exterior și interior nu mai vor să spună nimic>” (*op. cit.*, p. 8).

La fel, Kearney reconsideră funcția terapeutică a narațiunii, *buna* terapie care „necesită atât un vorbitor, cât și un ascultător pentru a spune din nou povestea unei vieți. Iar poveștile de viață bune sunt acele povești care pot fi repovestite în mai multe feluri” (p. 75), terapia prin rememorare narativă oferind importanță și demnitate umană în mod egal participanților la a spune și a asculta povești. R. Kearney optează pentru abordarea lor prin grila ipotezei „<hermeneutice> (în terminologia lui Ricouer)”, considerată echilibrată, „deopotrivă terapeutică și referențială în pretențiile ei”. Ea „pornește de la ideea că în repovestirea trecutului se întretaș evenimente trecute cu interpretări actuale ale acelor evenimente, ținând seama că povestea noastră existențială se află într-o continuă desfășurare”, această abordare arătând faptul că „narațiunea lucrează pentru noi în prezent și, în același timp, este cât se poate de adevărată în raport cu trecutul celui care suferă” (p. 76).

Filozoful admite totuși în *Note* că propria lui interpretare este o nouă / altă „tentativă narativă, printre multe altele, de a da un sens <Poveștii Dorei>” (p. 79, XVI), ceea ce ne arată că trebuie să optăm pentru cât adevăr și câtă versiune a acestuia conține interpretarea propusă.

Aceeași valoare terapeutică, cathartică este identificată și în mărturiile despre teroarea istorică reprezentată de experimentarea Holocaustului, redenumit Shoah. Kearney aduce în discuție părerea că „Relatând amănunțit faptele, poți deveni o conștiință etică.” (p. 83), dar evidențiază și fragilitatea graniței dintre mărturia vindecătoare, care nu ne lasă să uităm ororile trecutului (pentru a nu le mai repeta) și tăcerea care are rolul de a nu reînvia răul produs / suferit și care poate avea consecințe dezastruoase asupra oamenilor, dintre „a) nevoia de a utiliza imaginația narativă pentru a revizita trauma și a face posibil procesul de doliu-vindecător și b) nevoia de a respecta răul de nerostit provocat de acea traumă” (p. 84). Prima nevoie este ilustrată de Kearney prin discuția asupra „narațiunilor cinematografice ale Holocaustului” (p. 85): filmul lui Spielberg, *Lista lui Schindler* în opoziție cu documentarul *Shoah* al lui Claude Lanzmann, arătând efectele cathartice produse de „<ficționalitatea>” *Listei lui Schindler*, în urma mărturisirii primite de el în 1998 de la o supraviețuitoare a traumei colective, spunând că tocmai aceasta „i-a permis ei, personal, să-și revadă trecutul – o revedere pe care nicio tentativă de rememorare *directă*, *la prima mână* nu i-ar fi permis-o –, lăsând-o intactă din punct de vedere psihic” (p. 90).

Kearney insistă pe confruntarea noastră cu „o dublă datorie – aceea de a povesti evenimentul și de a menține totodată inevitabila diferență față de alte evenimente” (p. 110), dar și de a avea discernământul să „înțelegem *când* e bine să-ți amintești și *când* e bine să uiți. Sau, și mai bine, *cât de mult* ar trebui să ne amintim și să uităm”, amintind de „sfatul lui Nietzsche de a <uita activ> trecutul pentru a învinge înclinațiile innăscute pentru resentiment și răzbunare” (p. 111). Așa cum susținea și Elif Shafak în *How to Stay Sane in an Age of Division (Cum să rămâi întreg într-o epocă a dezbinării)* din 2020 – eseu apărut și în

traducere românească la editura Polirom în același an, sub titlul *Cum să rămâi lucid într-o epocă a dezbinării* –, îndemnându-ne „să rămânem umani în criza dezbinărilor, să nu ne fie teamă de emoții, dar să le observăm cu atenție și franchețe, reflectând asupra lor pentru a ni le înțelege: <Chiar dacă e vorba de anxietate sau mânie sau suferință sau tristețe ori singurătate... Ca ființe umane – indiferent de gen, rasă, etnie, zonă geografică – suntem ființe emoționale, chiar și aceia dintre noi care pretind că nu sunt, mai ales ei. Analizați, înțelegeți și reflectați asupra locului de unde vin emoțiile negative, îmbrățișați-le sincer, dar observați dacă și când ele devin repetitive, restrictive, ritualice sau distructive>” (*op. cit.*, p. 89–90)²⁵.

Așadar, ce am aflat *Despre povești*? Că pentru Richard Kearney ele sunt „act comunicativ” „inter-subiectiv” prin excelență, instituind „identitate narativă”, satisfăcându-ne și stimulându-ne nevoia de „imaginație narativă”, că sunt dovezile de necontestat ale puterii umane de creativitate care (ne) ordonează și le salvează de la Moarte, uitare, că ele ne (re-)scriu în mod miraculos realitatea, având efecte recuperatoare, terapeutice sau de eliberare a emoțiilor negative, a resentimentelor, că ne oferă noi posibilități de a exista în lume, chiar și când nu-i mai găsim uneori sensul, dar mai ales, că ele sunt responsabile pentru eterna noastră reîntoarcere ca ascultători la acele momente magice ale narațiunii care încep cu *A fost odată ca niciodată*...., oferite ca răspuns la cererea vreunui ascultător de a i se mai spune o poveste.

La final, Kearney definește narațiunea ca pe „o invitație deschisă, adresată sensibilității etice și poetice”, ea existând ca „un joc care implică cel puțin trei persoane (autor / actor / destinatar și al cărui rezultat nu e niciodată definitiv.”, o interacțiune între „minte autorului”, a cititorului și „acțiunea actorilor despre care se povestește” (p. 213). *Narațiunea contează* prin faptul că este toate cele enumerate mai sus, forțându-ne să devenim, pe rând, povestitori și ascultători / cititori, într-un dialog al sinelui nostru „străfund” (cu termenul folosit de Molloy), care se re-actualizează terapeutic prin povestire, astfel încât viața să merite să fie trăită.

Închei, precum Richard Kearney, cu <SFÂRȘIT>, scurtul meu excurs referitor la calitatea poveștilor și aspectelor narrative ale acestora (practice, etice, poetice, re-creatoare, cathartice), simțind că am revenit mai îmbogățită – de la ele și de la viziunea lui Kearney asupra lor –, la realitate. *Despre povești* de Richard Kearney rămâne și azi, în epoca *establishment*-ului high-tech și a celor care glorifică IA (Inteligența Artificială) o mostră de încredere a autorului în inteligența umană și în capacitatea ei de a-și dovedi în continuare umanitatea, prin exersarea aspectelor narrative pe care ni le pun la dispoziție toate poveștile de viață ale oamenilor, de îndată ce ele sunt povestite, ascultate și din care revenim cu sensibilitatea și o cunoaștere a lumii reînnoite.

Raluca-Ana Prahoveanu
Universitatea „Transilvania” din Brașov,
România

Iuliana-Anca MATEIU, French Grammar : Theory and Exercises with Answers (Nouns and Determiners), 2nd edition, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2022, 316 p.

Paru en 2019 et réédité en 2022 à la maison d’édition Casa Cărții de Știință de Cluj-Napoca, *Grammaire du français : théorie et exercices corrigés (Le Nom et ses Prédéterminants)* de Iuliana-Anca Mateiu s’adresse principalement à un public scolaire,

²⁵ Raluca-Ana Prahoveanu, *Elif SHAFK, Cum să rămâi întreg într-o epocă a dezbinării*, recenzie în revista *Philologica Jassyensis*, an XVIII, nr.1 (35), Iași, 2022, p. 407.

d'étudiants en lettres, mais peut servir, en raison de la présentation détaillée, de base pour des recherches plus pointues sur le groupe nominal en français. L'auteur propose une description synchronique des constituants obligatoires du groupe nominal en français contemporain (c'est-à-dire du nom et de ses prédéterminants de toutes sortes) dans une triple perspective : morphologique, syntaxique et sémantique.

L'ouvrage comporte trois parties consacrées au Nom, aux Prédéterminants du nom et à une mise en pratique des connaissances théoriques à travers d'exercices variés (de complétion, d'explication, d'identification, de production, de traduction, de transformation) suivis de la clé des exercices et même d'une justification des réponses.

Dans la présentation du nom, l'auteur part d'une distinction sémantico-référentielle entre les substantifs communs et les noms propres, qui lui permet d'expliquer leur fonctionnement syntaxique et partant la formation du groupe nominal ainsi que le rôle de ses autres constituants (les prédéterminants, les déterminants adjectivaux, prépositionnels ou phrastiques). Le classement sémantique des substantifs communs (en substantifs [\pm animé], [\pm humain], [\pm comptable], [\pm collectif], etc.) permet d'expliquer leurs principales restrictions combinatoires (avec certains verbes, en tant que sujet *vs.* objet ; avec certains prédéterminants). L'approche morphologique insiste sur l'expression du genre (motivé ou arbitraire) et du nombre dans les substantifs communs, en faisant un inventaire complet et systématique des marques dans le cas des noms variables, respectivement des catégories de noms invariables. La multitude des types possibles du point de vue de la manifestation du genre (substantifs communs à genre arbitraire identifiable d'après la forme, substantifs communs à genre arbitraire identifiable d'après le sens, substantifs communs homonymes qu'on distingue à partir du genre, substantifs communs à genre différent au singulier et au pluriel, substantifs communs à genre motivé à formes distinctes de masculin/ féminin, substantifs communs épécènes, substantifs communs à genre fixe qui s'associent par deux- un masculin et un féminin- pour distinguer les sexes, substantifs communs à genre grammatical fixe qui s'associent à un classificateur, substantifs communs à genre grammatical fixe en contraste avec le sexe du référent) est un peu difficile à suivre, mais elle relève de la complexité du français et non pas d'un défaut d'organisation. La présentation des noms propres se distingue surtout par l'analyse des multiples effets de sens qu'ils présentent (exemplaire, métaphorique, métonymique, emphatique, etc.) lorsqu'ils sont employés avec certains prédéterminants. L'auteur profite de la présentation des moyens d'expression des rapports casuels, plus exactement de l'ordre canonique des constituants de la phrase, pour passer en revue aussi les exceptions à la règle, c'est-à-dire les cas d'inversion du sujet.

La deuxième partie de la grammaire est consacrée aux prédéterminants du nom, envisagés, à leur tour, du point de vue des variations des formes, des valeurs de sens et des façons de construire la référence, de leur combinatoire avec le nom *et/* ou *entre* eux, de l'influence du contexte (négation, cacophonie) sur certains d'entre eux. Sont présentés dans le détail l'article défini, le déterminant démonstratif, le déterminant possessif, l'article indéfini, l'article partitif, les adverbes de quantité, les adjectifs numéraux cardinaux, les adjectifs indéfinis, les déterminants interrogatif et exclamatif, le déterminant relatif et l'article zéro.

Encore une fois, le mérite de l'ouvrage consiste dans la mise en évidence du spécifique de chaque classe de prédéterminants tant sur le plan morphosyntaxique que sur le plan sémantico-référentiel. Par exemple, rien que dans le cas de l'article zéro sont relevés dix-sept constructions où l'absence d'article est expliquée par la référence (c'est le cas des noms propres, des emplois autonymiques, des énoncés abrégés, des apostrophes, des étiquetages, des coordinations totalisantes, des coordinations identifiantes, des attributs, des appositions, des compléments de caractérisation, des compléments circonstanciels) ou par des raisons qui tiennent à l'histoire de la langue (dans le cas des proverbes et expressions

figées, des constituants des locutions verbales, des noms de mois, des noms des jours de la semaine, des noms *midi/ minuit*, de certains noms de pays et de provinces).

Là où le français fonctionne différemment par rapport au roumain (par exemple lorsqu'il s'agit du genre de certains noms ou bien dans la construction du datif possessif), l'auteur recourt à une approche contrastive roumain-français qui devrait éviter aux utilisateurs les erreurs interférentielles. Les exemples utilisés pour illustrer les effets de sens résultant des différents emplois des noms et des prédéterminants semblent choisis selon des critères en égale mesure fonctionnels (grammaticaux) et esthétiques, voire culturels, car il s'agit surtout d'exemples littéraires et de paroles de chansons francophones, ce qui rend la lecture plus agréable et enrichissante, y compris du point de vue culturel.

La dernière partie de l'ouvrage consacrée à la pratique propose des exercices variés sur les parties du discours présentés dans la partie théorique, exercices suivis des réponses convenables et des explications à la base de ces réponses qui assurent aux utilisateurs du livre un *feed-back* et une révision des connaissances théoriques.

Le format A4 et la mise en page assurent au texte une plus grande lisibilité et pourraient réduire un peu l'anxiété des jeunes lecteurs face à un livre de grammaire.

Pour la triple approche qu'elle propose, l'auteur suit tant le modèle des grammaires traditionnelles, comme par exemple *Le bon usage* de M. Grevisse & A. Goosse, que celui des grammaires qui font la part du sens, telles que *Grammaire du sens et de l'expression* de P. Charaudeau ou *Grammaire méthodique du français* de M. Riegel et alii ou des ouvrages et des articles étudiant en détail le fonctionnement syntactico-sémantique des noms et des différents types de prédéterminants.

De par la présentation détaillée et structurée qu'il fait du nom et de ses prédéterminants, l'ouvrage *Grammaire du français : théorie et exercices corrigés* est un bon outil didactique qui présente l'avantage de proposer une application immédiate des connaissances théoriques et d'offrir un *feed-back*, voire des explications supplémentaires pour les emplois plus difficiles.

Ioan Mircea Farcaș
Université Technique de Cluj-Napoca
Centre Universitaire Nord de Baia Mare
Roumanie

Radu MĂRZA, Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830–1930), Iași, Editura Polirom, 2020, 216 p.

Concentratul studiu de imagologie *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală* urmărește succint un întreg secol, 1830–1930, adică primul veac de călătorie feroviară, în liniile esențiale proiectate de reprezentările socio-culturale ale voiajorilor epocii. „În acest răstimp, calea ferată, cel mai dinamic indicator al Revoluției industriale, transformă radical transporturile și comunicațiile în Europa și în lume și revoluționează arta călătoritului. Nu este vorba doar de viteză, confort și alte avantaje, ci de aspecte mult mai subtile, de natură socială și culturală. Acestea țin de raportarea individului (călătorului) la teritoriu și la dificultățile străbaterii acestuia, la natură și la locurile traversate (locuri cu valoare sentimentală, istorică), de un nou mod de socializare (peronul, compartimentul vagonului de tren, gara), de noi instituții (calea ferată, gara, vama, poliția de frontieră, restaurantul gării etc.)” (p. 15). Dincolo de oarecare nouitate tematică, volumul abordează, la modul analitic, mecanismele construirii acestor reprezentări cu exemplificări

ilustrative din literatura beletristică românească, dar și resorturile subtile ale dispoziției sufletești, ale curiozității intelectuale ori ale meditației spirituale care derivă din orice călătorie cu trenul, cu atât mai semnificative în vremea aceea cu cât predomină elementul de noutate (aproape) absolută, impactul psihologic semnificativ și chiar o anumită revelație existențială.

Dacă *Peisajul este un ținut care călătorește prin imagini*, conform afirmației lui Michel Collot din cartea *La Pensée-paysage*, atunci trenul susține într-o manieră indubitabilă desfășurarea acestei construcții mentale, a unei amenajări teritoriale subiective și spectaculare și conferă, într-un fel un plus de valoare reliefului întâlnit. „Mai mult decât o modelare a teritoriului, calea ferată permite o luare în stăpânire a acestuia. Până în epoca feroviară, omul și mijloacele sale de transport se supuneau naturii, reliefului, trebuind să se adapteze la provocările și dificultățile lor. Odată cu calea ferată și cu lucrările de infrastructură pe care acestea le presupune, omul cucerește natura și se vede pe sine ca stăpân al ei. De aici rezultă numeroase consecințe, care țin de mobilitate, de redesenarea teritoriului, chiar urmări asupra mobilității umane și sociale, asupra dinamicii localităților și regiunilor, asupra economiei” (p.19). Pe parcursul volumului, se insistă asupra componentei culturale pe care o deține călătoria cu trenul, lăsând în plan secund redimensionarea conceptului de locuire a unor regiuni legate prin căile ferate, schimbarea unor comportamente și obiceiuri sociale și trasarea altor zone de interes turistic. Autorul creionează mai ales percepțiile sociale ale vremii, influența călătoriei cu trenul asupra celui care o încearcă, la modul emoțional, sau o experimentează din punct de vedere rațional. De exemplu, la primii călători români, precum Petrache Poenaru sau Ion Codru Drăgușanu se remarcă ideea de rapiditate, deplasare lină și confortabilă față de mijloacele de transport cunoscute până atunci, concluzionându-se în parte: „Calea ferată transformă radical percepția vizuală asupra peisajului, asupra naturii traversate, dar și – la un nivel mai intim – percepția asupra timpului și a spațiului. Este o transformare uriașă, pe care nu a mai provocat-o niciun alt mijloc de transport de până atunci” (p. 24). Pe bună dreptate, se insistă asupra rolului de modelator spațio-temporal reflectat în literatură pe care îl implică trenul, de vehicul emancipator și de seismograf al mentalităților acelor timpuri. *În tren, călătorul nu mai trece prin natură, ci o traversează, fără a intra în contact intim cu ea. Cât despre avantajele sociale ale deplasării cu trenurile, acestea sunt recunoscute de către unii călători, iar altora le provoacă o irepresibilă anxietate. Ilustrând pe alocuri cartea cu date în general cunoscute despre istoria căilor ferate europene, Radu Mârza mai induce ideea că gara nu este doar o simplă clădire, ci un spațiu de convergență a energiilor dominant urbane, un loc simbolic în care se întretaie felii din existența oamenilor și un nod energetic destul de spectaculos pentru pionierii călătoriei feroviare, mai mult decât banal în zilele noastre.*

În altă ordine de idei, între calea ferată – teritoriu – națiune se stabilește o legătură aproape interdependentă din punctul de vedere al formării reprezentărilor imagistice și al transpunerilor literare ale acestora în scrierile epocii. Prin operații succesive de observație, apreciere și comparație, luarea în posesie a oricărei regiuni, la modul figurat, devine întrucâtva, cel puțin la acea vreme, unul dintre apanajele călătoriei cu trenul. Exegetul urmărește această tendință, aproape firească, într-o serie de lucrări memorialistice, reportaje publicate în presă, volume de călătorie, beletristică și corespondență, iar dintre călătorii români remarcabili, care sunt și literați, amintește pe George Bariț, Nicolae Filimon, Ion Ghica, Alexandru D. Xenopol, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu și alții. Structura relativ cronologică a cărții include începuturile mersului cu trenul, la Belle Epoque, precum și perioada interbelică. Dacă cele dintâi călătorii specifice se concentrău asupra deplasării în sine și a elementelor de noutate, lăsând peisagistica la o parte, și observând viteza trenurilor și avantajele căii ferate, ulterior lumea este interesată și de aspectele economice, financiare, organizatorice ale acesteia. „Așadar, călătorul român este atent la diverse aspecte ale călătoriei feroviare, surprinzând, chiar de la începutul primului secol feroviar, marile teme pe

care aveau să le atingă atât simplii călători, cât și teoreticienii și economiștii: avantajul vitezei, care determină deplasarea mai rapidă și mai ieftină a călătorilor, cu consecințe severe asupra vechilor mijloace de transport, folosirea căii ferate pentru transportul de mărfuri și avantajele economice care decurg de aici, problemele legate de traversarea unor forme de relief de către calea ferată, aceasta însemnând suplimentarea sumelor investite și realizarea unor lucrări de amenajare a teritoriului traversat” (p. 46). Continuând parcursul critic, hermeneutul îl încadrează, de pildă, pe George Bariț, între primii teoreticieni, economiști și ingineri români, acesta fiind și un *promotor al dezvoltării căilor ferate și al transporturilor în general*, dar și un fidel observator al realităților de atunci. *Drumul ferecat* devine, într-o anumită măsură, un fel de *axis mundi* în relatările memorialistice ale vremii sau măcar un centru de interes al oricărui privitor al spectacolului lumii. Pe bună dreptate, autorul remarcă incompletitudinea vocabularului românesc din acea epocă, incapabil la început să denumească majoritatea realităților legate de tren și de calea ferată. O altă figură reprezentativă ce constată utilitatea, dar și fascinația vreunui *chemin-de-fer* este Ion Ghica, cu scrierea remarcabilă despre călătoria în Principatele Române în epoca preferoviară, plasată generic pe la 1880.

Mai departe, primul turist român, în adevăratul sens al cuvântului, dar și *apologet al utilizării forței aburului*, fin observator al peisajului, priceput autor de momente și schițe surprinse în tren, este considerat Nicolae Filimon. El deține o psihologie mai complexă și o capacitate mai amplă de a înțelege prefacerile vremii. Un profil exemplar de călător (prin Austria, Elveția și nordul Italiei) mai este Alexandru D. Xenopol, un *estet insistent*, adaugă autorul. Însă cel mai interesant teoretician al călătoriei lente și pline de înțelesuri, după cuvintele autorului, este Mihail Sadoveanu: el adastă asupra amănunțelor peisagistice și asupra preschimbării pe care o suferă natura în urma trecerii trenului... Un fervent călător în străinătate este și Nicolae Iorga, mereu interesat de profilurile oamenilor întâlniți, dar și de interferența trecutului cu prezentului în ordinea trecerii de la tradiție la modernizare. În timpurile moderne, unul dintre călătorii pasionați, în sensul larg al cuvântului, este Demostene Botez, câteodată mai sentimental, altădată mai cerebral.

„Din călătoria cu trenul nu poate lipsi *gara*: ne-am referit la ea, pe larg, în introducerea cărții, acolo unde am tratat-o prin prisma semnificațiilor ei culturale, sociale, urbanistice, arhitectonice. (...) Unii călători trec nepăsători prin ea, gara nefiind pentru ei decât locul unde începe călătoria cu trenul sau unde se ajunge la destinație, pe alții îi interesează arhitectura acesteia, iar pe alții îi interesează atmosfera și peisajul uman care îi dă viață” (p. 77). *Vilegiatura* este altă dominantă a epocii, prin care se întreprinde, cităm, o călătorie scurtă, în care timpul trece repede, atunci când omul este înconjurat de o societate bună, și îi mai rămâne vreme să admire peisajul. Altădată, un instrument nelipsit din buzunarul oricui este *Baedeker*-ul, îndrumar de călătorie, mentor imaginar și pedagog necesar. Din când în când, trenul însuși devine parte a peisajului de ansamblu: „Pe măsură ce transporturile feroviare se răspândesc, apare o temă de discuție nouă. Dezvoltarea căilor ferate începe să fie asociată cu intervenția asupra peisajului rural și a celui urban deopotrivă. Călătorii au străbătut peisajul înainte de calea ferată, dar niciodată vreun mijloc de transport nu l-a influențat mai profund decât aceasta, cu infrastructura ei specifică, respectiv trenul care produce mai mult zgomot și mai multă poluare decât orice transport” (p.108). La români, Alexandru Vlahuță este scriitorul care surprinde cu pricepere de reporter *avant-la-lettre* desfășurarea peisagistică a țării, conținând inclusiv căile de transport. Pe alocuri, cercetătorul Radu Mârza schițează anumite radiografii critice folositoare despre începuturile căilor ferate în Europa și la noi, și despre receptarea acestui fenomen în literatură. În cadrul epocii interbelice, lectorul preocupat de istoria premodernă a spațiului românesc remarcă ideea de progres care intervine tot mai frecvent în centrul preocupărilor vremii, dar și „nașterea unor noi forme de socializare a călătorilor feroviari, tematica gării, care nu este o simplă clădire utilitară, ci o adevărată instituție socială și culturală, un loc unde se întâlnesc

oameni de origini diverse, cu destinații diferite, între care se stabilesc varii forme de solidaritate” (p.140).

La un moment dat, analistul culturii se oprește asupra unei scrieri mai puțin cunoscute a lui Liviu Rebreanu, *Metropole. Berlin, Roma, Paris* (București, 1931), în care subiectivizarea se accentuează, spre deosebire de alte relatări de călătorie, prin amestecul de cugetări cu privire la trecut și istorie, și unele exclamări de admirație legate de beneficiile modernizării. În investigația de istorie culturală a călătoriei feroviare, autorul se axează pe reprezentările socio-culturale dominante ale perioadelor prezentate, pe reperele imaginarului care devin treptat familiare călătorului cu trenul, pe constanțele de civilizație modernă care apar în cursul deplasărilor cu trenul. El observă trei coordonate ale acestui tip de călătorie: rapiditatea, punctualitatea și regularitatea, care, transpuse în literatura beletristică ori în scrierile de memorialistică, semnifică modalități de exprimare a revoluționării a ceea ce scriitorul numește *arta de a călători*. În plus, modificarea raportării omului la peisaj, așezarea călătorilor într-un spațiu atipic (vagonul sau vagoanele), enclavizarea intereselor culturale ale fiecărui călător, toate acestea fac parte dintr-un ceremonial cu implicații sociale extinse. În chip de *Înceiere*, autorul constată că însuși traseul metodologic al cărții cunoaște modificări față de proiectul inițial, mai amplu: „Plimbându-ne printre izvoarele vremii, am descoperit că *drumul de fier* este o prezență nu foarte constantă, dar vie în aceste izvoare. Am descoperit că în spatele unei simple relatări a unei călătorii cu trenul este o lume întreagă, formată din puțin peisaj și din mulți oameni, prinși într-o rețea complicată – și fascinantă – de relații sociale și culturale” (p. 190). Urmărind, cu oarecare asiduitate, relatările de călătorie a unor scriitori români, adică provenind dintr-un spațiu geografic în care calea ferată apare relativ târziu, după cum notează cercetătorul, se delimitează, în alt sens, un ansamblu textual relevant în ordinea înțelegerii primelor impresii și a celor dintâi trăiri din această experiență ontologică, în cele din urmă, deplasarea cu trenul în țările apusene (Belgia, Franța, Germania, Anglia etc.).

În concluzie, volumul analizează, atât cât este cu putință, aspecte sociale și culturale, pe de o parte, și implicațiile economice și tehnice, pe care le impune descoperirea acestui mijloc de transport care, în mod paradoxal, nu își pierde puterea de seducție nici după aproape două sute de ani de la inventarea locomotivei. Revoluționând călătoria, trenul ca vector de progres modifică raportarea omului la spațiul geografic, relaționarea individului la diversele grupuri sociale, în cele din urmă, reflectarea sinelui în cadrul societății. El favorizează un salt calitativ, din mai multe puncte de vedere, în procesul mai complex de modernizare și emancipare de la începutul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Nu în ultimul rând, importante sunt mărturiile despre aventura feroviară, păstrate în scrierile memorialistice și în literatura beletristică. În cuprinsul cărții se pune accent pe experiențele scriitorilor români, în ceea ce privește călătoria feroviară, unii observând cu surprindere intruziunea civilizației într-o țară predominant rurală și agricolă, alții privind cu aparentă detașare această realizare a ingineriei mecanice. În sfârșit, volumul încearcă să explice, și reușește în mare măsură, să înfățișeze ipostazele *trenului* ca mijloc de locomotie, precum și ca obiect cultural, în sens larg al cuvântului. În chip de monstru dificil, ori de miracol tulburător, prin descoperirea lumii și redescoperirea sinelui, trenul displace și încântă, respinge și atrage, repugnă și fascinează.

Sebastian Drăgulănescu
Academia Română – Filiala Iași
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
România

Maricica MUNTEANU, **Gruparea de la „Viața românească”. O literatură a spațiului și comunității**, prefață de Antonio Patraș, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 455 p.

Starting from the central role that the Moldovan space occupies in the theoretical reflections and in the literary representations of the writers of “Viața românească”, Maricica Munteanu’s study questions the prism through which we can look at the connection between literature and the place from which it originates in a globalized world, where national literature slides towards world literature. This issue concerns contemporary reflections on literature, as the pressure of the global changes the perspective on the local, a fact that leads Corin Braga, for example, to propose the discussion of the local specifics in relation to the global through the concept *glocalisation*²⁶. The second direction of interest is related to the way in which the space contributes to the construction of the identity of the “Viața românească” cenacle (1906–1930) as a community. The two directions guide the structure of the study, divided into: *The invention of Moldovanism* and *Cenacle “Viața românească”*. In the first part, the author refers to the researched object through the prism of a system of oppositions circumscribed by the center-periphery relationship, demonstrating that literature must be researched from the perspective of power relationships, transferred from the center to the periphery. In this sense, it is necessary to observe that writers use storytelling as an alternative to the narratives of the center (the Bucharest capital). In the second part, the study focuses on the specific figures and instruments of the literary cenacle, discussed from the angle of geocriticism and postural study. The merit of the study is that it does not separate the reflection on power (from the first part) from the reflection on the sociology of the group (from the second part), but traces, synthetically, how the two dimensions interact. Space, constructed, according to Westphal, both through spatial representations and representational politics, is invested with political connotations once “representations of the periphery become structures of power” (p. 29) in a self-legitimizing sense. For example, from certain leisure practices adopted by the group, such as that of hunting or mountain hiking, a fine adjustment of the devices of power, circumscribed by the obsession of localism, transpires.

The presence of the Moldovan space in the literature of these writers affirms both belonging to this region and non-belonging, “as a mechanism for negotiating a marginal counter-identity, opposed to the Center, whatever it may be: Bucharest, as a geographical space, the modernist canon, revolutionary politics or the new social order” (p. 27), a fact that makes the author understand space as a process (and not as a product), whose malleability is highlighted through tools such as *heterotopia* (Foucault), *thirdspace* (Soya), space *entre-deux* (Westphal). Thus, Iași in the texts of Ionel Teodoreanu is represented as a crepuscular province, devaluated, in relation to the new capital of the country (after 1918), the progressive but frivolous Bucharest, alienated from national values. Through the symbolic connotations of the spatial elements in *La Medeleni*, the Moldovan space receives attributes such as femininity, tradition, intimacy, while the Bucharest space is virile, revolutionary, a figure of public space. In *Strada Lăpușneanu* novel, the sagacious researcher reads the past as a spatial metaphor, as a Moldavian–Arcadian universe. It is surprised in its decadent dimension, caused by the alienation of the Moldovan identity of the characters, manifested,

²⁶ Corin Braga, *Introducere. Imaginar social și identități culturale*, în *Enciclopedia imaginariilor din România*, vol. I, *Imaginar literar*, vol. coord. de Corin Braga, consult. șt., Adrian Tudurachi, Iași, Polirom, 2020, p. 22.

among other things, by the transition from a rigorous hierarchy to a decentralization, specific to the world of Bucharest, which agglutinates European ideas and fashions, without metabolizing them.

Munteanu analyzes the figure of the Moldovan fair from the texts of some “Viața românească writers”, from the perspective of *radical provincialism* (p. 73), by which she understands the closed structure of the degraded and corrupted space, as it appears, for example, in Ionel Teodoreanu’s texts. An important Sadovenian leitmotif in this context is the maladjustment of the intellectual, who finds that the provincial world cannot ensure a quiet life and lasting relationships. In addition to the perception of an illusory refuge, the Moldovan fair is also represented as a doomed space, where the decadent prince Lai Cantacuzin from *Locul în care nu s-a întâmplat nimic* by Mihail Sadoveanu lives the aesthetic (dis)illusion of the space “still, monotonous, without dramas and passions” (p. 94). In Ionel Teodoreanu’s novel, *Bal mascat*, the province of Iași becomes an indicator of the collective mentality, functioning like a *museum* topos, a recovery agent of some effigies from the past, which lose their practicability, acquiring an aesthetic functionality, dominated by artificiality.

Chapter “*The Moldovan genius*”. *Storytelling as a form of space inventory* discusses storytelling as a specific difference from the center, fabricated for self-legitimization. Storytelling, prerogative of aristocratic figures, opposes the actual action, becoming a form of protest against the capital’s activism. In this sense, the author revisits the Sadovenian stories from the perspective of spatial topos. So *the road*, “the network of social, mental and cultural mechanisms” (p. 113), represents a fluidizing agent of space, which acquires legend, being opposed to the unstable present. In their turn, *ruin* signifies a form of spatial imprinting of the past, while *hunting grounds* are spaces of marginality and wildness. Furthermore, Munteanu contrasts two ways of hypostatizing the province in the story: the projection of the whole *know how to say* (the ceremonial, the conventionalism and the specific elements of the story-telling ritual) in a mythical register in Sadoveanu’s *Hanu Ancuței*, respectively the persiflant registers and the anchoring in spaces of the familiar in Al.O. Teodoreanu’s *Hronicul măscăriciului Vălătuc*.

Analyzing the program—articles of the “Viața românească” writers, the author glosses over the terms of *national specific* and *localism*, derived from poporanist doctrine, which she believes should be reevaluated from the perspective of *world literature* studies, as a recalibration of the relations between the local and the universal. In the wake of these reflections, the author emphasizes Moldova’s role in “making the difference” (Pascale Casanova), necessary in the context of the consolidation of national literature, by highlighting its centrality on the map of Romania’s cultural policies.

In the second part of the book, the author analyzes the practices of literary sociability from “Viața românească”, recovering the writers in the dimension of bodily place, and thus opening new perspectives on the relationship between their life and work. Initially, Munteanu analyzes the decoration elements of the editorial space, highlighting their reproducible character: whenever the editorial office moves its headquarters, the space is redecorated in the same way, increasing privacy, which guarantees, in a democratic spirit, the equality of the board members. The large and austere table in the middle of the room, giving the appearance of a monastery refectory, obliges the participants to privacy, due to the proximity and the visibility imposed. The austerity of the table suggests, on the one hand, modesty, as a convergent value of the members of the cenacle and, on the other hand, the loading of the collective posture of the cenacle with religious meanings, Ibrăileanu becoming the Teacher, and the cenacles, the disciples who partake of the spiritual food. It is interesting that despite some equalizing practices (sitting at the table, reading, smoking), group members do not lose their individuality, which leads the author to categorize the group’s mode of

interaction through the Barthesian notion of *idiorhythmia* (p. 203), taken from the name of an Athonite order and understood as the harmonization of individual rhythms on certain segments, still leaving room for each member to express his own individuality.

Fascinating is Ibrăileanu's self-construction, which Munteanu brings before the readers, analyzing, in Meizoz's style, the postural material that the author loads with meanings both at the level of his speeches and social behavior (mimic-gestural manifestations, voice inflections, social practices). The great merit of this perspective is highlighting the way in which Ibrăileanu's position is imprinted in the consciousness of his disciples, giving rise to common group behaviors, but also to literary reflections of his idiosyncrasies. Thus, when Ibrăileanu starts to smoke, the audience knows that he liked what was read, learning to decode the emotions behind his gestures. The lifers also read his emotions through visual contact with him, his eyes being intimidating, vivacious, but at the same time gentle, imprinting a double effect on them.

The postural effigies of Ibrăileanu are *the insomniac, the hypochondriac and the smoker* (p. 237), which singles him out in the landscape of cenacle hosts through the vulnerable valences involved. Again, the postural material is put in relation to the way it is perceived and, at the limit, metabolized by the other members of the cenacle. Deprived of sleep and thus disturbed by sunlight, Ibrăileanu prefers nocturnal meetings, promoting the idea that literature is contiguous with a nocturnal setting. Also, he practices physical distancing due to the fear of illness, among the cenaclists thus establishing the idea of intangibility of the host. The postural material analyzed here is evocative, Ibrăileanu wearing a wide-brimmed hat and a long cape, as it appears from the memoirs of the "Viața românească" writers. Among the practices that create distancing (and the isolation of the leader), the author dwells on the disinfection of hands and objects and the lack of participation in the ritual of shaking hands, emphasizing the contrast between the force of his speech and the physical softness caused by his fears in relation to illness. Also, the host's room is a sort of "shelter", with the guests having to cross a lot of rooms until the cautious host manages to disinfect the doorknob and invite them inside. In addition to agents of distance, the spatial configurations are, for the "Viața românească" writers, stimulants of creativity, imprinting themselves in their memory and writing. Such spaces are Ibrăileanu's court and library, rich and disordered, which reflect his unaesthetic conception. Finally, the posture of the smoker is associated by the author with that of the writer, since smoking, like writing, are acts of mediation between the individual and existence. This association is also felt by Ionel Teodoreanu, who, inspired by the shared intimacy of his host, transfers to the character Catul Bogdan from *Lorelei* the same posture.

Regarding Ibrăileanu's posture, Munteanu also mentions a fundamental element, the delicacy, largely imprinted in the group's practices. Also correlated with the mentioned postural effigies, his delicacy exudes a kind of femininity, perceived by the members of the cenacle as a fascination towards their leader: "Ibrăileanu's position in the cenacle is similar to that of women in the literary salon, the lifers gather together to listen to host, because they feel attracted, magnetized by his presence" (p. 278). If at Junimea, the camaraderie was based on telling anecdotes, associated rather with masculinity, at "Viața românească", friendship was authenticated based on the principle of delicacy, with the magnetism that it implies in the master-disciple relationship, in a register of femininity, despite the almost null presence of women in the cenacle.

Another line of interest of the work is the construction of a group posture of the "Viața românească" writers. Munteanu convincingly argues two such postures: the hiker and the hunter, starting from two of the leisure practices that give the group specificity. Obviously, both ways of spending time together have a strong local nuance, the discourses about them becoming, implicitly, discourses about the Moldovan space. Thus, making

excursions (carried out according to predetermined scenarios) inaugurates a common lifestyle with obvious implications in literary productions. It is enough to mention the name of Calistrat Hogaș or Sadoveanu, whom Geo Bogza even calls the “The Ceahlău of Romanian literature” (p. 325), both because of the passion with which he describes the Moldavian space and because of his robust conformation, giving him what Munteanu calls “the posture of a writer-mountain” (*ibidem*). If in the case of the former, the real wandering on the hills of Moldavia involves an immersion on one’s own in unknown spaces, in Sadoveanu the idea of community welded together by different forms of practicing local tourism takes precedence: holiday, excursion and travel.

Similarly, hunting practice opens up new possibilities of getting close to the life and literature of the “Viața românească” writers, as it represents the propitious framework of the storytelling, understood as a transfer from the subjective experience to the collective experience. Inherent to hunting is also the building of a community in the vicinity of nature, unaltered by civilization, in which the ritualized survival instinct dominates. Such implications are identifiable in Sadoveanu’s work, which leads the author to consider him a writer-hunter (p. 338), concerned with the community governed according to archaic principles.

Another group practice discussed by the author is conversation, characterized by anti-rhetoricism and delicacy (imprinted by the posture of the host), but also by the expression of admiration towards certain members. We note that admiration is an attitude that implies a kind of hierarchy, as opposed to friendship, as the author notes, questioning the relations of the “Viața românească” writers towards Sadoveanu, upon whose entrance into the room, the course of the discussions changes, people being attentive. Reading is another activity that the writing group practices, interestingly, without being accompanied by adjacent criticism, only for pleasure, for provoking some emotional reactions. The author notes that pleasure plays an essential role in the group’s practices, so that if at Junimea the theatricality of laughter dominated, at “Viața românească”, laughter functioned as pleasure.

In the first section of the last chapter, Munteanu analyzes *The community from letters*, revealing, from the correspondence of the collaborators of the “Viața românească” magazine, the way in which the editorial group is perceived by the *outsiders*. The admiration that the collaborators reinforce in their letters, either towards the magazine or towards her mentor, is noticeable. Also, the letters highlight the cohesion of the group, recognized by the magazine’s contributors, a community cohesion to which they wish to adhere. In addition, the author considers the epistolary exchange as an artistic creation laboratory, as a space for negotiations, polemics and reactions to the feedback of the cenacle mentor, but also as a space for expressing one’s own artistic beliefs. Thus, the author disputes the idea that the act of literary creation is an eminently individual act, since the final artistic product is nothing more than the result of passing through several critical filters, with the related negotiations and modifications.

Other concepts the author operates with in order to particularize the physiognomy of the community are *irony*, put to work especially in the the parodies of “Viața românească” writers and *memory*, superimposed over the space of Moldavia, thus endowed with symbolic capital. Two problems associated with memory should be noted. On the one hand, the ethics of memory, which emerges from the “Viața românească” writers’ concern to testify about the members of the community who are no longer there, and, on the other hand, the ideological instrumentation of memory, considering that certain memorialistic texts that evoke the lifeist community (see Sevastos), published in communism, falsifies reality, “forcing” it to represent the theses of socialist realism. In summary, the author glosses, in the end, on the evocations of the group’s interaction with the city of Iași, without launching into too risky hypotheses, regarding the possibility of a direct influence of the space on the behavior and writing of the community members. The memoirs of the “Viața românească” writers emphasize features of the space such as the lack of urbanity, considering that the interwar

Iași, drowned in dust and garbage, was far behind other European cities from the point of view of development (a problem also transposed in their literature, either critically or aestheticizingly).

Therefore, this consistent study contributes to the non-dogmatizing recovery of a subjective literary history, based on the study of literary, theoretical, memorialistic and epistolary texts produced by those who belonged to the “Viața românească” group or those from its vicinity, with tools from the area of geocriticism, literary geography and postural studies.

Alexandra-Teodora Mândra
“Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca
Romania

Adrian MUREȘAN, Vârstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor, Alba-Iulia, Editura OMG, 2019, 473 p.

Anul 2019 a adus în planul criticii literare o nouă carte care analizează opera lui N. Steinhardt, o abordare ce propune noi perspective asupra operei marelui scriitor: *Vârstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor*, de Adrian Mureșan, un volum care a apărut la Editura OMG din Alba-Iulia și care oferă cititorului atât aspecte dezbătute anterior, cât și unele mai puțin cunoscute.

Cartea reprezintă un studiu amănunțit asupra unui element constitutiv al scrisului steinhardtian, și anume *subversiunea*, cunoscut fiind faptul că autorul analizat își crease un adevărat reflex al scrisului subversiv. Desigur, reușita acestui studiu vine, poate, tocmai din inspirația alegerii acestei teme definitorii pentru întreaga operă a lui N. Steinhardt.

Adrian Mureșan pornește de la discursul cultural al lui Steinhardt, în care descoperă unele contaminări politice, lucru firesc ținând cont de faptul că autorul lupta cu un adversar incomparabil mai puternic. Sunt argumente destul de concludente, consideră criticul, pentru a utiliza subversiunea, acesta descoperind că Steinhardt „privilegiază livrescul, intertextualitatea și confesiunea la toate nivelurile discursului” (p. 63).

Originalitatea cercetătorului clujean constă în identificarea mai multor forme de subversiune, care, nu întâmplător, străbat întreaga operă steinhardtiană. Adrian Mureșan a utilizat cu îndemânare demersul critic, parcurgând romanele publicate, memorialistica, interviurile sau corespondența. Nimic nu scapă privirii atente a criticului, care sondează zone neexplorate până acum, teme mai puțin abordate – asta deși este vorba despre un autor care a atras atenția criticii imediat după 1990.

Există mai întâi subversiunea care devine suprapersonaj. Trăind într-o perioadă marcată de regimuri totalitariste, Steinhardt reușește să transmită ideile cititorului folosind o tehnică prin care acestea au putut să ocolească obstacolele cenzurii: subversiunea. De altfel, autorul analizat este de părere că rolul unui scriitor într-o perioadă a regimurilor totalitare este „de a spune lucrurilor pe numele lor cel mai adevărat”²⁷. Autorul clujean consideră că Steinhardt este „una dintre primele personalități interbelice care au avertizat asupra derapajelor prefiguratoare ale fanatismului politic” (p. 26). Iar intuiția nu i-a fost înșelată, scriitorul suferind foarte mult de pe urma acestor regimuri opresive și inumane.

²⁷ N. Steinhardt, *Convorbire cu Ioan Pinteș – „Între viață și cărți”*, în vol. *Escale în timp și spațiu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Ștefan Iloaie, repere bibliografice de Virgil Bulat, Iași, Polirom – Mănăstirea Rohia, 2010, p.197.

Există apoi subversiunea ca armă de apărare, utilizată ca un protest împotriva clișeelor discursului comunist. Ca deținut politic, Steinhardt nu a renunțat niciodată la părerea sa, pe care a învățat să le expună în așa fel încât să poată trece de obstacolele cenzurii. Se observă, astfel, la Steinhardt o critică ce apelează deseori la metode diferite, ce merg de la o pătrundere subversivă a ludicului în discursul critic până la cultivarea unei adevărate etici a curajului.

Cercetătorul clujean ilustrează felul în care Steinhardt realizează un discurs politic, cultural, chiar subversiv despre subversiune. Acesta devine un metadiscurs, o a treia formă de subversiune prezentă în opera lui Steinhardt: „Remarcabil [...] este la Steinhardt discursul despre subversiune, vizând propria punere a ei în scenă și rațiunile care o autorizează în condiții de luptă contra unui adversar incomparabil mai puternic” (p. 68). Ceea ce descoperă și totodată subliniază criticul este că Steinhardt introduce propria sa poveste printre rânduri, alegând texte care conțin o anumită problematică subversivă. Prin intermediul acestui fapt – crede Adrian Mureșan – Steinhardt se descoperă inclusiv pe sine.

Criticul se află într-o continuă căutare a acestui strat subversiv al scrierilor lui Steinhardt, identificându-l peste tot și descoperind chiar și o formă de autosubversiune, scriitorul fiind dornic de „asociații imprevizibile” (p. 42), de „revelații interzise”²⁸ sau de „răstălmăciri”²⁹. Analiza pornește uneori inclusiv de la titluri, criticul observând că sunt momente când acestea nu prea au nicio legătură cu conținutul propriu-zis al eseurilor sale, fiind mai degrabă deruntante, încercând astfel să ocolească obstacolele ridicate de cenzură.

Cercetătorul identifică, pe lângă rezistența prin cultură, o adevărată „cultură a rezistenței” (p. 54), autorul fiind asumat inclusiv de optzeciști ca un model etic al libertății culturale. Practicând o critică culturală la standarde înalte, o subversiune devenită – cum am văzut mai sus – metadiscurs și dublată în multe aspecte de inserții ale autobiograficului, Steinhardt este descoperit de către Adrian Mureșan până în cele mai ascunse colțuri ale operelor sale. Chiar și în *Jurnalul fericirii* autorul clujean identifică această „cultură a rezistenței” (*ibidem*), care seamănă a fi un „testament politic” (p. 45). Astfel, cu îndrăzneală, criticul sondează opera marelui scriitor și identifică zone neglijate de înaintașii săi, propunând inclusiv ideea că, în eseistică, spre exemplu, oricât de studiată ar fi creația lui Steinhardt, vom găsi mereu ceva nou.

Continuând să caute caracterul subversiv al operelor lui Steinhardt, criticul observă că, uneori, subversiunea este înlocuită de un atac direct împotriva ororilor regimului comunist: „subversiunea este substituită, în acest caz, prin mărturisire, altfel spus, prin atacul direct, prin incriminarea fățișă a sistemului odios și a practicilor sale reprobabile” (p. 49).

Subversiunea este prezentă, așadar, în toată opera lui Steinhardt, fiind descoperită până și în textele eseistice, criticul clujean dezvăluind mereu alte și alte fațete ale acesteia. Cu toate acestea, Steinhardt utilizează subversiunea cu precădere atunci când tratează dimensiunea totalitară a societății în care a trăit, ocazie cu care autorul dovedește că sistemul său critic poate deveni unul insolit.

Mergând mai departe în analiza sa, Adrian Mureșan subliniază faptul că atât eseistul, cât și criticul fac loc tot mai mult memorialistului. Deși autorul se folosește în demersul său de studiul lui George Ardeleanu, *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, se desprinde repede de acesta printr-o întrebare curajoasă, care dovedește capacitatea de analiză a unui critic cu un fin simț al observației și care îl face un posibil deschizător de drumuri în analiza operei lui Steinhardt: dacă *Manuscrisul de la Rohia* nu este a treia variantă a *Jurnalului fericirii*, ci doar a doua?

²⁸ *Cuvânt înainte*, în N. Steinhardt, *Ispita lecturii*, ediție îngrijită de Ioan Pinteș, Cluj-Napoca, Dacia, 2000, p. 7.

²⁹ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008, p. 1429.

Un alt aspect pe care criticul îl evidențiază în cartea sa este lupta pe care Steinhart o duce împotriva limbajului de lemn specific regimului comunist. Analiza acestui limbaj îl face pe critic să descopere aspecte noi ale universului scrierilor lui Steinhart, fapt în măsură să dovedească o bună cunoaștere și înțelegere a operei acestuia.

De asemenea, trebuie remarcat efortul analitic pe care autorul îl face în direcția identificării influențelor pe care scrisul lui Steinhart le-a avut asupra autorilor români sau străini. Aflăm, astfel, faptul că Steinhart îl prefera pe Camus în detrimentul lui Barthes, după cum scriitorul de la Rohia era mai aproape de tandemul Ionesco-Cioran decât de „filiera” Noica-Eliade. Totodată, imaginarii eseurilor sale pare să fi fost influențat de modelul cultural francez.

Ca o concluzie, volumul *Vârstele subserviunii. N. Steinhart și deconstrucția utopiilor* se remarcă, în primul rând, prin meticulozitatea cu care autorul își construiește discursul critic, abordând exhaustiv subiectul pe care îl alege, dar și prin îndrăzneala de a evidenția acele aspecte ale scrisului steinhartian mai puțin evidențiate până acum de critica literară.

Cătălin Zaman
Universitatea „Transilvania” din Brașov
România

Adina-Lucia NISTOR, *Interkulturelle Begegnungen. Beiträge zu Literatur, Sprache und Kultur des siebenbürgischen Unterwaldes*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2022, 196 p.

Adina-Lucia Nistor, conf. dr. la Catedra de Germanistică a Facultății de Litere din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, aduce în atenția publicului interesat o lucrare merită a creionării fațete inedită – scop absolut lăudabil în contextul vastității temei interculturalității – ale interferențelor lingvistice, literare și culturale dintr-un spațiu marcat de coabitarea a trei etnii – sași, unguri și români. Încă din titlul lucrării, *Interkulturelle Begegnungen. Beiträge zu Literatur, Sprache und Kultur des siebenbürgischen Unterwaldes* [‘Confluente interculturale. Contribuții la literatura, limba și cultura regiunii transilvănene Unterwald/ Ținutul de sub Pădure’], transpare preferința autoarei de a aborda complexitatea temei prin intermediul unui melanj de studii lingvistice, literare, culturale și confesionale, opt la număr, care să acopere întreaga paletă a efectelor mozaicului etnic din Transilvania în general și din regiunea Unterwald³⁰ în special.

Primele trei studii ne poartă în fascinantul univers blagian, așa cum ne este relevant de înșuși Lucian Blaga în lucrarea autobiografică *Hronicul și cântecul vârstelor* [‘Chronik und Lied der Lebenszeiten’]. În prima parte a acestei triade tematice, *Lucian Blagas Schuljahre im Deutschen Gymnasium zu Mühlbach (1902–1906)* [‘Anii de școală ai lui Lucian Blaga la Gimnaziul German din Sebeș (1902–1906)’], descoperim urmele pașilor scriitorului atât pe ulițele tihnite ale satului copilăriei, Lancrăm, cât și în sălile de clasă ale gimnaziului săsesc din Sebeș și ale Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, unde acesta este prins între dorul de casă, de părinți, de inocență și datoria de a învăța, care îl va așeza peste ani între marile

³⁰ Regiunea istorică Unterwald, atestată documentar în secolele XVI–XVII și cu denumirea *Land vor dem Wald* „Ținutul de sub Pădure”, este situată în partea sud-vestică a Transilvaniei în arealul mărginit de Orăștie (V), Amnaș (E) și Mureș (N), având ca centru administrativ orașul Sebeș. Detalii cuprinzătoare despre istoricul acestei zone ne sunt oferite de autoare în *Introducere* [‘Vorwort’] (p. 7–9).

personalități ale culturii române. Al doilea studiu, *Ein Stück Transalpina... Von Lancrăm nach Bistra und Oașa, im Hinblick auf Lucian Blagas "Hronicul și cântecul vârstelor"* [O porțiune din Transalpina... De la Lancrăm la Bistra și Oașa, în „Hronicul și cântecul vârstelor”, de Lucian Blaga], rememorează călătoriile din 1903 și 1908 ale copilului Blaga și ale familiei sale în munții Sebeșului, la Bistra și Oașa, drumul parcurs fiind astăzi o parte din Transalpina (numit și *Drumul Regal*/ germ. *Königsweg* în cinstea regelui Carol al II-lea). Aceste deplasări, întreprinse în scop curativ, nu vor reuși să vindece plămâni bolnavi ai preotului Isidor Blaga – acesta moare în august 1908 –, dar vor lărgi orizontul trăirilor și experiențelor concretizate în „cărămizi ale ființei” blagiene. Seria acestor contribuții tematice se încheie cu o analiză consacrată expresiei idiomatice antitetice *Nu-i nimic. Arde Bălgradul!*, extrasă din contextul familial blagian: era maniera prin care mama poetului, Ana Blaga, domolea cu „câte-un cuvânt plastic și plin de sevă” (p. 65) neliniștea fiului său atunci când, întors acasă de la școala din Sebeș, își găsea tatăl într-o stare rea după o noapte de chefuit la Alba-Iulia. În optica mamei, nu era nimic grav, doar tatăl era chinuit a doua zi de arsura esențelor „pe dinăuntru” (p. 68). Expresia, folosită regional, este astăzi ieșită din uz, la fel ca oiconimul pe care îl conservă, *Bălgrad*³¹, reprezentând nume vechi al actualei reședințe a județului Alba. Autoarea își amintește să fi auzit acest toponim – conservat, iată, în opera autobiografică a lui Blaga –, doar în perioada copilăriei petrecute pe meleaguri sebeșene și doar în limbajul familiar al adulților.

Cu cel de-al patrulea studiu al acestui volum, *Grüße aus Patagonien ...!* [‘Salutări din Patagonia...!’], părăsim universul blagian, dar rămânem tot în sfera vorbirii colocviale, deoarece ne sunt supuse atenției două expresii idiomatiche auzite de autoare în zona Sebeșului. Este vorba despre rom. *Doar nu te duci în Patagonia!* și germ. *nach Buxtehude gehen*, ambele concentrate în jurul unor toponime care evocă locuri aflate la mare depărtare. Într-adevăr, față de poziția Europei, Patagonia³² se află la o distanță considerabilă, tocmai în America de Sud, colțul său sudic aflat pe teritoriul statului Chile fiind considerat adesea „capătul lumii” (*Fin del Mundo*, p. 72). Construcția echivalentă semantic, *Gehst ja nicht nach Buxtihudi!* (*in/ aus/ nach Buxtehude gehen*), gravitează în jurul oiconimului *Buxtehude* (folosit cu forma *Buxtihudi* în sudul Transilvaniei), desemnând un oraș din Saxonia Inferioară aflat în apropiere de Hamburg. Distanța mare a acestei localități față de sudul Germaniei și Austria, posibil și criteriul eufonic au condus la alegerea acestui toponim ca centru al expresiei care evocă același spațiu îndepărtat, uitat de lume, la capătul pământului³³. Tocmai această depărtare greu de acoperit conferă acestor două construcții idiomatiche valențe magice, ținuturile de departe apărând în mentalul colectiv, mai ales în lumea rurală, ca spații mitice, în care forțele Binelui și ale Răului se află într-o eternă confruntare. Această percepție o regăsim și în basme, povești fantastice în care eroii își duc mereu luptele... pe coclauri greu accesibile omului de rând.

Cel de-al cincilea articol, *Georg Captivus Septemcastrensis oder der Ungenannte Mühlbacher* [‘Georg Captivus Septemcastrensis sau Anonimul din Sebeș’], evocă figura unei alte personalități provenite din spațiul transilvănean, autor al operei *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia turcorum* [‘Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die

³¹ Toponimele discutate în acest studiu beneficiază de explicații istorico-geografice și etimologice ample documentate (p. 63–64).

³² Toponim derivat de la numele de grup *patagones* (cf. span. *patones* „picioare mari” și *da pata* „picior, labă”), atribuit de Magellan indienilor întâlniți în regiunea insulară Țara de Foc, care erau înalți și aveau picioare mari (p. 72).

³³ Cu aceeași semnificație sunt folosite și expresiile *in die Walachei gehen*/ rom. *a pleca în Valahia/Țara Românească*, *in die Pampa gehen*/ rom. *a pleca în Pampas*, *wo der Pfeffer wächst gehen*/ rom. *a se duce acolo unde crește piperul*, *nach Honolulu gehen*/ rom. *a pleca la Honolulu*, *auf den Mond gehen*/ rom. *a pleca pe Lună* (p. 75).

Arglist der Türken’/ ‘Tratat despre obiceiurile, ceremoniile și infamia turcilor’], apărută la Roma în anul 1481 ca lucrare anonimă. Paternitatea acestui tratat este atribuită ulterior celui supranumit, printre altele, *Rumeser Student*/ rom. *Studentul Romoșan*, originar așadar din Rumes (rom. Romos, magh. Romosz). Autorul vine în 1437 la Sebeș ca novice la mănăstirea dominicană de aici și în 1438, în urma atacării și capturării orașului de către otomani, este luat prizonier și deportat în Turcia, unde va rămâne în captivitate timp de 20 de ani³⁴. După eliberare ajunge la Roma, unde va activa ca preot dominican până la vârsta de 80 de ani. Parcursul existențial al autorului este reflectat de (supra)numele sub care este cunoscut de-a lungul timpului: *Anonymus von Mühlbach* sau *Ungenannte Mühlbacher/ Namenlose Mühlbacher* (Anonimul din Sebeș), *Georg Mühlbacher* (*Georg Sebeșanul*), *Frater Georgius* (nume monahal atribuit la Roma), *Georg Captivus Septemcastrensis* (nume care relevă condiția sa de fost prizonier originar din ținutul Septem Castra/ germ. Siebebürgen, rom. Transilvania) sau *Georgius de Septemcastrensis*, *Georg(ius) de (H)Ungaria = Georg von Siebenbürgen* (deoarece Transilvania era o provincie a Imperiului Ungar în secolul al XV-lea), *Georgius Teutonicus*, numele cu care este înregistrat ca autor în catalogul Muzeului Britanic/ British Museum (p. 84). În ciuda apartenenței religioase la catolicism a lui Georg Captivus Septemcastrensis, opera sa se remarcă prin maniera obiectivă în care sunt expuse atât aspecte teologice, istorice și etnografice, cât și fațete social-etnologice ale lumii osmane, islamice din secolul al XV-lea. Tratatul său, apreciat inclusiv de Martin Luther în *Prefața* ediției din 1530, îl recomandă pe „Anonimul din Sebeș” ca fiind primul scriitor transilvănean.

Al șaselea capitol al acestei culegeri de studii, anume *Deutsche Herkunftsnamen in und aus Siebenbürgen. Fallbeispiel Unterwald/ Terra ante Silvanum* [‘Patronime germane în și din Transilvania. Studiu de caz Unterwald/ Terra ante Silvanum’], este dedicat patronimelor³⁵ săsești transilvănene, adică acelor nume de familie care au la bază toponime din regiunea Unterwald: *Bröser* < oiconimul *Broos*/ rom. *Orăștie* (județul Hunedoara), *Rätscher* < oiconimul *Rätsch*/ rom. *Reciu* (județul Alba), *Kellinger* < oiconimul *Kelling*/ rom. *Câlnic* (județul Alba) etc. În contextul migrației pe distanțe scurte (p. 147), patronimele erau atribuite străinilor în funcție de orașul sau satul de proveniență, aflat la o distanță de circa 80 km de locul-gazdă³⁶. Autoarea abordează această temă având în vedere, pe de o parte, colonizarea Transilvaniei în secolul al XII-lea cu nemți veniți din vestul Germaniei și, pe de altă parte, tranziția de la denominația personală cu nume unic (prenume) la sistemul denominativ modern cu nume dublu, care revendică fixarea ca nume de familie a numelor de identificare – în acest caz a patronimelor³⁷. Pe lângă numele germane provenite din toponime din Transilvania sud-vestică, sunt aduse în discuție și patronimele românești din această regiune: *Abrudean* < oiconimul *Abrud* (județul Alba), *Căcovean* < oiconimul *Cacova*

³⁴ În Sebeș, turnul de apărare numit inițial *Turnul Croitorilor*/ germ. *Schneiderturm* poartă astăzi numele *Turnul Studentului*/ germ. *Studententurm* în amintirea fostului elev saxon al mănăstirii dominicane, care s-a numărat printre supraviețuitorii care au ținut piept, din interiorul turnului, atacului turcilor (p. 10).

³⁵ Formațiune deonomastică care desemnează „numele locuitorilor de la numele locului de origine” (vezi *Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic). Partea I. Toponime personale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. VIII).

³⁶ Analiza relevă, însă, și distanțe mult mai mari între locul de proveniență și locul migrației persoanelor numite: numele *Mühlbacher* este atestat în *Deutsch-Tekes*/ rom. *Ticușu Vechi* (județul Brașov) și în *Heldsdorf*/ rom. *Hălchiu* (județul Brașov) la o distanță de 176, respectiv 192 km de Sebeș (p. 119).

³⁷ Atribuite adesea ca porecle, numele de identificare vor deveni nume de familie după folosirea lor de cel puțin două generații de purtători, apartenenți ai aceleiași familii, procesul fiind definitivat odată cu consemnarea repetată a acestor nume în actele oficiale.

(județul Alba), *Petrișălean* < oiconimul *Petrești* (județul Alba)³⁸, *Jinaru* < oiconimul *Jina* (județul Sibiu) etc. Atât patronimele germane, cât și cele românești urmează același tip formativ, anume derivarea cu sufixele locale germ. *-er*, respectiv rom. *-(e)an(u)* și *-ar(u)*: germ. *Rätscher* – rom. *Răcean*, germ. *Hamlescher* – rom. *Amnășan*, germ. *Seidner* – rom. *Jidveian(u)* etc. (p. 149). Cu ajutorul hărților și al bazei de date a rețelei germane de telefonie Telekom (2005) este documentată și distribuția geografică actuală a acestor patronime în Germania, mai ales după emigrarea masivă a sașilor ardeleni în anii 1970 și 1990.

Articolul *Deutsche, österreichische und magyarische Entlehnungen im rumänischen Dialekt des Unterwaldes* [‘Împrumuturi din limbile germană, germană austriacă și maghiară în graiul românesc din Unterwald’] debutează cu un riguros istoric al Transilvaniei, menit a evidenția condițiile politico-militare, sociale și economice care au condus la multietnicitatea și, implicit, la multilingvismul existente în această regiune. Este abordată, așadar, chestiunea contactului lingvistic în general, manifestat mai ales în limbajul colocvial (dar și în limba standard) atât la nivel individual (*individueller Sprachkontakt*), cât și la nivelul întregii colectivități (*kollektiver Sprachkontakt*, p. 154–155). Însă atenția autoarei se îndreaptă cu precădere spre interferența dintre limbile germană, maghiară și română în graiul românesc și vorbirea colocvială din regiunea Unterwald, al cărei rezultat este reprezentat, printre altele, de împrumuturile lexicale (*Lehnwörter*) și semantice (*Lehnprägungen*)³⁹. Acoperind în special sfera activităților de zi cu zi și mai puțin domeniile tehnic, politic, economic, militar, școlar etc., aceste împrumuturi ne sunt prezentate, cu numeroase exemple, în trei categorii distincte: regionalisme românești (*Rumänische Idiotismen*, p. 161), termeni preluați din maghiară (*Magyarismen*, p. 161–163) și împrumuturi din limba germană, subîmpărțite în *Teutonismen* (p. 163–166) și *Austriazismen*, datând din perioada ocupației habsburgice (p. 166–169).

Ultimul capitol al acestei lucrări, *Rânduială ca la sași (în blidar). Oder über den Sinn der Ordnung bei den Siebenbürger Sachsen* [‘Rânduială ca la sași (în blidar). Sau despre simțul ordinii la sașii din Transilvania’], aduce în atenția cititorilor o expresie larg răspândită și folosită în Transilvania: *rânduială ca la sași*. Extensia semantică în *blidar*, cu valoare locală, este specifică unui areal mai restrâns, posibil doar regiunii Unterwald. Cunoscut fiind simțul accentuat al sașilor pentru ordine și disciplină (cf. *Ordnung ist das halbe Leben/ rom. Ordinea este jumătate din viață*), expresia în discuție nu este decât o confirmare în plus a spiritului organizatoric al acestei etnii. Cele două regionalisme românești, *rânduială* și *blidar*, denotă faptul că, în cazul acestei structuri, perspectiva constatorie aparține românilor. În funcție de contextul la care face referire, semnificația acestei expresii poate fi restrânsă la ordinea din cadrul microcosmosului sașilor (gospodărie, familie, comunitate) sau poate fi extinsă la structuri organizatorice politico-administrative (districte, scaune, Universitatea Națiunii Săsești), economice (bresle), social-religioase (*Zehntschaften, Bruder- und Schwesterschaften, Nachbarschaften*) etc.

Deși aspectele abordate de Adina-Lucia Nistor în acest volum sunt variate, factorul de coeziune al celor opt studii îl reprezintă regiunea Unterwald/ rom. Ținutul de sub Pădure, care a devenit un mozaic etnic și lingvistic în condiții istorico-politice amplu detaliate de autoare pentru fiecare caz în parte. De altfel, unul dintre punctele forte ale acestui colaj tematic este reprezentat de bogăția informației atât de natură istorico-geografică (prezentarea Transilvaniei, a regiunii Unterwald, a orașului Sebeș, a campaniilor expansioniste ale Imperiului Otoman etc.), cât și de factură lingvistică (etimologiile toponimice, semnificația

³⁸ Patronimul *petrișălean* este derivat, de fapt, de la varianta *Patrifalău* a oiconimului *Petrești*, varianta care reprezintă o adaptare fonetico-grafică la normele limbii române a corespondentului maghiar *Péterfalva*.

³⁹ Pentru definiții, clasificare și exemplificare, vezi p. 159–160.

anumitor expresii idiomatice). Fiecare studiu este însoțit de o amplă bibliografie, o dovadă în plus a documentării scrupuloase. Lucrarea este apărută la editura germană Leipziger Universitätsverlag în condiții tipografice excelente, autoarea punând la dispoziția cititorilor și numeroase fotografii cu obiective de interes pentru subiectele discutate.

Surprinderea fațetelor interculturalității într-un spațiu multietnic și multilingvistic este un demers pe cât de interesant și provocator, pe atât de laborios și adesea dificil. Cu atât mai mare este meritul autoarei, cu cât acribia documentării și rigoarea analizei științifice a tuturor aspectelor abordate au condus, în mod sinergic, la apariția unui volum de referință pentru cercetarea interferențelor lingvistice, literare și culturale în Transilvania sau în oricare alt (fost) teritoriu de ocupație străină.

Ana-Maria Prisacaru
Academia Română – Filiala Iași
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
România

Roxana PAȘCA, Tabuul lingvistic. O analiză pragmalingvistică, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 311 p.

Prezentul volum vine să completeze Colecția „Universitas” a Editurii clujene Mega, colecție care, sub atenta coordonare a prof. univ. dr. habil. Oliviu Felecan, adună cercetări din domeniul lingvistic și filologic în general, al onomasticii în particular, unele având la bază teza de doctorat.

Încă din titlu, lucrarea anunță o temă incitantă, dificilă și chiar mai puțin investigată tocmai datorită tendinței de tabuizare a unor elemente/ structuri verbale. Autoarea propune, în schimb, cu inteligența și temeritatea cercetătorului obiectiv, o introspecție, întărind constatarea că în limbă nu există cuvinte frumoase, ci acestea se constituie în obiect de analiză exclusiv din perspectiva faptelor de limbă. Invocăm, în acest sens, *Suplementul Atlasului lingvistic român* (ALR II, Partea a II-a), *Termeni considerați obsceni*, publicat în 1942 de Emil Petrovici. Demers salutar, cu atât mai mult cu cât în bibliografia autohtonă de dată mai recentă și nu numai nu găsim lucrări de sinteză (eventual studii dispartate).

Perspectiva analizei pragmalingvistice, așa cum este menționată în titlu, va fi întregită de unghiuri de abordare care implică o viziune intradisciplinară, în interiorul științelor limbajului (de exemplu, tabuul numinal va fi circumscris științei numelui), cu o deschidere spre alte domenii de investigație, situate la granița interdisciplinarității: antropologia culturală sau psihologia socială.

Ca în orice astfel de demers, autoarea anunță dintru început (Capitolul I. *Introducere*, p. 19–22) *obiectivele cercetării*, care vizează, în primul rând, identificarea formelor de manifestare lingvistică a tabuului (*eufemism, ortofemism, disfemism*) într-o perspectivă evolutivă, precum și a elementelor de antropologie culturală (raportul dintre tabu și anumite identități culturale). Din punct de vedere lingvistic, vor fi urmărite trăsăturile lexicosemantice, morfologice, pragmatice și stilistice ale formelor lingvistice tabuizate.

În ceea ce privește *metodologia* adoptată, cercetătoarea optează pentru o *lingvistică de corpus* (cel mai dificil de constituit, de altfel), folosindu-se de instrumentele lingvisticii textuale, pe de o parte, și de anchetele sociolingvistice, pe de alta. Parametrii care vor sta la baza constituirii acestuia sunt de natură exclusiv extralingvistică, iar criteriul de diferențiere în procesul tabuizării/ detabuizării va ține cont de variabilitatea în funcție de vârstă, nivel de educație, religie, sex etc. ale subiecților.

Următoarele șapte capitole conturează arhitectura lucrării, care articulează, într-o manieră coerentă și totodată gradual, modul în care tabuul, în funcție de perspectiva adoptată, ia forma unor manifestări concrete, de la interdicție socială, cutumiară sau culturală și până la noul concept din științele sociopolitice „corectitudinea politică” (*politically correct*), care generează noi forme de tabuuri lingvistice.

Capitolul al II-lea, *Tabuul – fenomen cultural, sociolingvistic și pragmatic* (p. 23–50) debutează cu o incursiune în etimologia termenului, pentru ca mai apoi tabuul să fie prezentat dintr-o perspectivă culturală, sociolingvistică și pragmatică. Evoluția manifestărilor tabuizate, din perspectivă antropologică și în viziunea adoptată de autoare, se va grefa pe una dintre dimensiunile opoziționale: sacru/ profan, maculat/ imaculat. Pe o axă evolutivă, sursele tabuului modern își găsesc motivațiile în gândirea primitivă. Actul denotativ, element tabuizat la nivelul comunităților tribale, de clan ia forma totemului, acesta reprezentând originea tabuului numinal.

Odată cu evoluția / schimbarea mentalităților, societățile moderne vor adăuga dimensiunea etică, a conștiinței morale, dimensiune absentă în gândirea primitivă. Tabuul, ca interdicție verbală, însoțește și / sau vine în prelungirea unor comportamente prohibite de / în societate, din diferite cauze și motivații de natură endo- și exogenă, dar nu fără a neglija determinarea pragmatică, a contextului extraverbal, comportamentul lingvistic tabuizat al locutorului având o dublă componentă: motivația psihologică, pe de o parte, și normele sociale, pe de altă parte. Realitățile „tabuizate” cunosc diferite taxonomizări ale tabuurilor lingvistice, unele lexeme fiind supuse unui „proces de tabuizare situațională” (p. 39). În ceea ce privește funcțiile tabuului lingvistic, acestea sunt puternic contextualizate, opțiunea pentru o formă lingvistică tabuizată, în societatea modernă, fiind determinată de mai mulți factori extraverbali: distanța socială dintre locutori, vârstă, sex, apartenență religioasă.

Capitolul următor, *Disfemismul*, încearcă, înainte de toate, prin asimilarea unei bibliografii de specialitate, mai ales străine, o clarificare a conținutului semantic al termenului: *tabu inversat*, *cacofemism*, *cuvânt tare*, dar și prin raportare antonimică la *contraeufemism*, *antieufemism*, *pseudoeufemism*, *eufemism simulat* (p. 51–52). Preluând contribuțiile lui Brown și Levinson, Roxana Pașca introduce concepte operaționale din interacțiunile sociale, precum *image*, *față pozitivă/ față negativă*, iar disfemismele, considerate „acte amenințătoare” (p. 56), vor fi analizate prin raportare la acestea, aducând în discuție și „încărcătura afectivă a comunicării” (p. 57), care complinște interpretarea acestor *tabuuri inversate*. Atât resursele lexicale (specifice lexicului comun – derivare cu sufixe/ sufizoide, cu prefixe/ prefixoide, diferitele forme de compunere), cât și resursele stilistice sunt exploatate în construirea elementelor disfemice (corpusul fiind realizat pe eșantioane din presa online, emisiuni tv *reality show*). Identificate pe baza schemei comunicaționale de sorginte jakobsoniană, funcțiile disfemismului evidențiază, la nivelul emițătorului, o formă de impolitețe lingvistică, devenind un „amplificator al imaginii tabuizate” (p. 84).

Capitolul al III-lea, care ocupă cea mai mare parte din economia lucrării (p. 85–150), prezintă două categorii disfemice – insulta și înjurătura. Realizând o fină nuanțare terminologică între insultă și alte acte verbale depreciative (reproșul, acuzația, critica), autoarea le poziționează scalar, în funcție de „gradul de ofensă” (p. 88) adus destinatarului. Insulta, „act verbal complex”, se poate revendica de la mai multe abordări și modele teoretice: teoria actelor de limbaj, perspectiva comunicațională (Kerbrat-Orecchioni), teoria relevanței (Sperber și Wilson) sau perspectiva socială a lui Bourdieu. Ceea ce aduce nou cercetarea de față este schimbarea unghiului de referință: „calitatea” de insultă este dată (și) la nivelul receptării, și nu neapărat al actului verbal folosit de emițător.

În punctul de vedere al categoriilor de marcatori lexicali ai insultelor, autoarea propune o clasificare în funcție de criteriul morfosemantic, caracterul *insultător* al lexemului fiind dat, de fiecare dată, prin raportarea la contextul comunicativ, fiind identificate acele procese inferențiale în „detectarea” unor „insulte indirecte” (p. 107). Cea de a doua formă

disfemică – înjurătura – aduce în prim-planul analizei diferite scheme de analiză, de la un tipar morfosintactic al acesteia (în funcție de criteriul distribuțional, de posibilitățile combinatorii), până la o formă de manifestare a revoltei sociale în anumite contexte politice din spațiul autohton (momentul 10 august 2018). Formula invectivă, puternic mediatizată, va fi asumată, „împrumutată” și de alte coduri prin multiplicarea artefactelor, prin transfer semiotic asupra unor diferite forme de logo-uri (alimentare, infrastructură, vestimentație, agricultură).

Rămânând fidelă structurii de până acum (stabilirea tiparelor morfosintactice, diferite taxonomizări), autoarea va întreprinde în capitolul următor o radiografiere a *tabuurilor* numinale, în trei forme de manifestare a acestora: *blasfemia*, *blestemul* și *interjecțiile-tabu*. Pe lângă analiza lingvistică realizată până în cel mai mic detaliu, cu acribia cercetătorului deja format, Roxana Pașca completează investigația prin introspecții în originile profunde ale apariției acestor „acte verbale cu potențial amenințător” (p. 168), coroborând surse antropologice de religie păgână și creștină (sunt invocate și apropiate scrieri de referință ale domeniului: Claude Levi-Strauss, Dan Horia Mazilu, Mircea Eliade).

Tabuurile numinale de origine sacră sunt analizate pe cele două axe: sacrul pozitiv, respectiv sacrul negativ. Autoarea demonstrează, pe baza unor anchete de sorginte sociolingvistică, că, în cazul actului de numire a Fiului lui Dumnezeu, opțiunea onomastică în societățile moderne este tabuizată/ detabuizată în diferite grade, mai ales în funcție de variațiile diastratice. Scala tabuizării/ detabuizării numelor sacre va fi condiționată/ restricționată de anumite cutume / norme determinate cultural.

Domenii cvasitabuizate, sexualitatea sau diferitele funcții fiziologice feminine (a se vedea capitolul al VI-lea, *Tabuuri ale impurului*, p. 212–223) își găsesc „rezolvarea” lingvistică prin apelul la diferite structuri eufemistice, iar în limbajul marginal, în anumite formule disfemice. Perspectiva diacronică relevă mutațiile pe care le-au suferit comunitățile (în special cele moderne) de la o mentalitate tradițională, supusă unor constrângeri sociale, comportamentale, lingvistice până la societatea contemporană, puternic dezinhbitată comportamental și/ sau lingvistic. Cu toate acestea, nu de puține ori, locutorul recurge la forme tabuizate, cu rol de eufemism, într-un alt plan, la nivelul receptorului (a se vedea, de exemplu, schema narativă a publicității în cazul unor produse de igienă feminină).

Cu o istorie relativ recentă, conceptul de „corectitudine politică”, aplicabil în diferite domenii ale activității socioprofesionale (de multe ori însă invocat în mod excesiv), va fi „filtrat” prin prisma mecanismelor tabuului lingvistic, tânăra lingvistă propunând un inventar de „porecle etnice/ etichete etnice disfemice” (p. 230–231) – capitolul al VII-lea, *Corectitudinea politică și noile tabuuri lingvistice*, p. 225–241). Denominațiile etnice vor fi construite ca posibile strategii verbale de substituție, pe baza unor lexeme cu referire la aspecte fizice, comportamentale și psihomorale sau ergonime, cvasimajoritatea acestora aparținând unui registru peiorativ, ironic, zeflemitor, depreciativ.

Remarcăm la această secțiune notele de subsol care însoțesc și completează discursul teoretic-interpretativ, veritabile „fișe” lexicografice, multe lexeme inventariate surprinzând variația diatopică și/ sau diastratică. Spre exemplificare, menționăm nota 377 de la pagina 231, un disfemism etnic, *balaoacheș*, definit după toate normele lexicografice: „1. adj., s.m. și f. (glumeț sau ironic) (Om) negricios, oacheș. 2. s.m. și f. (Depr.) Epitet dat unui țigan – Bălai + *oacheș* (DEX, 2009, s. v.)”.

De altfel, prin soluțiile propuse în interpretarea formulelor tabuizate și/ sau disfemice, autoarea relativizează conceptul de tabu (subtitlul cărții întărește viziunea adoptată de cercetătoare); mai ales în acest ultim capitol ea arată, cu justețe, că anumite lexeme considerate disfemice pot fi utilizate în „conjuncturi discursive pozitive” (p. 244), contextul, în sens larg, având rol determinant în glisarea semantică, fiind vorba mai degrabă de „utilizări disfemice ale cuvintelor” (p. 245).

Folosindu-se de metodologia și instrumentele anchetelor sociologice, Roxana Pașca propune, prin Anexa 1 (p. 249–253), o reprezentare grafică a rezultatelor la care a ajuns, privind „variabilitatea încărcăturii tabuistice a cuvintelor” (p. 249). Analiza multicriterială întreprinsă dintr-o perspectivă sociolingvistică este realizată în funcție de vârsta, sexul, mediul de proveniență ale subiecților intervievați – 150 de persoane, constituiți într-o „grupare neomogenă” (p. 41), pe o scală de la 0 la 10, unde 0 reprezintă nivelul tabuistic minim, iar 10 – nivelul tabuistic maxim.

Bibliografia, menționată în secțiunea finală a lucrării, nu are defel caracter ornamental și este folosită fără ostentație, exact acolo unde este nevoie pentru a explica interpretările diferite ale structurilor tabuizate analizate sau pentru a compara diferitele teorii care circumscriu tabuul lingvistic. Autoarea și-a format o disciplină științifică admirabilă, vizibilă în modalitatea de citare, prin mențiunile onest făcute atât în corpul textului, cât și în notele de subsol (iar acolo unde se impune, prin dimensiunea citatului, acesta va fi tradus în limba română).

Cele două indexuri care completează discursul științific, *Index auctorum*, respectiv *Index nominum et rerum*, facilitează cititorului interesat și/ sau cercetătorului avizat ocurențele unor concepte vehiculate în economia textului, precum și accesul mai rapid la sursele bibliografice menționate exhaustiv în secțiunea *Bibliografie*.

În concluzie, *Tabuul lingvistic – o analiză pragmalingvistică* reprezintă o cercetare remarcabilă, scrisă foarte bine, care îmbină capacitatea de sinteză a unei vaste bibliografii, deja „clasicizate” sau de dată recentă, cu spiritul analitic și interpretativ. Autoarea dă dovadă de originalitate și maturitate științifică, constituind un adevărat model de introspecție analitică într-un domeniu mai puțin investigat la noi.

Mihaela Munteanu Siserman
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
România

Maria ȘTEFĂNESCU, Studii de lexicografie și semantică interculturală, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2019, 247 p.

Apărut de ceva vreme deja, în anul 2019, la editura Casa Cărții de Știință, volumul Mariei Ștefănescu, *Studii de lexicografie și semantică interculturală*, vine ca o continuare firească a preocupărilor profesionale ale autoarei. Lexicograf în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române și cadru didactic specializat în predarea limbii engleze din domeniul teologic, desfășurându-și activitatea la Universitatea „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, autoarea a publicat diverse cărți, studii și articole dedicate lexicografiei, semanticii sau imaginarului lingvistic.

Lucrarea de față se înscrie, la rândul său, în domeniul lexicografiei comparate și al semanticii interculturale, fiind alcătuită atât dintr-un „material inedit”, cât și din „articole revăzute și reunite în același volum” (p. 9), publicate anterior în reviste precum *Dacoromania*, *SCL*, *Limba română*, *Caiețele „Sextil Pușcariu”* și care au avut parte de completări, de expuneri mai detaliate sau de înlăturarea unor informații cu scopul de a asigura coerența și claritatea textului. Le unește însă preocuparea comparativ-contrastivă pentru limbile română și engleză dintr-un unghi mai puțin explorat, și anume lexicografia.

Primul dintre cele trei capitole ale lucrării, intitulat *Lexicografie în perspectivă cultural-istorică: câteva remarci asupra unor dicționare monolingve din spațiul britanic și românesc*, este dedicat „genealogiei” (*ibidem*) a două dicționare: *Dicționarul limbii române*

(DA), elaborat sub conducerea lui Sextil Pușcariu până la litera L, respectiv *A New English Dictionary on Historical Principles*, cunoscut ca *Oxford English Dictionary* (OED¹) și coordonat de către James A.H. Murray. Maria Ștefănescu urmărește elementele care au motivat demersul lexicografic al lucrărilor, propunându-și „să documenteze elementele de parcurs similar din primele decenii de destin ale celor două dicționare-tezaur” (p. 16); lexicoanele reprezintă „o întreprindere cu profundă semnificație națională” (p. 19) și un reper al tehnicii lexicografice, în redactarea acestora primând metoda științifică, aliniată după rigorile științei moderne.

Coordonatorii celor două dicționare se aseamănă și în ceea ce privește intențiile lor specifice: aplicarea unui principiu al obiectivității în înregistrarea cuvintelor, includerea unui număr cât mai mare de unități lexicale (OED¹ a urmărit să cuprindă și termeni arhaici, iar DA-ul, la rândul său, s-a orientat spre arhaisme și regionalisme, fiind oarecum mai selectiv în ceea ce privește vocabularul neologic), respectiv consemnarea cuvintelor în evoluția lor semantică și gramaticală (pe firul dezvoltării logice și cronologice a sensurilor). În plus, cele două opere lexicografice sunt mai degrabă descriptive decât prescriptive (chiar dacă normativitatea nu poate fi exclusă întru totul) și urmăreau să cuprindă cât mai puțină informație de tip enciclopedic.

Al doilea capitol, *O privire asupra vocabularului religios și identitar-etnic din lexicoane românești din secolele al XX-lea și al XXI-lea*, se înscrie în sfera lexicografiei aplicate, discutând influența pe care „contextul cultural-istoric și valorile unei comunități o pot avea asupra deciziilor redacționale” (p. 10). După ce analizează modul în care un termen sau altul este caracterizat drept *religie, confesiune, cult, sectă, credință* sau *doctrină*, autoarea urmărește modalitatea în care au fost definiți termenii care denumesc confesiuni creștine (de pildă, *baptism, baptist, calvin, catolic, catolicism, evanghelic, evanghelist, greco-catolic, luteran, luteranism, metodism, metodist, ortodox, ortodoxie, penticostal, penticostalism, protestant, protestantism, reformat, Reformă, uniatic, unitarism, unitar, unitarian*) în mai multe dicționare generale ale limbii române (Șăineanu, CADE, Scriban, DA/DLR, DL, DM, MDA, DEX – edițiile din anii 1998, 2009 și 2012 – și DEXI). S-a avut în vedere tipul de definiții propuse, întrebuintarea hiperonimelor, includerea informației enciclopedice sau poziționarea mai mult sau mai puțin neutră față de conținutul definit. De asemenea, de menționat este atribuirea mărcilor stilistice de atitudine negativă în cazul unor cuvinte ce desemnează identitatea etnică sau religioasă, fiind vorba despre cuvinte care fie „au primit și accepțiuni stereotipe care pot fi considerate ofensatoare” (precum *fanariot, iezuit, sectant, tătar, turcește, țigan*), fie sunt „folosite cu referire la persoane” și „au doar un sens injurios” (p. 10–11) (de pildă, *arapină, balaur, bahniță, boroi, cioară, ciorânglav, cioroi, cioropină, faraon, garoi, garvan, gaur, grecotei, iuhman, încărbunat, jidan, jidov, jupân, parhal, parpalec, poleac, puradel, rusnac, șalvarașiu, șoacă, șoangher, șonț, ștronț, târtan*). Anexele 1–3 prezintă, sub formă de tabel, formulele de redactare propuse în dicționarele consultate, diferențiate în funcție de perioada în care au apărut (interbelice vs. postbelice), observându-se că sensurile depreciative ale cuvintelor examinate sunt înregistrate relativ mai frecvent în lexicoanele postbelice. Capitolul este însoțit de concluzii grăitoare: „deși majoritatea dicționarelor românești marchează în procent relativ mare caracterul (potențial) ofensator al unor cuvinte, ar mai fi încă necesare eforturi pentru a se stabili criterii, pe cât posibil clare, unitare și aplicabile consecvent (măcar pentru fiecare lexicon în parte), pentru inventarierea și distribuirea mărcilor stilistice de atitudine negativă” (p. 11).

Ultimul capitol, cel mai extins al acestui volum, *Religie și cultură în spațiul românesc și anglo-american. O perspectivă lexicografică și paremiologică*, debutează cu o parte teoretică privind frazeologia (cu referire la terminologia și clasificarea structurilor sintagmatice), urmată de o incursiune asupra modalității în care sunt tratate unitățile frazeologice în DLR (*Dicționarul limbii române. Serie nouă*). Autoarea discută cu precauție aspectele teoretice, ca urmare a lipsei de unitate la nivel terminologic, sintetizând legătura

frazeologiei cu semantica, morfologia, sintaxa sau pragmatica discursului și cartografiind studiile unor lexicologi consacrați precum R. Moon, A.P. Cowie, S. Granger și M. Paquot, S.T. Gries sau M.H. Svensson. Ea face o pledoarie pentru existența unui factor subiectiv în aplicarea criteriului (non)compoziționalității în clasificarea frazeologismelor și subliniază imposibilitatea stabilirii unor linii clare de demarcație între subtipurile frazeologice consacrate. După acest eșafodaj teoretic, Maria Ștefănescu prezintă modul în care Normele DLR – la care, de altfel, se raportează cu consecvență, fiind tributară domeniului în care activează – tratează sintagmele și expresiile, supunându-le criteriilor analizate anterior; cu spirit critic, pune sub semnul întrebării operaționalitatea unor criterii stabilite în Norme (de pildă, asocierea sintagmelor cu anumite „domenii speciale”, traductabilitatea acestora în alte limbi, folosirea a cel puțin unuia dintre termenii componenți atât la singular, cât și la plural), mizând pe contraargumente pertinente. Deși, în general, uzează de o abordare în tandem (de exemplu, explorează perimetrul paremiologiei atât din perspectivă teoretică românească, cât și englezească), de data aceasta, cercetătoarea face o excepție; ar fi fost, poate, binevenit și un studiu comparativ cu modul în care au fost tratate unitățile frazeologice în *Oxford English Dictionary*, cu scopul de a păstra simetria în abordare. În final, autoarea propune ca, în noua versiune a Dicționarului Academiei, „unitățile frazeologice de tipul sintagmă/expresie să fie marcate grafic și explicate, fără însă a fi denumite în vreun fel” (p. 138) sau consideră relevantă apelarea la un criteriu de departajare care are în vedere prezența sau absența verbului, unitățile frazeologice cu verb fiind considerate expresii (p. 139). Alte aspecte spinoase discutate în lucrarea recenzată sunt stabilirea clară a limitei de includere a frazeologismelor de la nivelul suprapropozițional în DLR sau încadrarea cu consecvență a grupurilor sintagmatice la unul sau altul dintre lexemele care le compun (în acest sens, autoarea propune includerea unor trimiteri către cuvântul la care sunt luate).

O altă secțiune a acestui ultim capitol este dedicată proverbelor românești și englezești (de proveniență populară și cultă) cu conținut religios, din perspectivă semantic-culturală. Abordarea se leagă de dimensiunea imaginarului, relaționat cu mentalitatea decantată din această formă de înțelepciune paremiologică, manifestată ca formă culturală specifică sau având un caracter universal; deosebirea dintre cele două nivele nu se poate realiza însă „în mod tranșant, ci comportă multiple nuanțe și aspecte” (p. 158). Maria Ștefănescu este de părere că perspectiva comparativă a limbilor este relevantă „din unghiul cunoașterii culturale reciproce, dar și pentru predarea limbii engleze ca limbaj specializat (în domeniul teologic) unor vorbitori de limbă română”, având ca scop indicarea unor „puncte de convergență/divergență, semnificative din punct de vedere cultural și didactic, între variatele aspecte ale semantismului paremiilor religioase din cele două limbi” (p. 170–171). Din perspectiva conținutului, paremiile sunt grupate în funcție de termenul lexical prezent în formulările cu conținut moral: *Dumnezeu* (providența divină, atotputernicia, atotștiința, dreptatea, raportarea omului la divinitate), *diavolul* (forță a răului, omniprezent și mereu activ; acceptarea răului și asocierea sa cu diverse comportamente umane reprobabile), *raiul/iadul* (loc dezirabil vs. loc al damnării eterne), *biserica* (se indică comportamentul ideal sau reprobabil al credincioșilor, respectiv rolul acesteia în procesul de mântuire), *sfinții* (unitățile frazeologice sunt mai rodnice din punct de vedere conceptual în limba română), *clerul* (mai prezent în frazeologia limbii engleze și indicând anumite trăsături comportamentale pozitive sau negative), *trăirea vieții creștine* (asumarea acesteia, raportarea la credință, rugăciunea, practicarea virtuților, evitarea păcatului). Autoarea identifică anumite aspecte particulare ale fiecărei limbi: în engleză, „asocierea curățeniei cu sfințenia și percepția celei dintâi ca reprezentând o exigență din partea lui Dumnezeu” (p. 187), în română, aspectele care țin de o cosmogonie populară, nonbiblică, existența unor credințe dualiste, ritualurile magice și practicarea lor. Pentru fiecare dintre acestea se evidențiază aspectele semantice și/sau de context istoric și cultural care sunt grăitoare în formarea sensului sau în motivarea

genezei proverbelor și care indică anumite particularități (de pildă, desprinderea de catolicism a Bisericii Anglicane, în secolul al XVI-lea, și conflictele religioase care au urmat).

Deși demersul investigativ nu urmărește formularea unor concluzii generale în legătură cu un „specific religios/național”, ci doar „evidențierea unor valori religioase și etice pe care este de presupus că o cultură le asumă, cel puțin într-o anumită măsură, odată ce membrii săi au creat (sau au preluat) și au adoptat în număr mare, făcându-l să circule, un proverb sau altul” (p. 173), se conturează câteva concluzii pertinente. Viziunea asupra lumii desprinsă din proverbele analizate este „funciar creștină, conformă, în esență, cu dogmele și preceptele ce definesc creștinismul în forma confesională particulară care este asumată în spațiul britanic, respectiv românesc. Mai mult, într-o mare măsură, proverbele din cele două limbi converg în a propune aceeași înțelegere creștină a divinului și a omenescului, particularitățile confesionale fiind observabile doar într-un număr limitat de cazuri” (p. 231–232). Chiar dacă anumiți termeni religioși au fost laicizați în context frazeologic (vezi F.E. Hulme sau L. Șăineanu), nu se poate infirma existența unei „teologii a proverbului” (R.C. Trench, Alexandru Stănculescu-Bârda; p. 167) prin învățătura sapiențială transmisă la nivelul frazeologiei.

Maria Ștefănescu dă dovadă de intuiție lexicografică. Este meritoriu faptul că izbutește să pună în relație lucrări, fenomene și realități de limbă din contexte diferite și să identifice cu finețe linia de demarcație dintre acestea. În plus, autoarea abordează cu obiectivitate modul în care sunt tratați termenii religioși în dicționare și poziționarea mai mult sau mai puțin părtinitoare a autorilor: „S-ar putea extrapola, deci, concluzia că, din unghiul de apreciere al fiecărei confesiuni creștine, ea însăși se situează în adevăr, iar celelalte confesiuni se găsesc într-o poziție (mai mult sau mai puțin) sectară. Un dicționar general al limbii nefiind însă un tratat teologic, mi se pare că formulările care, rămânând descriptiv corecte, sunt și (mai) moderate evaluativ, ar putea să fie de preferat” (p. 87–88). Apoi, având mereu în vedere perspectiva utilizatorului de dicționar (inconveniențele cu care se confruntă acesta și posibilele modalități în care consultarea dicționarului ar putea fi ușurată), cercetătoarea este adepta consecvenței atât în cadrul aceleiași opere lexicografice, cât și în cadrul unor opere diferite; de pildă, după ce analizează includerea semnalării ‘figurat’ și atribuirea de mărci stilistice pentru atitudine negativă (‘peiorativ’, ‘depreciativ’, ‘injurious’), ea ajunge la concluzia că termenii sunt aplicați cu inconsecvență și fără a fi clar delimitată diferența de sens dintre ei; astfel, propune indicația ‘stereotip’ sau ‘stereotip negativ’ pentru a descrie formarea semantismului în cauză sau stabilirea unei baze principiale în întrebuintarea termenilor menționați mai sus (p. 109). Autoarea este preocupată de modalitatea în care tehnica lexicografică ar putea fi îmbunătățită, comparând-o cu dicționarele altor limbi europene și sugerând, de exemplu, consultarea unor specialiști în cazul aspectelor care ridică anumite probleme. În fine, tot cu caracter critic, ea observă cum unele dicționare s-au aflat sub presiunea contextului ideologic în care au fost redactate, amendând lexicoanele publicate după anul 1989 care au menținut anumite formulări în virtutea inerției (p. 78–79).

Lucrarea Mariei Ștefănescu trebuie salutată ca o reușită în domeniul lexicografiei românești în special prin remarcile de care am amintit deja, descrise drept „modeste semnalări sau sugestii de redactare care, eventual, ar putea să ajute în munca de aducere la zi, completare și/sau revizuire a unor lexicoane românești” (p. 13) și prin anumite „opțiuni alternative de redactare” a unităților frazeologice în DLR. Îi dorim autoarei o continuare fructuoasă a muncii întreprinse!

Andreea-Nora Pușcaș
Academia Română – Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”
România

Ion TALOȘ, **Împăratul Traian și conștiința romanității românilor. Cultură orală și scrisă din secolele XV–XX**, prefață de Ioan-Aurel Pop, cu o anexă de Ion Taloș și Petre Florea, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2021, 436 p.

Volumul *Împăratul Traian și conștiința romanității românilor. Cultură orală și scrisă din secolele XV–XX* este o sinteză de mare anvergură în literatura de specialitate din spațiul românesc, așa cum s-au scris puține în domeniul științelor etnologice de la noi până acum. Autorul cărții, profesorul Ion Taloș, a demonstrat prin studiile sale o profundă capacitate de analiză a fenomenelor folclorice și mitologice românești, puse mereu în context romanice și/sau, mai larg, european. Cu o carieră academică începută la Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj-Napoca și continuată la Universitatea din Köln, Ion Taloș a dat culturii române câteva mari lucrări. Prima a avut la bază cercetarea doctorală, fiind dedicată temei jertfei pentru creație. Intitulată *Meșterul Manole: contribuție la studiul unei teme de folclor european* (București, Editura Minerva, 1973), cartea a fost completată, în ediția din 1997, care conține două volume, de *Corpusul variantelor românești* (București, Grai și Suflet – Cultura Națională, 1997). Au urmat *Gândirea magico-religioasă la români: dicționar* (București, Editura Enciclopedică, 2001), *Cununia fraților și nunta soarelui: incestul zădărnicit în folclorul românesc și universal* (București, Editura Enciclopedică, 2004), *Omul și leul: studiu de antropologie culturală* (București, Editura Academiei Române, 2013), *D'Italica à Sarmizegetusa. Réflexions sur la culture populaire romane* (București, Editura Academiei Române, 2016), *Folclor spaniol/sefard în România: file de istorie culturală* (București, Hasefer, 2017). Dacă ne referim doar la cercetările finalizate prin publicarea unor volume, fără a face referire la studiile din reviste de specialitate, subliniem că lucrările semnate de profesorul Ion Taloș sunt repere pentru domeniul științelor etnologice, atât din perspectiva temelor abordate, cât și din punct de vedere metodologic. Marcate de ambiția exhaustivității, cercetările profesorului Ion Taloș demonstrează, de asemenea, pe lângă înțelegerea în profunzime a culturii tradiționale românești, o cunoaștere temeinică a culturilor europene în contextul cărora sunt interpretate și analizate fenomenele mitice și folclorice românești.

Împăratul Traian și conștiința romanității românilor. Cultură orală și scrisă din secolele XV–XX se deosebește de studiile anterioare printr-o mai accentuată componentă interdisciplinară, ce pune la lucru teorii, concepte și metode specifice istoriei, arheologiei, folcloristicii, etnografiei, antropologiei, onomasticii și dialectologiei. Cartea abordează un subiect frecventat mai întâi de specialiști din domeniul istoriei și al istoriografiei, cărora li s-au adăugat, în anii din urmă, filologi, etnografi și geografi, preocupați de identificarea originii și de stabilirea parcursului cultural al conștiinței romanității la români. Tema este, pe cât de generoasă, pe atât de pasibilă să genereze controverse și polemici de multe ori având baze emoționale și mai puține argumente științifice.

Cercetarea este concentrată în jurul istoriei unei idei: conștiința romanității românilor și, așa cum rezultă din prima parte a cărții, intitulată *Preliminarii*, este motivată științific de o dezbatere din domeniul istoriografiei, provocată de cartea lui Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (București, Humanitas, 1997, 2000, 2002, 2005). Lucian Boia afirmă că cei dintâi care au remarcat raportul dintre romani și români au fost occidentalii, care având acces la documente istorice privind cucerirea și colonizarea Daciei și fiind cunoscători de latină, au putut observa similitudinile dintre limba română și cea latină⁴⁰. Teza lui Lucian Boia este infirmată de numeroase documente istoriografice, care coboară până la jumătatea

⁴⁰ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2002, p. 130.

secolului al X-lea când, conform cercetărilor lui Armbruster, Constantin al VII-lea Porfirogenetul confirmă că „locuitorii colonizați de romani în Dalmația sau în alte regiuni din sud-estul Europei” își spun romani (p. 49). Academicianul Ioan-Aurel Pop, care prefațează cartea profesorului Ion Taloș oferă, la rândul său, o replică lui Lucian Boia în volumul *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (București – Chișinău, Litera, 2019), în care arată, pe baza unor documente din arhivele milaneze și a unor opere istoriografice medievale, că locuitorii acestui spațiu geografic aveau în secolele XIII–XVI conștiința descendenței lor romane și se mândreau cu ea. Cercetarea pe care o întreprinde profesorul Ion Taloș vine să completeze șirul argumentelor privind conștiința romanității românilor, punând în lumină informații prețioase, provenite deseori din documente inedite ce consemnează oralitatea și constituie argumente solide și irecuzabile în sensul continuității conștiinței romanității la locuitorii spațiului cucerit de romanii conduși de împăratul Traian în 105–106.

Sursele pe care se bazează cercetarea profesorului Ion Taloș sunt atât livrești, provenind din cronică, scrieri ale unor istorici sau arheologi străini din secolele al XV-lea – al XIX-lea, cât și provenind din oralitate, fie că e vorba de consemnări de factură folclorică, fie de răspunsurile la chestionarele A.I. Odobescu, B.P. Hasdeu, N. Densusianu și Ion Mușlea. De asemenea, cercetările lui Adolf Armbruster⁴¹ și Ioan-Aurel Pop⁴² au fost folosite pentru a pune în valoare atestările urmelor lăsate de romani în spațiul geografic, reflectate în tradiția orală. O sursă importantă o constituie și onomastica, atât prin reminiscentele din antroponimie, cât și prin bogata informație toponimică. Coroborarea afirmațiilor unor filologi din secolul al XX-lea cu surse ce coboară în timp până în secolul al XVI-lea, sau chiar mai mult, îi permite autorului ca, punând la dispoziție argumente și surse, să demonstreze teza continuității conștiinței latinității în comunitățile rurale din teritoriile fostei Dacii Romane și chiar dincolo de acestea.

Volumul este structurat în patru părți: *Preliminarii; Satul și conștiința romanității românilor; Decebal și Traian – doi mari luptători, un singur învingător și Excurs*, fiind însoțit de câteva *Anexe*. Așa cum autorul ne-a obișnuit, lucrările sale cuprind, alături de studii propriu-zis, corpusuri de documente în care apar informațiile pe care se bazează argumentația. Astfel, o primă parte a corpusului ce însoțește volumul despre Traian, „conține extrase din lucrări germane din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, așezate în ordine cronologică și material folcloric (legende) din tipărituri românești și germane de specialitate” (p. 241). Această parte a *Anexei* a fost realizată de Ion Taloș, ca și materialele excerptate din răspunsurile la chestionarul lui Ion Mușlea (p. 354–355). O parte importantă a corpusului este compusă din materiale inedite, excerptate de Petre Florea din răspunsurile la chestionarele A.I. Odobescu, B.P. Hasdeu și N. Densusianu aflate la Biblioteca Academiei Române. Documentele din corpus sunt foarte valoroase, însă apreciem că ar fi de preferat ca materialele, care păstrează multe forme din vorbirea populară, notând uneori fonetic graiul dintr-o anumită localitate, să treacă printr-o minimă prelucrare de literarizare, conform normelor lingvistice în vigoare. În *Anexe* mai sunt incluse o listă cuprinzând *Denumiri istorice ale unor localități menționate în lucrările consultate*, un *Index de Nume de locuri/localități* și un altul de *Nume de persoane/personaje* și câteva *Ilustrații semnificative* pentru subiect, cu scene de pe Columna lui Traian sau alte reprezentări.

Cercetarea profesorului Ion Taloș conține două idei esențiale, în jurul cărora se construiește întregul demers. Prima este aceea că locuitorii fostelor provincii cucerite și

⁴¹ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972. (Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2012).

⁴² Ioan-Aurel Pop, *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate*, București–Chișinău, Litera, 2019.

colonizate de romani la începutul secolului al II-lea și-au păstrat neîntrerupt conștiința descendenței romane. Cea de-a doua derivă din aceasta și se referă la faptul că mitul etnogenezei în cultura română este *mitul traianic*, operând o corecție în literatura de largă circulație în cultura română, privind miturile fundamentale. Cu o erudiție rar întâlnită la etnologii români, autorul propune, în sprijinul fiecăreia dintre cele două idei, demonstrații convingătoare, bazate pe argumente solide, pe extrase din documente livrești sau din alte surse, oprindu-se asupra celor mai neînsemnate amănunte, care deseori oferă explicații pertinente.

Pentru a demonstra continuitatea conștiinței romanității românilor, profesorul Taloș face un excurs bazat pe documente istoriografice în arealul rural al fostelor provincii romane de la nordul Dunării. Locuitorii acestor spații se considerau romani, pe la mijlocul secolului al X-lea, așa cum nota Constantin al VII-lea Porfirogenetul (p. 49). Un alt document care reține romanitatea valahilor de la nord de Dunăre, datează din secolul al XII-lea și aparține lui Manuel Comnenul care consemnase despre locuitori că „se zice că sunt coloni veniți de demult din Italia” (p. 50). Urmează alte mărturii pe baza cărora autorul demonstrează că la români conștiința descendenței romane se întemeiază pe o cunoaștere transmisă oral, a cărei perpetuare a fost posibilă datorită vestigiilor din perioada romană, remarcabile nu doar prin conservarea după două mii de ani, ci și prin amploarea lor (podul lui Traian, castele romane, drumurile). Acestea au întreținut continuu amintirea descendenței romane, în comunitățile care trăiau în imediata lor vecinătate. Conform argumentelor pe care le oferă autorul, tradiția orală a precedat cunoașterea savantă demonstrată prin date științifice, provenind din documente scrise. Chiar și atunci când cunoașterea descendenței romane era implicită, fiind transmisă prin onomastică (nume de persoană și nume de locuri) ea există și nu poate fi contestată. Vectorul cunoașterii a fost împăratul Traian, prin toate urmele pe care el le-a lăsat pe teritoriul Daciei cucerite: drumurile lui Traian, despre care există mărturii încă din secolul al XVI-lea⁴³, *Poarta Romanilor* sau *Poarta lui Traian*, menționată la începutul secolului al XVIII-lea de către Schwanz von Sprigfels (p. 220), *Pratul* sau *Câmpul lui Traian*, atestat pentru prima dată de către poetul german Martin Opitz, care-l preia din tradiția orală în 1622–1623 (p. 220–221). Alte urme impresionante ce ar putea fi atribuite prezenței romanilor în aceste locuri și acțiunilor prin care ei și-au apropiat spațiul în raport cu nevoile sau cu pericolele, rămase enigmatice pentru istorici, dar prezente în oralitate sunt valurile sau troienele de pământ. Așezate astfel încât unesc deseori două limite geografice tratate de ape, aceste movile de pământ par să fi avut mai ales un rol defensiv. Ele poartă numele de „Valul lui Traian”, cu variantele „Valul lui Novac” sau „Valul lui Iorgovan”. Imaginea Drumului lui Traian a alimentat și imaginarul lingvistic, Calea Lactee fiind denumită popular și *Drumul lui Traian* sau *Calea lui Traian* (p. 155–157).

Am precizat mai sus că cea de-a doua contribuție a cărții profesorului Ion Taloș este cea referitoare la mitul etnogenezei în cultura română (p. 174–179, 213–223). Contestând, alături de I. Oprișan, Ovidiu Pecican, Roberto Merlo și Al. Madgearu opinia formulată de G. Călinescu conform căreia poemul *Traian și Dochia* al lui Gh. Asachi reprezintă mitul etnogenezei poporului român, Ion Taloș argumentează că acesta nu poate constitui un mit fundamental întrucât „dispune de o autenticitate folclorică abia sesizabilă, vechimea lui este minimă, aderența populară la el e neglijabilă, aria lui de răspândire se reduce la câteva localități, iar variantele cunoscute sunt nesigure” (p. 176). Poemul lui Asachi este un mit romantic, o construcție livrescă târzie, având la bază basmul publicat de Ioan Barac în 1801 sub titlul „Istoria despre Arghir cel Frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă, adică închipuire supt care se înțelege luarea Țării Ardealului prin Traian Kesariul României”

⁴³ Cronicarul maghiar I. Szamosközy descrie în 1593 drumurile din Dacia, consemnând forma Troian pentru numele împăratului roman (p. 136, 221). De asemenea, în 1666, geograful sas Johannes Tröster a descris, la rândul său, drumurile romane din Dacia (p. 136, 137). În jurul anului 1670 forma *drumul lui Traian* a fost consemnată în *Dicționarul de la Lugoj* (p. 137, 221).

(p. 177). Lipsa de vechime a mitului *Traian și Dochia* este argumentată prin absența sa din cronicile românești sau străine și din opera lui D. Cantemir. Eroarea lui G. Călinescu, care stabilește mitul etnogenezei într-o creație cultă de sorginte romantică este îndreptată, aceasta dovedindu-se a fi doar o eroare de identificare. Astfel, mitul etnogenezei în cultura română este mitul traianic, acesta îndeplinind toate condițiile pentru a fi așezat alături de celelalte mituri fundamentale: *mitul mioritic*, *mitul jertfei pentru creație* și *mitul Zburătorului*. Documente provenind din secolul al XV-lea, dar și texte inedite consemnate din oralitate conțin informații conform cărora românii și-au exprimat convingerea și mândria descendenței lor romane, având conștiința că au fost aduși pe aceste meleaguri de către Traian. Toate aceste documente atestă un atașament necondiționat al românilor față de împăratul Traian. Cunoașterea originilor latine a fost răspândită pe întreg teritoriul romanizat și chiar la nord de limita geografică a romanizării, ceea ce demonstrează că populația a fost rezervorul latinității și al identității noastre naționale (p. 217–219).

Prin volumul *Împăratul Traian și conștiința romanității românilor. Cultură orală și scrisă din secolele XV–XX* profesorul Ion Taloș va intra în galeria restrânsă a cercetătorilor care au contribuit la una dintre temele fundamentale de istorie națională. Cartea furnizează argumente solide provenind din cultura orală, bazate pe consemnări ale unor călători străini ce coboară până în secolul al XV-lea sau ca răspunsuri la anchete instituționale, generate de cercetări sistematice. Acestea completează cercetările istoriografice, arătând că tradiția orală privind conștiința romanității românilor nu are origine livrescă, ci s-a păstrat neîntrerupt fiind determinată de amintirea pe care vestigiile romane au ținut-o mereu vie.

Cosmina-Maria Berindei
Academia Română – Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”
România

Robert D. VAN VALIN Jr. (ed.), Challenges at the Syntax-Semantics-Pragmatics Interface: A Role and Reference Grammar Perspective, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2021, 314 p.

Volumul *Challenges at the Syntax-Semantics-Pragmatics Interface: A Role and Reference Grammar Perspective*, apărut sub coordonarea lui Robert D. Van Valin Jr., la Editura Cambridge Scholars, cuprinde douăsprezece contribuții recente, foarte relevante pentru înțelegerea perspectivei interdisciplinare/integrative asupra diferitelor limbi. În încercarea de a lămurii unele dintre provocările determinate de interacțiunea celor trei domenii – sintaxă, semantică și pragmatică –, editorul reunește în acest volum cercetări care utilizează cu precădere perspectiva teoretică a Gramaticii de tip „rol și referință” (*Role and Reference Grammar* – RRG). Potrivit informațiilor oferite încă din *Introducere* de către unul dintre inițiatorii acestui tip de gramatică, respectiv editorul Robert D. Van Valin, RRG își propune să descrie structura limbii și fenomenele gramaticale în termenii interacțiunii dintre sintaxă, semantică și pragmatică (p. XI). RRG diferă semnificativ de alte teorii similare, orientate spre construcția enunțului, în special în ceea ce privește capacitatea de a formula generalizări translingvistice. Tocmai această capacitate a RRG de a facilita formularea de generalizări este exemplificată în contribuțiile din prezentul volum.

Astfel, pe lângă *Introducerea* editorului și *Indexul* din final (organizat în funcție de limbă și de subiect), volumul mai cuprinde patru părți, după cum urmează: partea 1, intitulată *Lexical Representation and Argument Structure* [‘Reprezentare lexicală și structură

argumentală’], partea a 2-a, numită *Argument Marking* [‘Marcare argumentală’], partea a 3-a, cu titlul *Syntactic Structure* [‘Structură sintactică’] și partea a 4-a, dedicată pragmaticii și intitulată *Information Structure* [‘Structură informațională’]. Studiile abordează o serie de probleme semnificative pentru teoria și descrierea lingvistică, cum ar fi marcarea cazurilor, clasificarea verbelor, construcțiile comparative, structura grupului nominal sau legătura dintre propoziții. Cercetările se bazează pe o gamă largă de limbi, inclusiv ebraica biblică, Bamunka (Bantu), persana, japoneza, Pitjantjatjara (Australia), rusa și limbajul semnelor din Taiwan.

Prima parte conține trei capitole dedicate domeniului semantic și debutează cu studiul lui Rainer Osswald despre *Activities, Accomplishments and Causation* [‘Activități, realizări și cauzalitate’]. Pornind de la ideea că sistemul *Aktionsart* este un element fundamental al interfeței sintaxă-semantică, Rainer explorează evoluția modelului RRG în raport cu diferite propuneri prezentate de Dowty (1979), propuneri care constituie baza modelului RRG original (aparținând lui Foley și Van Valin – 1984). „Structurile logice sunt o componentă de bază în reprezentarea semantică a unei propoziții, iar pozițiile argumentelor în aceste structuri joacă un rol crucial în ceea ce privește realizarea sintactică a argumentelor” (p. 3, trad.m., AB). Autorul prezintă multiplele variante ale modelului *Aktionsart*, cu avantaje și dezavantaje și se oprește la cea mai recentă versiune, propusă de Van Valin în 2018. Nici această versiune nu este lipsită de probleme, dar rezolvarea acestora se poate face printr-un sistem de reprezentare care să permită, de exemplu, descompunerea realizărilor în două elemente: un proces și un rezultat. O astfel de decompoziție lexicală implică, desigur, o analiză a predicatului sintactico-semantic corespunzător, dar are și capacitatea de a păstra proprietățile de bază ale structurilor logice.

Capitolul al doilea îi aparține lui Jens Fleischhauer și investighează predicatul simple și complexe din limba persană (*Simplex and Complex Predicates in Persian – An RRG Analysis*). Mai exact, cercetătorul își propune să demonstreze că există două tipuri de predicate complexe – „light-verb constructions” și „pseudo-incorporation” –, care sunt identice din punct de vedere sintactic, dar diferite din punct de vedere semantic. Spre deosebire de verbele „grele” (*heavy verbs*), care pot construi singure un predicat și care sunt în număr redus în limba persană, verbele „ușoare” (*light verbs*) sunt destul de numeroase, dar acestea nu au capacitatea de a asigura un conținut predicțional complet (de exemplu, „a face”, „a da” etc.), fiind doar elemente componente ale predicatului. Un astfel de predicat complex se poate confunda cu o construcție „pseudo-încorporată”, dar diferențele sunt explicate de către cercetător foarte clar: aceasta din urmă este alcătuită dintr-un argument non-referențial (de multe ori, nominal) încorporat în semantică a unui verb „greu” (de exemplu, „a mânca mâncare”). Diferențele semantice se datorează atât felului în care sunt structurate aceste construcții, cât și utilizărilor diferite ale verbelor lexicale.

Studiul propus de Chien-Hung Lin și Jung-Hsing Chang, intitulat *Linking Syntax and Semantics in Comparatives of Taiwan Sign Language*, reprezintă o noutate pentru modelul RRG, întrucât abordează anumite tipuri de construcții – construcțiile comparative – care nu au mai fost analizate anterior din această perspectivă. Un element inedit îl reprezintă și tipul de limbaj investigat, respectiv limbajul semnelor folosit în Taiwan. Accentul este pus pe structura argumentală a construcțiilor comparative, pe existența unor „loci” referențiali și pe legătura dintre semantică și sintaxă.

Cea de-a doua parte a volumului este și cea mai extinsă, cuprinzând cinci lucrări pe tema marcării cazuale a diferitelor tipuri de argumente. Astfel, Hideki Kishimoto (*Dative case and three-place predicates in Japanese*) investighează contrastul dintre cazul dativ și marcarea prepozițională a celui de-al treilea argument al unui verb din limba japoneză. După o prezentare detaliată a predicatelor cu trei argumente, lingvistul se oprește asupra modelului RRG, pentru a evidenția felul în care acesta influențează marcarea cazuală a argumentelor impuse de un verb care implică schimbarea posesiei sau a locației. RRG face o distincție importantă între prepozițiile *predicative* și *non-predicative*, adică prepozițiile care sunt impuse „de regulă” (non-predicative) și cele care contribuie din punct de vedere semantic la

propoziție și fac parte din reprezentarea semantică a acesteia (predicative) (p. XIII). Pentru verbele de posesie, argumentul cu rolul tematic de Sursă poate fi marcat atât prin prepoziția *ni* de dativ, cât și prin prepoziția *kara*, pentru ablativ, diferența dintre cele două tipuri de construcții fiind de natură semantică (trăsătura [+/- Animat]). Concluzia cercetării este că aceste tipuri de verbe permit ambelor argumente (Sursa și Ținta) să primească marcarea cazuală de dativ, atunci când sunt realizate ca argumente interne indirecte (p. 109).

Următoarea contribuție îi aparține lui Conor Pyle (*Purposive Case and Semantic Arguments in Australian Western Desert Dialects*) și investighează utilizarea marculatorului cazual *-ku* în două dialecte din Australia Centrală – Pitjantjatjara și Yankunytjatjara. Perspectiva teoretică anunțată încă din Abstract este aceea a RRG, iar scopul cercetării este de a demonstra polisemia cazuală, pornind de la studiul lui Goddard (1996). Rezultatele la care lingvistul ajunge evidențiază polisemantismul sufixului *-ku*, acesta fiind responsabil de următoarele roluri semantice: Posesor, Țintă/Scop, Beneficiar sau Stimul. Verbele în a căror structură sintactică apare acest marcator pot fi bivalente sau trivalente, tranzitive sau chiar intranzitive sintactic, dar tranzitive din punct de vedere semantic.

Un articol cu o tematică similară este cel propus de Wataru Nakamura și intitulat *A Neo-Jakobsonian Account of Default Cases: Instrumental vs. Dative* [‘O relație neo-jakobsoniană a cazurilor de bază: Instrumental vs. Dativ’]. Mai întâi, cercetătorul prezintă cazul instrumental din limba rusă, prin comparație cu dativul, după care atenția este concentrată asupra enunțurilor din limba engleză, construite cu prepozițiile *with* și *by*. Scopul lucrării a fost, pe de o parte, acela de a reformula teoria RRG de atribuire a cazurilor în termenii propuși de Jakobson (1936/1984) și, pe de altă parte, de a explora câteva consecințe empirice și teoretice ale integrării lor. Rezultatele analizei evidențiază ideea că instrumentalul este cazul cel mai puțin marcat în limba rusă, dar și necesitatea de a considera un număr cât mai mare de sensuri distincte ale cazului instrumental care formează o rețea polisemantică.

A Cross-Linguistic Survey of the Instrument-Subject Alternation este următorul articol propus de Koen Van Hooste și dedicat constituentilor care funcționează din punct de vedere semantic drept instrumente. De data aceasta, lingvistul se oprește asupra fenomenului numit *Instrument-Subject Alternation*, pe care îl investighează în paisprezece limbi diferite, printre care se numără și limba română. Situațiile în care argumentul cu rol tematic de Instrument apare în poziție sintactică de Subiect sunt, într-o măsură mai mică sau mai mare, acceptate de toate limbile investigate, însă exemplele sunt destul de puține și, după cum afirmă autorul însuși, insuficiente, pentru a formula niște teorii sau niște idei generalizante.

Ultima lucrare din această secțiune, *Two-Theme Constructions and Preposition Assignment in Spanish* [‘Construcții cu două Teme și atribuirea de prepoziții în spaniolă’] îi aparține lui Sergio Ibáñez Cerda și prezintă o analiză a regulilor de atribuire a prepoziției propuse de RRG pentru limba engleză prin comparație cu cele propuse pentru predicatul din limba spaniolă care au două Teme. Astfel, spre deosebire de engleză, construcțiile care implică verbe cu trei argumente în limba spaniolă, cum ar fi *relacionar* „a pune în relație”, *conectar* „a conecta” sau *pagar* „a plăti”, utilizează prepoziția instrumentală *con* „cu”, dar aceasta este concurată uneori de prepoziția *por* „pentru”. Rezultatele obținute de Cerda susțin ideea că selectarea unei astfel de prepoziții este „ghidată” de conținutul semantic al verbelor regente. De exemplu, *con* „cu” este selectată de verbe cu sensul de „aducere împreună” sau „punere într-o relație”, în timp ce, prepoziția *por* „pentru” este cerută, mai degrabă, de verbe care implică semantic un „schimb” sau se referă la un eveniment comercial.

Partea a treia a volumului cuprinde lucrări ce abordează teme privind structura sintactică a enunțurilor din diferite limbi. Astfel, Ciara Anderson deschide această secțiune cu o analiză a topicii non-iclonice a grupurilor sintactice din Bamunka (*An Analysis of Non-Iconic Word Order in the Bamunka Reference Phrase*). Fiind una dintre cele 279 de limbi autohtone vorbite în Camerun, Bamunka prezintă, în general, o topică SVO (Subiect Verb Obiect) și un sistem nominal foarte bine definit. Cu toate acestea, analiza din perspectiva RRG evidențiază o organizare non-iclonică a grupului nominal, mai ales în ceea ce privește poziționarea

adjectivului sau a numeralului ca modificatori ai nominalului centru. Este pusă astfel sub semnul întrebării sau chiar contrazisă teoria propusă de Rijkhoff (2002, 2004), conform căreia ordinea constituenților sintactici din grupul nominal reflectă structura semantică a acestuia.

Perspectiva sintactică asupra enunțului este completată de contribuția lui Robert D. Van Valin, Jr. (*Cosubordination*), care tratează un concept fundamental al RRG pentru teoria structurilor sintactice complexe. Deși a fost frecvent criticată de cercetători precum Foley (2010) și Bickel (2010), relația sintactică de „cosubordonare” apare într-o construcție validă, fapt dovedit de Van Valin în lucrarea de față. Pe lângă cele două tipuri clasice de relații sintactice – coordonarea și subordonarea –, există un al treilea tip de raport – cosubordonarea –, care prezintă atât elemente comune, cât și diferite față de primele două, după cum sugerează și numele. Mai exact, este vorba despre o structură complexă, în care constituentul subordonat nu este integrat (*embedded*) în propoziția matrice, ci dependența se manifestă la nivelul elementului de relație.

Secțiunea finală a volumului cuprinde două lucrări pe tema structurii informaționale a enunțului, perspectiva fiind una sintactico-pragmatică. Alături de Anja Latrouite, Robert D. Van Valin, Jr. propune o relatare din perspectiva RRG a unor aspecte privind interfața dintre structura informațională și sintaxă (*An RRG Account of Aspects of the Information Structure-Syntax Interface in Tagalog*). Cei doi lingviști analizează inventarul bogat de structuri cu inversiune din Tagalog, o limbă vorbită în Filipine, insistând asupra construcțiilor care încalcă topica prototipică (cu predicatul în poziție inițială). Concluzia lor este că o astfel de ordine marcată/neobișnuită a constituenților este motivată pragmatic și impusă de contextul discursiv.

Nicolai Winther-Nielsen încheie acest volum cu o lucrare foarte interesantă și cu un titlu provocator: *Why Eve Shouldn't Eat the Snake: An Intelligent Answer from Corpus-driven Information Structure and Reference Tracking in Biblical Hebrew*. Autorul pornește de la o problemă ivită în momentul utilizării unui soft pentru a identifica referințele dintr-un text biblic. Mai exact, este vorba despre conversația dintre Eva și șarpe din capitolul Geneza. Softul respectiv (creat de Eep Talstra) a „confundat” referința, astfel încât a rezultat că Eva mănâncă șarpele în loc de măr. În consecință, Winther-Nielsen utilizează reprezentările discursive propuse de RRG și prezintă o soluție pentru analiza structurii informaționale a enunțurilor potențial ambigue din ebraica biblică.

În concluzie, volumul *Challenges at the Syntax-Semantics-Pragmatics Interface: A Role and Reference Grammar Perspective* prezintă cercetări finalizate sau în curs de desfășurare din perspectiva RRG într-o serie de domenii critice ale teoriei lingvistice: semantica verbului și structura argumentală, natura categoriilor sintactice și reprezentarea sintactică, ordinea constituenților, structura informațională a enunțului, precum și sintaxa și semantica structurilor complexe. Remarcăm în mod special varietatea limbilor abordate de către cercetători în studiile lor, interesul pentru limbi mai puțin cunoscute sau investigate, volumul constituindu-se într-o lucrare de referință pentru toate cele trei domenii indicate de titlu.

Alice-Magdalena Bodoc
Universitatea „Transilvania” din Brașov
România

Andra VASILESCU, Mihaela-Viorica CONSTANTINESCU, Gabriela STOICA, Jonathan Russell WHITE (eds), **Exploring Discourse Practices in Romanian**, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2020, 476 p.

As the editorial of the book asserts from the very start, the analysis of discourse practices requires a multitude of theoretical perspectives that converge towards a

rationalization of the communication patterns of the Romanian language. It is certainly noteworthy to embark upon such an unprecedented endeavour of bringing together – in a collaborative effort to survey the multifaceted Romanian discourse – such valuable Romanian linguists whose previous independent research on the pragmatics, discourse analysis or rhetoric of spoken as well as of written Romanian, has brought an outstanding contribution to the thorough understanding of the pragmatic specificity of Romanian in the wider global context of research in pragmatics. Their individual contributions are the fifteen chapters of the volume which focus on political discourse, media discourse, professional discourse, the study of conceptual metaphors, conversation, the discursive characteristics of the literature on memoirs and Romanian language acquisition by non-native learners. The chapters are further grouped into five sections which set the five coherent research directions of the book which are approached, according to the editors (XV), “mostly from a mono-cultural perspective” but with unarguable relevance for cross-cultural and intercultural research on discourse and interaction.

In the keynote introduction entitled *Paradigm Changes in Present-Day Linguistic Research*, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu surveys the dominant paradigms of pragmatic research and the process whereby some became prevalent in the course of time. The evolution of pragmatics is said to involve a shift from an *in vitro* to an *in vivo* manner of understanding and analyzing language in its context of occurrence and thus taking into consideration all the coordinates of discourse production such as its communicative goal along with its regional, social, situational and temporal setting. Ionescu-Ruxăndoiu speaks about the changes occurring in three areas of pragmatics, namely its definition and conceptual systems, its diachronic component and in defining politeness, as there is a constant strive to increase the methodological accuracy and hence the legitimacy of pragmatics. The changes are embraced by Romanian linguists whose research chiefly focuses on conversation and discourse analysis with a growing propensity towards historical pragmatics and interdisciplinary approaches to the study of discourse.

The first in the *Negotiating Identities* section is the article *A Diachronic Perspective on Romanian Festive Political Discourse*, authored by Răzvan Săftoiu whose review of the choice of membership categories⁴⁴ that four Romanian presidents used in their non-institutional festive speeches is particularly interesting due to the view on “*doing politics* as a complex dialogic action game” (p. 17). Political speeches in general and the use of membership categories in particular are, according to the author, a means to an end, a series of persuasion techniques whose primary goal is not that of conveying information on the surrounding reality but rather that of convincing the constituency of the politician’s legitimacy and adequacy for the official role assigned to them. As actors on the political stage, politicians use language in such a way as to be seen as true representatives of the state, with its best interests at heart, thus managing to obliterate negative views and to apparently become the voice of the nation. The corpus analysis performed in the study revealed that the forms of address and membership categories used in the speech triggered specific discursive effects. Each of the four presidents, the author concluded, has a distinctive formula that „synthesises a type of relationship with the voters” (p. 34).

In the second chapter of the section, *Conflictive Communication in Romanian TV Talk-Shows*, Carmen-Ioana Radu skilfully demonstrates the process of discursive identity construction by means of a very efficient blend of argumentation, assertiveness and aggressiveness in Romanian TV talk-shows. The analysis of the corpus of 15 transcripts revealed that in the programmatic absence of verbal consensus, although assertiveness is said to rank highest in influencing interpersonal relations, the variable of aggressiveness

⁴⁴ George Psathas, “Studying the Organization in Action: Membership Categorization and Interaction Analysis”, *Human Studies*, 22 (2–4), 1999, p. 139–162.

fluctuates according to such parameters as topic, discursive aim and communication styles of the participants. When taking into account the Romanian context of its occurrence, discursive aggressiveness “appears mostly because of a compensatory burst that is due to censorship during the communist period” (p. 61). In the process of acquiring interactional supremacy, interlocutors soften disagreement with the discourse marker *păi* (well), the discourse fader *mă rog* (well) or the adversative conjunction *dar* (but) when there is still cooperation between participants, but resort to unmitigated face-threatening acts when there is no consensus. However, according to the author, face attacks can equally indicate closeness and intimacy when the interlocutors pertain to the same social group.

Andra Vasilescu, in her article *Mitigation Strategies in Linguists' Professional Interaction*, performs a corpus analysis of 14 hours of recordings which results in a very comprehensive classification of the features of hedging in Romanian linguists' oral interactions according to form, function and usage. Since a potential overt disagreement with a scientist's statement is not only dispreferred but seen as a “loss of academic face” (p. 66), it requires intensive hedging which, according to the specificity of the Romanian culture, is rather relation-oriented than task-oriented. A constant negotiation of academic status is conducted through hedging, all participants in the verbal exchange abiding by the Gricean Cooperative Principle maxims as well as by Brown and Levinson's principle of politeness⁴⁵ to which the author innovatively adds the Romanian context-bound supermaxim of Prudence. The tenet of this supermaxim, in the author's phrasing, is “mitigate your communicative contribution to protect yourself and others against undesirable side effects of the information transaction process” (p. 87).

The second section of the volume, *Staging Voices*, marks the passage from the analysis of spoken discourse to the examination of the written one. It starts with Margareta Manu Magda's article on *Romanian Online Press News: A Space for Hyperbolisation in the Construction of Journalistic Headlines*, a very interesting inquiry into the cliché alarmist, dysphoric and conflicting headlines, more specifically into several types of hyperbolic expressions that are particular to the Romanian journalistic texts which the author dubs aggressive. The study results in a valuable taxonomy of hyperbolisation strategies used in the headlines of Romanian online journals which gained ground and eventually surpassed the written ones. The author emphasizes that hyperbolic expressions have a poignant pragmatic nature which makes them dependent upon the surrounding extra-linguistic context.

Context is also paramount in the reader's accurate understanding of Nicolae Steinhardt's *Journal of Happiness* and Lena Constante's *The Silent Escape* whose discourse is analyzed by Cezar Bălășoiu in *Looking for the Perfect Reader: Free Direct Speech and Prospective Dialogism in Memoirs*. Both memoir writers turn their texts into a mechanism of survival, comprehension and salvation in a concentrationist setting, but they do so in very different ways: Steinhardt uses “*free direct speech*” (p. 121), Bălășoiu points out, in his discontinuous, fragmented, allusive text which circumvents timelines, whereas Constante predominantly uses “*interlocutive dialogism*” (*ibidem*) in a continuous dialogue with the reader in an attempt to exorcise both loneliness and the Communist doctrine. In the case of both texts there is a collaborative search for meaning by the writers as well as by the readers who restore meaning and flow.

Textualisation of Attitudes and Emotions is the third section of the volume which debuts with Stanca Măda's article *A Pragmatic Analysis of Political Cartoons*; the study reports on the intertwined use of verbal and visual means to comment on the actions of present-day Romanian rulers. The author mostly focuses her analysis on the linguistic

⁴⁵ Penelope Brown, Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987; H. Paul Grice, “Logic and Conversation”, in Peter Cole, Jerry L. Morgan (eds), *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*, New York, Academic Press, 1975, p. 41–58.

component and relies in this undertaking on Grice's Cooperative Principle for singling out the strategies whereby cartoonists accomplish a multimodal rendition of humour as well as of meaning. The dialogic nature of political cartoons also involves the decryption of their multiple layers of interpretation by the addressees. A political cartoon encodes both meaning and socio-political context in its image and text. It is by no means an easy task for the reader to accurately decode the intended message because cartoonists "purposely flout, opt out of, and suspend almost all four conversational maxims of the CP" (p. 153), they give vague information thus signalling their detachment from a text that lacks supporting evidence and they steer clear of passing social or political sentences. Cartoons, the author points out, base their success on a combination of *bona fide* and *non-bona fide* techniques that generate meaning.

Setting up humour is also the focal point of Mihaela-Viorica Constantinescu's article entitled *The Role of Paratext in the Humoristic Press*. The paratext (title, subtitle, generic indication) sets the stage for humour to be properly decoded and it is defined as a multilayered frame that prepares and at the same time challenges readers to grasp the humorous component of the text. Titles are metaphors that both construct ethos and allude to pre-existing ethos, a collective representation relying on ingrained cognitive and affective shared values. The author states that the titles used in the Romanian humoristic press are highly context-dependent as they are based on cultural and anthropological patterns which render them meaningful and humorous for readers who share the metaphor decoding mechanisms of the period. The authors' self-presentation via pseudonyms banks upon the connotative meanings of Romanian words and can be described as a *non-bona fide* type of discursive construction which is generally used in producing humour.

Gabriela Stoica looks at a different variant of self-presentation through written texts when subjecting late 19th and early 20th century love letters to scrutiny in her extremely interesting article *Patterns of Pathemisation in the Declaration of Love*. The corpus of love letters set against the Romanian context of their production, were examined from rhetorical-argumentative and cognitive semantic perspectives; they unveiled an intricate weaving of context-specific and genre-specific discursive conventions or topoi interwoven with an emotional, affective self-revelation aimed at triggering the addressee's reciprocation of feelings. Pathemisation markers, the author points out, can be lexical, rhetorical and stylistic as well as cognitive-affective. Convention-abiding love letters are set in contrast with spontaneous declarations of love whose pathemisation is less predictable and more subjective.

The ninth chapter of the volume, *Self-Deprecation and Self-Directed Insults in Colloquial Romanian*, is a unique analytical study of the pragmatic functions of self-directed insults as well as of the discourse markers that signal emotions in casual conversations. Its author, Oana Chelaru-Murăruș, states that self-deprecation is quite a common practice in colloquial Romanian and it can occur in both formal and informal context; considered a display of modesty, self-deprecation is "associated with negative attitudes towards the self (...) or with negative self-assessment emotions" (p. 240); self-deprecation entails familiarity between the interlocutors as it is by and large refuted in a spontaneous display of solidarity. The degree of familiarity plays an important part when using self-deprecation to respond to compliments: self-deprecation is more conspicuously marked when there is a tighter relationship between the interlocutors.

The fourth section, *Conceptual Metaphors Across Genres*, comprises three articles the first of which is authored by Ariadna Ștefănescu who conducts an analysis of metaphors used as forms of encoding and structuring content and as bearers of voices on micro and macro text levels. *An Analytic Approach to the Use of Metaphors in a Philosophical Essay: Andrei Pleșu's Minima Moralia*, accounts for the inferential processes of the reader in the retrieval of content elements from the complex metaphorical script. It is a "controlled ambiguity and vagueness" (p. 275) of the text that subtly provides the reader with a map of the correct inferential path and ensures coherence via metaphorical patterns defined as "paradigmatic

structures consisting of several mappings that reveal the systematicity of the use of metaphors in discourse” (p. 284). The elements that pave the inferential path are metaphor clusters and metaphorical scripts as well as conceptual metaphors, unidirectional conceptual projections from a source domain to a target domain⁴⁶, displayed on several metaphoricality levels and having various degrees of figurativeness.

The second article of the section, *Conceptual Metaphors in Romanian Media Political Discourse* written by Liliana Hoinărescu, undertakes the identification and analysis of recurrent conceptual metaphors. The latter are “used as ideological clichés for the negative labelling of political opponents” (p. 303) who are discredited and considered a threat to Romanian democracy. Conceptual metaphors can encode emotional and cognitive manipulation thus favouring the instatement of dominant representations and ideological tenets by Romanian journalists and politicians. The main types of conceptual metaphors singled out in the corpus analysis represent the relationship between state and citizens or between politicians and institutions as a body, as a family unit, as a building, as war, a sport, gambling, as a journey or as an animal. The author calls attention to the fact that the above mentioned categories of conceptual metaphors are not specific to the Romanian socio-cultural context but are universally used as manipulation techniques which lose effectiveness when presented to a well-informed population.

Manipulation techniques by way of metaphors are also employed by companies in order to create a positive image on the market, as Teodora Popescu points out in the article *Conceptualisations of Company Communications in British and Romanian Business Journals*. Either used in advertisements, websites, promotional campaigns or in-company magazines, business metaphors enhance reputation, turn businesspersons into iconic characters and increase corporate visibility. The corpus study of British English and Romanian broadsheets conducted by the author resulted in a conceptual categorization of organizations as systems of change, living organisms, learning environments, instruments of domination, machines or political systems. Reference to the words and actions of prominent representatives of the business environment was most often made in the Romanian press but the overall metaphorical conceptualization of companies is similar in the British and Romanian corpora.

Grammaticalisation of Context and Mismatches is the last section of the volume. It comprises the last three articles which focus on the pragmatic functions of deictics, on interjections and on L2 learners’ pragmatic ability during interactions in Romanian. The first article, *Fuzzy Deictics in Oral Narratives* authored by Liana Pop, reports on corpus analysis research results on oral narratives; the results show that the meaning of some Romanian deictics used in monologic and conversational narratives is vague and this is mainly due to the fact that there are fewer direct meanings of deictics as compared to the symbolic ones. The vagueness of reference is chiefly triggered by “a spatially and personally weak referentialisation” (p. 376) and by the polyfunctionality of demonstrative markers. Corpus analysis also revealed that there are deictic subsystems which display similar pragmatic functions in Romanian, English and French and that deictic shifts mark the passage from direct to indirect functions of some deictics.

Interjections can also shift from their primarily emotive or expressive function to a pragmatic function of backchannelling, repair or topic shift markers according to the interactional context in which they are placed. This is the core idea of the article entitled *Interjections as Discourse Particles in Face-to-Face Interactions* whose author, Gabriela Biriş, analyzes a corpus of casual conversations in Romanian in order to devise a classification of frequently used conversational interjections. The polyfunctional nature of some Romanian interjections often raises ambiguity and, as any pragmatic particle, their

⁴⁶ Barbara Dancygier, Eve Sweester, *Figurative Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

correct decoding can only be done by taking into account the context in which they are uttered. The author notes the pragmaticalisation of many Romanian interjections which thus gained propositional content and pragmatic force; in that event their newly acquired secondary discursive value overrules their main expressive function.

Of pragmatic force and especially of the failure to correctly assess it speaks the last article of the volume, *Learning Romanian as L2: Skidding and Failing* written by Gabriela Biriş, Carmen Mîrzea Vasile and Irina Nicula Paraschiv. It is a very interesting account of the process of building pragmatic competence which is by far the most difficult task in L2 learning as it involves the mastery of the pragmatic force of utterances and of the socio-cultural dimension of the target language. The authors explain that we are dealing with two types of pragmatic failure: pragmalinguistic failure and sociopragmatic failure respectively. The former occurs when learners misinterpret the illocutionary force of an utterance and the latter is „caused by cross-cultural mismatches in the assessment of social distance or of an imposition, in evaluating relative power, rights, obligations, etc.” (p. 402)⁴⁷. A possible remedial solution to such pragmatic failures as the inability to properly decode discourse markers and speech acts, overlapping of contextually incongruous semantic formulae, inaccurate use of politeness pronouns, is the „sociolinguistic immersion” (p. 438) of L2 learners of Romanian.

The research of Romanian language and culture called for such a commendable and long overdue initiative of reuniting into a single volume the innovative works of some of the most valuable Romanian linguists thus making their findings and observations available to the international community of readers who share an interest in language studies in general and in Romanian discourse practices in particular. Mainstream pragmatics, discourse analysis, conversation analysis and the study of metaphorical patterns can now benefit from a Romanian context-bound and culturally-specific perspective that can be used in cross-linguistic and cross-cultural studies in order to draw comparisons between discourse practices across the world. The value of the volume is even greater as the specificity of the Romanian discourse is revealed by means of a universally common and reliable theoretical framework, the lingua franca of research in linguistics.

Mădălina Georgiana Matei
“Transilvania” University of Braşov
Romania

*** **Virginia Woolf Bulletin**, issue no. 69 (January 2022), Fairhaven, Charnleys Lane, Banks, Southport PR9 8 HJ, UK, Virginia Woolf Society of Great Britain.

The *Editorial*, written by Stuart N. Clarke, mentions that the St Ives Town Council, in “consultation with the Society”, has agreed to “support the installation of a plaque commemorating Virginia Woolf at Talland House, where she spent the summer as a child” (p. 3).

Stephen Barkway, in his material titled *A Letter from Virginia*, draws attention to a letter written by Virginia Woolf to Elizabeth Bowen. In a footnote, it is mentioned that “Elizabeth Dorothea Cole Bowen (1899–1973)”, by her full name, was an “Anglo-Irish novelist and writer of short stories, reviews and non-fiction” (p. 5). The letter was about Woolf’s opinion on Bowen’s novel *The House in Paris*, which she enjoyed. In the note to the

⁴⁷ Cf. Jenny Thomas, “Cross-Cultural Pragmatic Failure”, *Applied Linguistics*, 4 (2), 1983, p. 91–112.

quoted letter, Barkway mentions that “Virginia Woolf met the younger novelist Elizabeth Bowen at a tea party hosted by Ottoline Morrell around November 1931” (p. 7). Afterwards, they developed a close friendship.

Robert B. Todd, in his article *Arthur Waley: a Resident of the East Side of Gordon Square*, mentions that “In 2009 Stuart N. Clarke transcribed the street directories of the east side of Gordon Square, Bloomsbury, in 1906 and 1941. One of the residents in 1951 is described in that source as ‘Waley Arth’”. Therefore, Todd’s article is based on “this person’s experience of living in and around Gordon Square between 1920 and 1962” (p. 11). Arthur David Waley (1889–1966), born Schloss, changing his name into the maternal name Waley in the year 1914, was “a progressive barrister and economist” who worked as a staff member at the British Museum in 1913, namely “as Assistant Keeper of Oriental Prints and Manuscripts”. Afterwards, he became, in 1929, “translator of Chinese and Japanese literature, especially Chinese poetry” (p. 11). The article mentions that “Woolf knew of Waley’s early translations of Chinese poetry” and that in “1925 she met him at a dinner party given by the Sitwells” (p. 13).

The article *The Old Lady in the Window and the Stephens’ Other Neighbours in Hyde Park Gate in the 1890s* by Robert B. Todd begins with presenting 22 Hyde Park Gate, which is “the house in which Sir Leslie Stephen and his two families lives for a quarter of a century (1878–1904)”. Woolf recalls the following: the house was “dark because the street was so narrow that one could see Mrs Redgrave washing her neck in her bedroom across the way”. The article then focuses on finding out who Mrs Redgrave was. It is mentioned that she was “an artist and later arts administrator who pioneered what became the Victoria and Albert Museum” (p. 21). Woolf mentions a pale lady called Miss Redgrave in *A Sketch of the Past* (p. 22), then in her novel *Mrs Dalloway* she mentions the “widow Redgrave” (p. 22). Todd underlines that “The staring old lady evokes the old man who earlier had stared at Septimus Warren Smith [...] at the moment he leapt from a window to his death” (p. 23). Todd’s article also mentions other neighbours of the Stephens, such as Sir Arthur Temple Felix Clay, “an artist and barrister, who produced institutional paintings”, Mrs Ashton Dilke, who was involved in the women’s rights and also “enviously wealthy” (p. 24), Sarah Emily Duckworth, “the wealthy spinster sister of Julia Stephen’s first husband Herbert Duckworth” (p. 25), and others.

The article *Kim Jones Obe and Virginia Woolf* by Maggie Humm speaks about “the leading fashion designer and VWSGB member Kim Jones OBE” and his library, where a “huge collection” of “first editions of books by Virginia Woolf, typescripts, letters and first editions of books, manuscripts and letters of the Bloomsbury group including those by Vita Sackville-West, as well as many other first editions and books once owned by the Woolfs” (p. 34) are present.

In *Notes and Queries*, ‘Wherever does one have one’s tea?’, Stuart N. Clarke searches for the “reference to some real-world event” of the question asked “Towards the end of Kew Gardens (1919)”, where “the ‘young man’ says to the ‘young woman’: ‘Come along, Trissie, it’s time we had our tea’” and she replies with the question in the title (p. 37). Clarke goes to the Local Studies Department of Richmond Library to look for an answer. He discovered a pamphlet from 1968, titled *The Women’s Suffrage Movement in and around Richmond and Twickenham*, by Gerald and Joan Heath, “published [...] by the Borough of Twickenham Local History Society that told of the ‘Kew Gardens Outrages’”. What had happened was that “The tea pavilion in the gardens had been burnt to the ground on 20 February 1913 by two suffragettes” (p. 37). These incidents could be regarded as references understood by “The original readers of *Kew Gardens*” (p. 38). The next note by Clarke is about *Naming a Minor Character in “The Waves”*. The character is called Fenwick, and is based on a real person, John Fenwick, who was attributing the lines in a poem published in *To the*

Lighthouse with the refrain “Luriana lurilee”, which came, according to Woolf, from “an unpublished poem by the late Charles Elton, Q.C., the author of some learned works on early English history, and for some time member of the Parliament” (p. 42). In the note ‘*Four Dead in Level Crossing Smash*’, Stuart N. Clarke investigates the difference between the dates of the accident in newspapers and in Woolf’s diary, concluding that Woolf may have either read another paper or that “she may be recording local knowledge” (p. 45). In the note titled *Dedicated to Virginia Woolf: an Update*, Stephen Barkway mentions two books he had discovered in his library during the spring of Covid-19 dedicated by their authors to Virginia Woolf and to her and her husband, respectively, namely: *The City*, by Ruth Manning-Sanders (London: Ernest Benn Limited, 1927) and *Introduction to Proust: His Life, His Circle, and His Work*, by Derrick Leon (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1940). It is mentioned that both authors “had been published by the Hogarth Press” (p. 47). The note *Weather Report* by Stuart N. Clarke mentions that “There is a lot of weather in Virginia Woolf’s fiction” (p. 48), for instance in the novels *The Years*, *The Waves*, and *Between the Acts*. Woolf received “a negative review of *The Years* in the *New Republic*”, where the reviewer asks whether “there has ever been a novel in which the weather was so frequently mentioned” (p. 48).

Sayaka Okumura, in the article *How I Came across Virginia Woolf*, writes about how, on a plane going for a trip to England in 1998, taking along a copy of *The Waves*, begins to resonate with the memories of the protagonists being displayed on and on. This is because the author of the article has a similar experience while being anxious on the plane, and brief scenes and images from various stages in life come forward to mind.

This issue shows how discoveries about Woolf are constantly being made, and that investigations in her past can always bring up interesting details. What is more, readers can always resonate with her characters’ experiences, as we can all go through, at some point in our lives, through the process of seeing moments from our past that are still extremely vivid.

*** **Virginia Woolf Bulletin**, issue no. 70 (May 2022), Fairhaven, Charnleys Lane, Banks, Southport PR9 8 HJ, UK, Virginia Woolf Society of Great Britain.

The *Editorial* in this issue is the last one written by Stuart N. Clarke, founding member of the Society, and an active writer and editor since the beginning of the publication of the *Bulletin*. The editor mentions that he has published in this issue, “to celebrate the first fifty issues of the *Bulletin*”, a “talk (slightly shortened)” which he “gave in 2015” (p. 3).

In the article *Josephine K. Piercy and Virginia Woolf*, Stuart N. Clarke presents Woolf’s correspondence from “an academic at Indiana University”, wishing to invite her, like other writers, to talk in front of the students in her classes in English composition. For Woolf, these two letters were among the “less welcome correspondence” (p. 5). Woolf writes on August 3, 1928 to the university professor, claiming that she has nothing more to say on the subject of “good writing” than what she has already written in her collection of articles published in *The Common Reader* and especially in the essay *The Modern Essay*. Piercy published *Modern Writers at Work* in 1930, and this was an anthology of 1000 pages, classifying the authors included into the following categories: “Among Eminent Formal Essayists, Among Eminent Informal Essayists, Among Eminent Humorists, Among Eminent Short-Story Writers, Among Eminent Writers of Fantasy and Among Eminent Novelists” (p. 7). Woolf is included in the latter section. Piercy mentioned, with respect to Woolf’s ideas about writing, that in “‘the *Common Reader* there are two essays, *The Modern Essay* and *Modern Fiction*, which discuss the art of writing’ (891)” (p. 7).

The article *The Publication of "Gipsy, the Mongrel"* by Stuart N. Clarke draws attention to the fact that Woolf published this quoted work in a magazine. The short story *Gipsy, the Mongrel* was published as *The Little Dog Laughed* "in the 21st July 1940 issue of *This Week* (p. 11, 14–15)" (p. 9). We find out that "The story is introduced as: 'The not very private life of Gipsy, who knew how to make people want to do what she wanted'. On page 11, there are two illustrations by Morgan Dennis (1892–1960), an American illustrator and author known primarily for his paintings of dogs" (p. 9). The article by Stuart N. Clarke is followed by the complete text of the short story of *The Little Dog Laughed* by Virginia Woolf.

Nuala Hancock writes an article titled *Reconnecting with the Living World: Virginia Woolf and Gardens*, which is based on an online events talk by the author in May 2021, inspired from the time when "walking in green spaces during Covid lockdown, to refresh the body and stimulate the mind", which had led the author "to return to Woolf's relationship with plants and gardens". The author underlines "This heightened awareness of nature, its beauty and its vulnerability", which "became the leitmotif of lockdown days" (p. 17). The enjoyment Woolf had for "walking in London parks for refreshment and creative reinvigoration, or immersed in Sussex" is considered part of the need to "reconnect" with nature, during contemporary and Covid-19 times (p. 20). The author of the paper pictures Woolf "sitting on her mother's lap on the train to St Ives, to that first garden, where she spent her first thirteen summers". The connection between Woolf and nature comes from her associating "her mother with flowers – anemones on her dress, passion flowers around her balcony window". In this context, "The garden at Talland House" is remembered by Woolf "as an intoxicating sense-scape of colours and sounds and perfumes and lulling murmurations" (p. 20). The author of the article imagines Woolf further "as a child emerging from Hyde Park Gate into the spaces of Kensington Gardens" (p. 20). One of the distinctive features is that "Feeling is the hallmark in Woolf's writing. Where garden writing is often descriptive, pictorial, Woolf's living world kindles with sensory directness" (p. 24).

The article *A Suicide and Virginia Stephen's House-Hunting in January 1907* by Robert B. Todd focuses on how "The letters referring to the search for a new residence are all dated to February 1907" (p. 30).

Robert B. Todd, in the article *Who Were 'Mrs Spring Rice' and 'Mr Micheson'?* refers to a couple Woolf thought worthy of mentioning in one of her letters to Vanessa Bell, e.g. one from March 20, 1928. The two husbands "did not move in the same social circles". Naomi Mary Margaret Haldane was "best known for her historical novels under her married name," and Woolf "responded frostily to a fan letter from her", and called her somewhere else "a profuse woman". "Mr Micheson" was called Gilbert Richard Mitchison and he was a "barrister and later long-serving [...] Labour MP" (p. 35).

The article *Angelica Bell's Acting Career: Two Notes* by Robert B. Todd focuses on how "Angelica Vanessa Bell (1918–2012), after dabbling in amateur productions [...], joined the inaugural group enrolled in a two-year course [...] at the London Theatre Studio in Islington [...]. This was a pioneering venture in teaching, acting, production and design, established by the French director Michael St Denis [...], and offered her a variety of experiences" (p. 39). Angelica remembers receiving the news of the death of Julian Heward Bell, the "eldest son of Vanessa and Clive Bell" during "an evening on which she was dancing at the Theatre Studio 'in a dramatic ballet on the theme of Goya's *Desastros della Guerra*'" (p. 39). This was one of her most successful roles. Angelica did not 'stick at acting', as Virginia Woolf doubted. Instead, she "took up painting" (p. 42).

Stephen Barkway, in his article *Some of Woolf's Gramophone Records: a Spotify Playlist*, mentions that "Twenty years ago, Sheila Wilkinson – a founder Member of the Society – purchased a number of the Woolfs' gramophone records and their annotated storage box at an auction held in Lewes" (p. 45). Marielle O'Neill, one of the "recent

Executive Council” members, who used Zoom during the pandemic for various events, “came up with the brilliant idea of mixing old technology with new by creating a playlist of some of these recordings on the website Spotify (p. 45).

The article by Mark Hussey, *Virginia Woolf Twenty Years Ago*, speaks about the author’s first experiences with reading works by Woolf, read by Stuart N. Clarke at the annual conference on Virginia Woolf in 2002 held at Sonoma State University in California, which Hussey could not attend. One teacher asked them, Hussey included, “to read outside the ‘set books’” on their “A Level exam syllabus”. Hussey enjoyed *To the Lighthouse*, “For reasons that were obscure” to him “then”. This was only the beginning, as Hussey confesses: “As I usually do with a writer I like, I continued reading everything Woolf had written” (p. 51). Later he realizes the following: “I discovered that what had drawn me to Woolf, perhaps, was that she was a profoundly ‘spiritual atheist’”. What does this statement refer to? Hussey goes on: “A woman who could write that ‘certainly and emphatically there is no God’, as she does in *Sketch of the Past*, but who also seemed to take her place in a line of mystical writers stretching back to Teresa of Avila, Hildegard of Bingen, Catherine of Siena and Julian of Norwich was, it seemed to me, just what someone heading towards atheism needed for intellectual and moral support” (p. 52).

The article *Celebrating the Fiftieth Issue of the Virginia Woolf Bulletin* by Stuart N. Clarke focuses on the way the Virginia Woolf Society and Bulletin have changed the author’s life. The author mentions the following: “After thirty years of reading Virginia Woolf, studying Virginia Woolf, indexing Virginia Woolf [...] I didn’t know much about the Stephens’ trip to the Iberian Peninsula, nor, I have to admit, was I then well acquainted with *The Voyage Out*” (p. 58).

The present volume of the *Virginia Woolf Society Bulletin* shows the constant relevance of studying Woolf’s work and life. Values such as atheism can help anyone get close to her.

*** **Virginia Woolf Bulletin**, issue no. 71 (September 2022), Fairhaven, Charnleys Lane, Banks, Southport PR9 8 HJ, UK, Virginia Woolf Society of Great Britain.

The *Editorial* written by Stephen Barkway draws attention to the fact that this issue is a special one, first of all, since it is dedicated to the anniversary of one hundred years from the publication of Woolf’s novel *Jacob’s Room* (October 27, 1922) and second, because it contains an article written by Stuart N. Clarke, the founding editor of the Virginia Woolf Society of Great Britain’s *Virginia Woolf Bulletin* and also a constant contributor as a specialist in Woolf since it was launched in January 1999. Clarke writes about Woolf’s novel, detailing the process she went through while composing it. Yet, this issue of the *Bulletin* is the first one since Stuart N. Clarke has retired from the Editorial Committee due to health reasons. He was significant for the Virginia Woolf Society of Great Britain since he was one of its founding members and could be called a “Virginia Woolf Encyclopedia” (p. 3). The vision of Stuart N. Clarke for the issues of the *Bulletin* was that there should be, in each and every issue, “something for everyone”. He invited members of the Society to “contribute articles and ‘Letters for publication’ (VWB1 4–5)” (p. 4). The *Editorial* ends with thanking one of the founding members of the Society for his long-time activity of “twenty-four years of editorial dedication, time, hard work, patience and expertise” (p. 5).

In the article *Unpublished Letters in New Zealand Related to the Woolfs’ Anti-Fascism* by Joe Shaughnessy we find out about letters from Virginia and Leonard Woolf addressed to Eric Cook (born in 1906), “a poet and political enthusiast”, and which are found

in the Alexander Turnbull Library – the National Library of New Zealand (p. 7). Cook was born in London, worked for a short while as a bank clerk, then migrated to New Zealand in 1924, where he studied at Canterbury University College, afterwards working as a teacher in New Plymouth. There he met Freda Mary Pym. They “shared interests in communism, anti-fascism, and the labour movement” and they “were actively involved in anti-war and anti-imperial activism”. One of their significant activities was that they “began a press campaign during 1937 which engaged especially writers, scientists and public intellectuals in Britain, Europe and the United States”. The purpose of this campaign was “to promote civil liberties and the principles of collective security given the rising threat of fascism” (p. 7). The campaign led Cook to establish contact with Leonard and Virginia Woolf, since the Woolfs “were involved early For Intellectual Liberty – an organization whose personnel overlapped to a great extent with that of this campaign”. Yet, Leonard was described as “one of the most active members for a time in FIL”, while “Virginia was not a member”, since she “remained ‘horrified’ by the spectre of fascism, but had lost confidence in the efficacy of organisations such as FIL to resist it” (p. 8). This is why Woolf writes to Cook on October 26, 1937, that she cannot write an article titled “What would happen to me under Fascism”, due to a reason which she calls “the result of experience” (p. 9).

The article *The Composition History of “Jacob’s Room”* by Stuart N. Clarke is about the “three notebooks containing” Woolf’s “holograph draft of the novel” that “have survived”, “In addition to the many letters and diaries in which Woolf recorded her thoughts as she worked on *Jacob’s Room*” (p. 10). Clarke points out that Woolf started “recording in her diary on 26 January 1920 that she had ‘this afternoon arrived at some idea of a new form for a new novel’”, yet it was only on 10 April that Woolf stated her intention to start writing on this novel. She actually began to write on April 16, and she started with “Jacob trotting along the beach” (p. 10). Woolf progressed slowly with writing on this novel. In the end, the novel was published on October 27, 1922, after many revisions, plannings, and pauses from work. Stuart N. Clarke ends his article with the following haiku poem, inspired by *Jacob’s Room*: “Thinking he is free./ He believes he will return./ World War One kills him” (p. 17).

Finn Fordham writes an article titled *By the Shores of Consciousness in Joyce and Woolf, 1922*, where he focuses on the stream-of-consciousness, a technique which “has for a long time been possibly the most distinguishing feature of modernist fiction”. What the author notices is that both Woolf and Joyce, in their novels *Jacob’s Room* and *Ulysses*, respectively, “the authors situate their protagonists moseying along a beach, attempting to read the signatures of the things around and within them” (p. 18). No evidence is available showing that Woolf read Joyce, or the other way round. However, Woolf was familiar with Joyce’s work, but the level to which she actually went through the work is not known. The parallel between the main characters and the sea is based on the following experience: “On warm summer days, Jacob Flanders and Stephen Dedalus are following their noses, at leisure, relatively free to wander”. (p. 24). In the end of the article, we are told the following: we constantly shift between consciousness and unconsciousness, and “The shoreline is a paradigmatic place for an intense experience of language, as these two remarkable novels show with their acute and dazzling narrative techniques” (p. 35).

Sue Roe, in *A New Form for a New Novel: Writing “Jacob’s Room”*, shows how Woolf looked to find “a new form for a new novel” (p. 39). Fragmentation would be one of its features: Woolf claimed, ‘I don’t see how to write a book without people in it’. This attempt would lead to ‘Fragments – paragraphs – a page perhaps: but no more’ (p. 40). Woolf was reflecting on how could she adapt “the novel to fit the changing new age, the changing new individual and collective consciousness, with its broken past, its unformed future, and everyone’s social and personal life still in flux”. One solution was that this could be achieved “the way painters work [...] by describing some glimpses, figures in space, objects even, seen *in situ* and in the moment” (p. 41). With respect to the novel *Jacob’s*

Room, “we are in the modern world of 1922, as experienced by the young man yearning, and learning, to be independent; by the women who are – or wish to be – free of convention” (p. 49). One of the main features of this novel is that, in 1922, “it marks a hugely significant moment in the development of her oeuvre, this novel in which she discovered how to paint character with such deft and subtle brushstrokes, images and fragments” (p. 49).

Stephen Barkway presents, in the material titled “*Jacob’s Room*”: *Two Contemporary Reviews*, “two contemporary reviews” of this novel (p. 51). The first review, by A.N. Monkhouse in *the Guardian*, 3 November 1922, focuses on the comparison between *Jacob’s Room* and *The Voyage Out*, the latter novel being described as traditional. In *Jacob’s Room*, Woolf “does not appear to have much interest in character except as it is manifested in the capacity to receive and record impressions” (p. 51). In the Review of *Jacob’s Room* by J. D. Symon in the *Illustrated London News*, vol. 162, issue 4373, 10 February 1923, Woolf’s “fresh” and “revolutionary” method is underlined, “with its flood of seemingly detached images” (p. 52).

Robert B. Todd, in the article *Virginia Woolf Remembering “The Russian Dancers”*, shows that the phrase “the Russian dancers” would refer to the *Ballets Russes*, “the company that Serge Diaghilev (1872–1929) first brought from the Imperial Russian Ballet in St. Petersburg to Paris in May 1909 for a four-week season”, then was brought to London two years later (p. 54). In the novel *Jacob’s Room*, in January 1910, Jacob “goes to bed with his girlfriend Florinda instead of reading a letter from his mother” and there is a digression which ends with “Life in the capital is gay; the Russian dancers... (JR 2021 150.8–11)” (p. 54). In this novel, Woolf “alluded to Russian dancers he had seen in 1909” (p. 59).

Rhonda Mayne, in the article *Jacob Flanders ‘Could Not Dance’: The Significance of Nondance in “Jacob’s Room”* refers to the “men’s roles in society” (p. 63). There is one particular scene where we are told, in the novel, that “Attending a social gathering, Jacob’s friends encourage him to join the dance, but, writes Woolf, ‘Jacob could not dance. He stood against the wall smoking a pipe’ (121)” (p. 63). Just like Percival in *The Waves*, Jacob’s “stillness” shows his “unquestioning acceptance and internalization of male regulatory discourse” (p. 64).

This issue of Woolf Society’s Bulletin shows the significance of *Jacob’s Room* as a novel in the development of Woolf’s innovatory technique.

Irina-Ana Drobot
Technical University of Civil Engineering Bucharest
Romania

Roy YOUNDALE, *Using Computers in the Translation of Literary Style. Challenges and Opportunities*, New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2020, 259 p.

The volume entitled *Using Computers in the Translation of Literary Style. Challenges and Opportunities* by Roy Youdale appears to be, at least at first sight, a quasi-mathematical case study having roots in the general aspects of translation theory and practice, and in the specific dynamics of the literary style and literary translation. As opposed to the commercial and technical texts – where the formalized, redundant and generally monotonous texts are the rule and not the exception –, the literary style is a challenge, both from the angle of the reader/consumer, and from the translator’s point of view, as it focuses not just on *what* is said, but on *how* it is said.

As the author aptly notes, the textual literary style consists in “the distinctive linguistic characteristics of a particular text, which comprise both conscious and unconscious elements of language use”⁴⁸ (p. 3). Thus, talking about the style of the text (translation style), as well as about the style of the translator comes quite naturally. Furthermore, when we consider a source text (ST), a target text (TT), and the overall translation process, we suddenly trigger a more refined and complex matrix of “styles” which the author splits into four categories or potential viewpoints: i) the style of the source text as an expression of its author’s choices; ii) the style of the source text in its effects on the reader (and on the translator as reader); iii) the style of the target text as an expression of choices made by its author (who is the translator); iv) the style of the target text in its effects on the reader. Along the same lines, and so much earlier, Friedrich Schleiermacher⁴⁹ commented on this intricate triad writer – translator – reader: “Either the translator leaves the writer in peace as much as possible and moves the reader towards him; or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer towards him” (p. 75).

In the *Introduction* to this volume which is indeed a valuable contribution to the theory and practice of translating literary works by using computer power and automated workflows, Roy Youdale, a skillful translator himself, proposes an innovative yet still sparsely accepted approach to the translation of literary works: combining the classic human reading of a book (“close reading”) with the state-of-the-art analysis of the text by using computer-aided software (“distant reading”), thus coining the close-and-distant-reading (CDR) methodology which certainly will not (and does not even intend to) replace the human translator, but might offer a deeper understanding of the source text, a stylistically better-informed translation, and, retrospectively, an auto-analysis of the translator’s style: “While close reading retains the ability to read the source text without dissolving its structure, distant reading does the exact opposite. It aims to generate an abstract view by shifting from observing textual content to visualizing global features of a single or of multiple text(s)”⁵⁰ (p. 34).

To prove the opportunities, challenges, steps and tools of his CDR methodology, the author minutely follows his own process of translation, from Spanish into English, of the novel *Gracias por el Fuego* by Uruguayan author Mario Benedetti.

The specifics of *close reading* (the human reader can attentively identify multiple meanings, paradox, irony, word-play, puns, rhetorical figures, etc.) and the specifics of *distant reading* (the powerful and “cold” software analysis of large numbers of texts, and extracting patterns, statistics, etc.) are not mutually invalidating the opposite approach, but rather support and enhance reciprocally. Indeed, the computer-aided translation (CAT) tools can, on the one hand, help translators with lexical choices and reveal the existence of potentially stylistically relevant linguistic patterns and, on the other hand, have serious limitations, as not every feature or pattern detected is necessarily of stylistic or translational importance, and, at the same time, many stylistically important linguistic phenomena like humour, irony, metaphors, similes and wordplay cannot be reliably detected, if ever, by computers.

In Chapter 1, *Using Computers in Literary Translation*, Roy Youdale provides a compelling history (or rather an ongoing evolution) of the software presence in the translation field (until recently a human-reserved realm). From the early debut of computer-

⁴⁸ R. Youdale, *Translating Literary Style: Close and Distant Reading in the Translation of Gracias por el Fuego by Mario Benedetti*, PhD. University of Bristol, 2017, p. 9.

⁴⁹ F. Schleiermacher, *On the different methods of translating* (trans. S. Bernofsky), in L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader* [ebook], London and New York, Routledge, 2004, p. 49.

⁵⁰ S. Jänicke et al., *On close and distant reading in digital humanities: A survey and future challenges*, in R. Borgo, F. Ganovelli, I. Viola (eds), *Eurographics Conference on Visualization (EuroVis) (2015)*, p. 1–21 (available at: <https://www.informatik.uni-leipzig.de/~stjaenicke/Survey.pdf>).

aided translation (CAT) tools and translation memory (TM) to statistical machine translation (SMT) which uses algorithms to establish probabilities between segments in a source and target language document to propose translation candidates; from corpus linguistics (CL) research to text-visualisation techniques, from Computer-Aided Textual Markup and Analysis (CATMA) to neural machine translation (NMT) and translation machines (TM), the software tools and approaches can expand the range and type of stylistic and narratological information available to the translator by interrogating both the source text (ST) and the draft target text (TT). The philosophy of software tools is rather simple, and basically consists in detecting linguistic patterns or hidden layers of information like word frequency, distribution, or polarity (positive / negative meaning).

While commercial and technical translations are fitter for CAT since they use a standardised phraseology and an unambiguous discourse, the literary translations are less formal and more creative, and are rightfully considered a “nightmare” for CAT tools. Even so, computers may assist the human translator, and with unexpectedly great success. Ultimately, the computer analysis and visualization tools allow a “creative reverse engineering” (p. 5) of both the source text and of the draft translation, and contribute to enhancing the quality of the translation, as end product.

Starting from Geoffrey Leech and Mick Short⁵¹ 4-stage close-and-distant-reading (CDR) checklist of potentially stylistically relevant features⁵² which might be used before, during, and after the translation process, Roy Youdhale proposes an upgraded model of CDR which he turns into a fully-fledged case study of his own translation of Mario Benedetti’s novel *Gracias por el Fuego* [‘Thanks for the Light’]. With a critical eye, he looks at translation challenges and choices for the title and characters, his foreignisation⁵³, and his attempt of an „English Benedetti” (p. 72), „a stylistically faithful recreation of the ST in English, which at times involves an ‚abusive fidelity’⁵⁴ to the ST. [...] in the sense of occasionally stretching it beyond grammatical conventions, in an effort to recreate a stylistic effect I experienced in the ST” (p. 84).

While analysing the presence and behaviour of the main characters in the novel (Ramon and Edmundo), and, more specifically, their distribution throughout the text and their interaction with other characters, the author outputs a wide range of visual diagrams and comparative tables which only the distant (computer) processing can extract, and which would have been skipped or ignored by using the close reading. These visual outputs, which lead the literary text analysis to uncharted grounds, have been inspired by Franco Moretti⁵⁵ who was the pioneer of exploring ways of representing the plots and characters in plays and novels through visualisation, and who managed to condense the character interactions in W. Shakespeare’s *Hamlet* into a network diagram, thus allowing a simultaneous visualisation of all characters and underlying the intricate structure of a complex object or plot.

Running a *Corpus Summaries* analysis (total word, word type count, average sentence length, a distribution visualisation of the five most frequently occurring words, a.s.o.) will indicate at least the grammatical complexity of the text, while *Generating a list of words*

⁵¹ G. Leech, M. Short, *Style in Fiction*, 2nd ed., Harlow, England, Pearson Longman, 2007.

⁵² A: Lexical categories: general, nouns, adjectives, verbs, adverbs; B: Grammatical categories: sentence types, sentence complexity, clause types, clause structure, noun phrases, verb phrases, other phrase types, word classes, general; C: Figures of speech: grammatical and lexical, phonological, tropes; D: Context and cohesion: cohesion, context.

⁵³ The creation of a visible translation through strategies such as source language and cultural reference retention, and a challenge to the dominant norm of smooth and idiomatic English.

⁵⁴ Coined by P. Lewis, *The measure of translation effects*, in L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader* [ebook], London and New York, Routledge, 2004, p. 264–283.

⁵⁵ Franco Moretti et al., *Network Theory and Plot Analysis*, Stanford Literary Lab, 2011.

would pinpoint the lexical variety and thematic clues and highlight the repetitions; however, instead of a raw (and consequently distorted) output one should extract a lemmatized⁵⁶ list which would better reflect the richness and patterns of the text. *Automatically Identifying Keywords* analysis (words occurring more or less frequently in the text than in a comparable reference corpus) may shed light on the key themes in the text, and possibly on the significance of names. The *N-grams* analysis (repeated sequences of words) might reveal linguistic patterning and might impose (or not) the translation consistency of those phrases across a section, chapter or an entire text. *Lexical Richness* may indicate the range of language usage, hapax legomena⁵⁷ and lexical density. The author concludes that “If there is a significant discrepancy between the same measures in ST and TT (target text) there is a possibility that key features of style – in this case possibly register and overall readability – may not have been successfully preserved” (p. 53).

The following two chapters trace the applicability of the distant reading methodology in the translation of cultural elements (Chapter 4) and punctuation (Chapter 5). The author wonders whether “the dimension of another culture can be reproduced in a translation using the close and distant reading (CDR) approach” (p. 98), having in mind the translation challenges of *Gracias por el Fuego*, including, but not limited to, the culture-specific items (Montevideo street names and landmarks, historical references, political references, literary references, idiomatic expressions, customs and register), the use of different languages (English, French, German and Latin) in the source text (ST), the target language included, and the particular case of the Spanish word *usted* (189 occurrences, every 1.6 pages on average).

He favours the preservation of as much of the original language(s) as possible, and his reasoning is supported by numerous examples in tables of parallel comparison and visual outputs. In the following chapter, the author uses the close and distant reading (CDR) methodology (corpus summaries, word lists, keyword lists, n-grams and lexical richness, sentence length comparison, repetition comparison, and the comparison of “small” words like articles, prepositions, pronouns etc.) to compare the ST with his draft translation, and to attempt an assessment of the degree to which his translation goals have been reached.

In Chapter 7, *The Auto-analysis of Translator Style*, the author tries to shed light on such questions as “What are my unconscious translation habits? [...] Do I actually translate in the way I think I do? [...] How, and to what extent, do my habits distinguish me from other translators working in my chosen genre(s) and language pair(s)?” (p. 178). In the process of answering these questions, the author identifies certain translation patterns: a change from active to passive voice; an instance of added emphasis; two instances of simplification; the tendency to alter present tense forms, from a present participle to an infinitive, and from the present indicative to the present continuous and vice versa; and finally, a tendency to change commas to dashes.

The final chapter maps the author’s conclusions regarding the appropriateness, the implementation probability, and the challenges of computer-driven workflows in the translation process of literary works. As machine translation (MT), computer-aided translation (CAT) tools, or a combination of both are generally perceived as inappropriate or useless approaches to literary translations, the use of close and distant reading (CDR) and ‘computer-assisted literary translation’ (CALT) may produce better informed translations than those which rely solely on close reading, while they do not deskill or attempt to replace human translation, but actually enhance it.

⁵⁶ A lemma is “a form of a word that appears as an entry in a dictionary and is used to represent all the other possible forms. For example, the lemma ‘build’ represents ‘builds’, ‘building’, ‘built’, etc.” (cf. <https://dictionary.cambridge.org/>).

⁵⁷ A word or an expression that occurs only once within a context: either in the written record of an entire language, in the works of an author, or in a single text.

Having in mind three target groups – translation scholars, students and literary translators –, the author concludes that the CDR methodology would be beneficial to the ST analysis, assistance with the process of initial translation, and comparison of the ST with a draft translation, and less pertinent to the auto-analysis of translatorial style. He encourages a dual, balanced, dynamic approach to translation, meaning a simultaneous close *and* distant reading, human *and* computer, qualitative *and* quantitative, contextualized *and* decontextualized.

The process of integrating computer tools in a “pure literary” field has its challenges and takes time to understand, digest and hopefully implement. It involves a learning curve, and small steps have already been taken in the literary translation community (workshops, case studies and research). Moreover, the software tools are relatively cheap, if not free. Awareness and clarity are needed then to personally or institutionally decide *which* tools to choose, *when* and *why*.

Oana Tatu
“Transilvania” University of Braşov
Romania